

การศึกษาเปรียบเทียบหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท
กับศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญอเกุสติน

A COMPARATIVE STUDY OF THE PRINCIPLE OF BELIEVING IN
THERAVĀDA BUDDHISM AND CHRISTIANITY ACCORDING TO
ST.AUGUSTINE

พระสร้างชาติสิริ จารุวณฺโณ (สุวรรณพุทธ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

การศึกษาเปรียบเทียบหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท
กับศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกัสติน

พระสร้างชาติสิริ จารุวณโณ (สุวรรณพุทธ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A COMPARATIVE STUDY OF THE PRINCIPLE OF BELIEVING IN
THERAVĀDA BUDDHISM AND CHRISTIANITY ACCORDING TO
ST.AUGUSTINE**

PHRASANGCHARTSIRI JARUWANNO (SUWANNABUDDHA)

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Comparative Religion)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
B.E. 2554**

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นักศึกษานิพนธ์
ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนา
เปรียบเทียบ

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ. ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบนิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระมหาสุริโย อุตตมเมธี, ดร.)

กรรมการ

(พระมหากฤษณะ ตรุโณ, ผศ. ดร.)

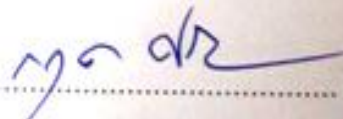
กรรมการ

(ศาสตราจารย์กิตติ บุญเจือ)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชานะ พาชี้อ)

กรรมการ

(อาจารย์กฤต ศรียะอาจ)

คณะกรรมการควบคุมนิพนธ์

พระมหากฤษณะ ตรุโณ, ผศ. ดร. ประธานกรรมการ

ผศ.ชานะ พาชี้อ

กรรมการ

อาจารย์กฤต ศรียะอาจ

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเปรียบเทียบหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท
กับศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญออกเกสติน

ผู้วิจัย : พระสร้างชาติสิริ จารุณโณ (สุวรรณพุทธ)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหากฤษณะ ตรุโณ, ผศ.ดร. ป.ธ.๑, พธ.บ., พธ.ม., Ph.D.(Phil.)

: ผศ.ชานะ พาซื่อ ป.ธ.๔, พธ.บ., M.A. (Phil.)

: อาจารย์กฤต ศรียะอาจ ป.ธ.๔, พธ.บ., พธ.ม. (ปรัชญา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๘ มีนาคม ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับการเชื่อของศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญออกเกสตินว่าเป็นอย่างไร และมีลักษณะที่เหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง

การวิจัยพบว่า “การเชื่อ” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การเชื่อมั่นในความดี เป็นการเชื่อที่มีเหตุผลสนับสนุน เป็นศรัทธาคือการเชื่อที่มีปัญญากำกับ ชักนำไปให้อยู่ในลักษณะที่เชื่อตามความเป็นจริง โดยมองให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลของสิ่งต่างๆ พระพุทธศาสนาเถรวาท เน้นไม่ให้ตัดสินใจหรือลงความเห็นในเรื่องใด จนกว่าจะได้รับการพิสูจน์ ด้วยการลงมือปฏิบัติจนเห็นผลที่ได้รับจากประสบการณ์ตรง เพื่อให้ได้ศรัทธาคือการเชื่อที่มีเหตุผล การเชื่อหรือศรัทธาที่มีเหตุผลในพระไตรปิฎกหมายถึงตถาคตโพธิสัทธาอย่างเดียว แต่ในยุคหลังศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทถูกกำหนดกรอบไว้ ๔ อย่าง คือ (๑) กัมมสัทธา (๒) วิปากสัทธา (๓) กัมมัสสกาตาสัทธา (๔) ตถาคตโพธิสัทธา โดยสรุปแล้วก็มุ่งเน้นให้เชื่อกฎแห่งธรรมชาติ (law of nature) กฎแห่งการกระทำของปัจเจกบุคคล (law of karma) หรือกฎแห่งเหตุผล (subject and object) และการเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย ในฐานะเป็นแบบอย่าง และเป็นกฎที่เราจะต้องเข้าใจ และปฏิบัติตามเพื่อความพ้นทุกข์

ส่วนการเชื่อของศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญออกเกสตินนั้น มีความหมายเหมือนกับการของชาวคริสต์ทั่วไป กล่าวคือมีเนื้อหาหลักที่สัมพันธ์อยู่กับเรื่องพระเจ้า หมายถึงการยึดติดของ

จิตใจกับความจริงเหนือธรรมชาติและการมอบน้อมของมนุษย์ที่ชื่นชมต่อพระเจ้า เป็นการมอบการ
 เชื่อใจให้กับพระเจ้าจึงเป็นท่าทีถาวรที่มนุษย์เปิดใจยอมรับพระเจ้า โดยมีเหตุคือพระพรที่พระเจ้า
 ทรงประทานให้แก่ทุกคน การเชื่อในขอบเขตของศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสติน จึงมี
 ๒ ประการคือ (๑) การเชื่อพระเจ้า (๒) การเชื่อในพระเจ้า

ในการเปรียบเทียบพระสนะของศาสนาทั้ง ๒ ผู้วิจัยพบว่ามีทั้งลักษณะที่คล้ายคลึงกัน
 และแตกต่างกัน ดังนี้ ในด้าน นิยามความหมาย ความสำคัญ การแบ่งประเภท และเป้าหมายสูงสุด มี
 ลักษณะที่เหมือนกันและต่างกันไปตามหลักศาสนาของตนๆ ในด้านความเชื่อเรื่องสิ่งสูงสุดมี
 ลักษณะที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง

ด้านการเชื่อคือศรัทธาญาณสัมปยุตกับการเชื่อเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า มี
 ความแตกต่างกันอย่างมาก กล่าวคือ การเชื่อคือศรัทธาญาณสัมปยุต เป็นการเชื่อที่ประกอบด้วย
 ปัญญา หรือเหตุผล มีการพิสูจน์ทดสอบด้วยปัญญาของตนให้เห็นเหตุผลชัดเจน จนมั่นใจ หมด
 ความลังเลสงสัยก่อนจึงค่อยปักใจเชื่อ เป็นไปในลักษณะที่ว่าเข้าใจแล้วจึงเชื่อ ส่วนการเชื่อเป็น
 เครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า ในศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสตินนั้น เชื่อว่าพระเจ้า
 เป็นสิ่งมีภาวะสูงสุดที่อยู่เหนือธรรมชาติ และมนุษย์ไม่อาจเข้าใจพระเจ้า ได้อย่างแท้จริงดังที่พระเจ้า
 เป็น ความรู้ความเข้าใจในการมีอยู่ของพระเจ้าเป็นสิ่งสนองตอบจากเบื้องบน มาสู่จิตมนุษย์ที่มี
 ความเชื่อและการเชื่อเป็นสิ่งที่ช่วยเตรียมจิตมนุษย์ให้พร้อมจะแสวงหาเหตุผลมาสนับสนุนความ
 เชื่อ การเชื่อในการพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้าจึงเป็นสิ่งที่มาก่อนเหตุผลและความเข้าใจ เป็นไปใน
 รูปแบบที่ว่าเชื่อเพื่อที่จะเข้าใจ

Thesis Title : A Comparative Study of the principles of believing in Theravāda
Buddhism and Christianity according to St.Augustine

Researcher : Phra Sangchartsiri Jaruwanno (Suwannabuddha)

Degree : Master of Arts (Comparative Religion)

Thesis Supervisory Committee :

: Asst. Prof. Dr. Phramahā Grissana Taruno Pali III, B.A., M.A., Ph.D.(Phil.)

: Asst. Prof. Chamna Phachue Pali IV, B.A., M.A.(Phil.)

: Mr.Krit Sriya-ad Pali IV, B.A., M.A.(Phil.)

Date of Graduation : 28 March 2012

ABSTRACT

The objective of this research is to study the principles of believing in Theravāda Buddhism and Christianity according to St.Augustine Sainity to find out how they are, and whether they are the same or different.

From the research it was found that belief in the Theravāda Buddhism means the firm belief in goodness which is the belief supported by reasons. It belief supervised by wisdom and leading to the state of believing according to truth. It belief which induces one to see the relationship between the cause and the effect of all things. The Theravāda Buddhism emphasizes that one must not have decision on any matter before on approves it by oneself as reasonable belief. The reasonable belief in Buddhist scripture is really The Tathāgatabodhi-saddhā. Later on the Principle of Believing in Theravāda Buddhism was confined to 4 kinds of belief namely : Kamma-saddhā (belief in the law of action), Vipāka-saddhā (belief in the result of action), Kammassakatā-saddhā (belief in the fact that one has the action of one's own), and Tathāgatabodhi-saddhā (belief in the Buddha's enlightenment). In conclusion, it emphasizes that one must belief in the law of nature, the law of an individual person's action or the law of cause and effect and the belief in the Triple Gem as the example and the law to be understood and practiced for being free from all kinds of suffering.

In Christianity according to St.Augustine viewpoint , the same as the belief held by all the Christians, that is to say it essentially the relation to the God. It means the mental attachment

to truth above nature and the human obedience with joy to God. It is the way of offering confidence to God which is the permanent attitude by which the human beings acknowledge God open mindedly, because this kind of action is the grace given to all by God. Belief in Christianity according to St. Augustine is of two types: the belief that there is one God and the belief in Him.

Comparing the two views, the researcher found out that there are both similar and different aspects as follows: Regarding the definition, the importance, the classification and the highest aim of belief, there are similar ties and differences according to the characteristics Religion, but the principles of believing in Theravāda Buddhism and Christianity according to St. Augustine in the highest Reality are absolutely different from each other.

The principles of believing of wisdom (Ñāṇasampayutta - saddhā) and the principles of believing the existence of God are much different from each other. That is to say, the faith consisting of wisdom is the principles of believing with wisdom and reasonability. It is the way of testing with one's wisdom up to the realization of reasons, the confidence, the freedom from doubt and the final belief. It is in the form of belief after fully understanding. On the contrary, Christianity according to St. Augustine belief in proving the existence of God confirms that God is the supreme above nature, and the human beings cannot really understand God as he really. The knowledge and the understanding of the existence of God come from the above, The principles of believing helps human beings to prepare their minds to be ready to find out the reasons to support their beliefs. So, the principles of believing in proving the existence of God comes before the reasons and the understanding. It is in the form belief in order to understand truth.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์จากบุคคลหลายๆท่าน ซึ่งผู้วิจัยขอระบุนามเพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ ผู้วิจัยกราบขอบพระคุณ พระราชวรมุนี (พล อากาศโร, ดร.) คณบดีคณะพุทธศาสตร์ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริญา โณ, ผศ.ดร.) คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระมหาสุริโย อุดมเมธี,ดร. ประธานกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ดร.แสวง นิลนามะ หัวหน้าภาควิชาศาสนาและปรัชญา ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตร พธ.ม.(ศาสนาเปรียบเทียบ) ที่มีส่วนช่วยกระตุ้นเตือนเอาใจใส่ในการศึกษาของผู้วิจัย กราบขอบคุณ อาจารย์พระมหากฤษณะ ตรุโณ , (ผศ.ดร.) ประธานกรรมการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชานะ พาชื่อ และอาจารย์กฤต ศรียะอาจ อาจารย์ที่ปรึกษา ที่กรุณาช่วยเหลือให้คำแนะนำ พร้อมทั้งตรวจสอบแก้ไขวิทยานิพนธ์นี้ด้วยความเมตตาเป็นอย่างสูง ขอขอบคุณศาสตราจารย์กิริติ บุญเจือ ราชบัณฑิต รองศาสตราจารย์ สิวลี สิริโล ได้ช่วยกรุณาให้ความรู้เกี่ยวกับศาสนาคริสต์ ให้ผู้วิจัยได้องค์ความรู้มาทำงานวิจัยฉบับนี้

ขอกราบขอบพระคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่ได้เมตตาให้คำแนะนำทุก ๆ เรื่อง ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่เมตตาช่วยตรวจ ABSTRACT และคุณไชยา เสนแสนยา เจ้าหน้าที่ภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ ที่ช่วยตรวจรูปแบบและให้คำแนะนำเป็นอย่างดี

ผู้วิจัยขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ประจำห้องสมุด หอสมุดทุกแห่งที่ได้เข้าไปใช้บริการ เช่น ห้องสมุดประจำบัณฑิตวิทยา หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หอสมุดปริทัศน์มยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หอสมุดแห่งชาติท่าवासูกกรี สำนักหอสมุดกลาง วิทยาลัยแสงธรรม มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ สำนักหอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และท่านผู้เป็นเจ้าของผลงานทุกๆ ท่านที่ผู้วิจัยได้นำผลงานมาประกอบงานวิจัยฉบับนี้

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขออุทิศผลงานอันเกิดจากวิริยะอุตสาหะและสติปัญญา บูชาพระคุณ มารดาบิดา และบูชาคุณพระรัตนตรัย อันเป็นสรณะของผู้วิจัย และขออานุภาพแห่งพระไตรรัตน์ ได้โปรดช่วยปกปักรักษาท่านผู้มีอุปการะคุณตามที่ปรากฏนามข้างต้นนั้น ให้มีความเจริญในธรรมเป็นนิตย์ มีความเชื่อที่ถูกต้อง สามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดในศาสนาของท่านๆ เทอญ

พระสร้างชาติสิริ จารุณโณ

๒๘ มีนาคม ๒๕๕๕

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย ก	
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ค	
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อคัมภีร์	ณ
บทที่ ๑ บทนำ ๑	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา ๑	
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย ๔	
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย ๔	
๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	๕
บทที่ ๒ หลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๐
๒.๑ ความหมายของหลักการเชื่อ	๑๐
๒.๑.๑ นิยามและความหมาย	๑๐
๒.๒ ความสำคัญของการเชื่อ	๑๓
๒.๒.๑ ความสำคัญในด้านสังคม ๑	๔
๒.๒.๒ สำคัญในด้านของพระพุทธศาสนา	๑๕
๒.๓ ประเภทของ หลักการเชื่อ ๒	๒
๒.๓.๑ ประเภทของหลักการเชื่อ ๒	๒
๒.๓.๒ กระบวนการเกิดของหลักการเชื่อ ๓	๕
๒.๓.๓ เป้าหมายสูงสุดของหลักการเชื่อ ๓	๓
๒.๔ หลักการเชื่อต่อสิ่งสูงสุด ๓	๕

๒.๔.๑	การเชื่อเรื่องพระนิพพาน ๓	๕
๒.๔.๒	การเชื่อเรื่องการเกิดขึ้นของโลก ๔	๔
๒.๕	สรุป ๔	๖
บทที่ ๓ หลักการเชื่อในศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสติน		๔๘
๓.๑	ความหมายของศรัทธา ๔	๘
๓.๑.๑	นิยามและความหมาย ๔	๘
๓.๒	ความสำคัญของ หลักการเชื่อ	๕๐
๓.๒.๑	ความสำคัญในฐานะเป็นบ่อเกิดความรู้	๕๐
๓.๒.๒	ความสำคัญด้านพัฒนาการของหลักการเชื่อ ๕	๒
๓.๓	ประเภทของ หลักการเชื่อ ๕	๔
๓.๓.๑	ประเภทของหลักการเชื่อ ๕	๔
๓.๓.๒	เป้าหมายสูงสุดของหลักการเชื่อ ๕	๗
๓.๔	การเชื่อต่อสิ่งสูงสุด	๕๕
๓.๔.๑	การเชื่อเรื่องพระเจ้า	๕๕
๓.๔.๒	การเชื่อเรื่องการสร้างโลก ๖	๔
๓.๔.๓	การพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้า ๖	๘
๓.๕	สรุป	๖๕
บทที่ ๔ การเปรียบเทียบหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท		
กับศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสติน ๗๑		
๔.๑	ความหมายของหลักการเชื่อ	๗๑
๔.๒	ความสำคัญของ หลักการเชื่อ	๗๓
๔.๓	ประเภทของ หลักการเชื่อ ๗	๖
๔.๔	เป้าหมายสูงสุดของ หลักการเชื่อ	๘๑
๔.๕	ทรรศนะ การเชื่อต่อสิ่งสูงสุด	๘๔
๔.๕.๑	พระนิพพานและพระเจ้า	๘๔
๔.๕.๒	การเชื่อเรื่องการเกิดของโลกและสรรพสิ่ง	๘๕
๔.๖	สังฆาญาณสัมปยุตกับการเชื่อเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า	๕๕
๔.๗	สรุป	๕๕

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๑๐๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย ๑๐๓	
๕.๒ ข้อเสนอแนะ ๑๐	๓)
บรรณานุกรม	๑๐๘
ประวัติผู้วิจัย	๑๑๔

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อคัมภีร์

ก. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์พระไตรปิฎก

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง จะระบุ เล่ม/ชื่อ/หน้า หลังอักษรย่อคัมภีร์ดังตัวอย่าง เช่น วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๖๗/๑๓๕. หมายถึง วินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาษาไทย เล่ม ๑ ข้อ ๑๖๗ หน้า ๑๓๕ ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕ เป็นต้น

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค (ภาษาไทย)
วิ.จ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬาวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค (ภาษาไทย)
ม.มู. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลป้อนฉาสก์ (ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมป้อนฉาสก์ (ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริป้อนฉาสก์ (ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค (ภาษาไทย)
ส.นิ (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค (ภาษาไทย)
ส.ข. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค (ภาษาไทย)
ส.สพ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค (ภาษาไทย)
อ.จ.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	เอกกนิบาต (ภาษาไทย)

อง.จตุกก.(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ปญจก.(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.สตุตก.(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ทสก.(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ธ.(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)
ขุ.วิ.(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทุก.(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ทุกนิบาต ชาตกปาติ (ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.ทุก.(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ทุกนิบาต ชาตก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.จตุกก.(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จตุกกนิบาต ชาตก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทสก.(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ทสกนิบาต ชาตก (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ม.(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิบาต ชาตก (ภาษาไทย)
ขุ.ป.(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (ภาษาไทย)
ขุ.อป.(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี (ภาษาไทย)
อภิ.วิ.(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี (ภาษาไทย)
อภิ.ก.(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ (ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๕๑ เล่ม ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๔ ในการอ้างอิง จะระบุ เล่ม/เล่มที่/ภาคที่/ตอนที่/หน้า หลังอักษรย่อคัมภีร์ดังตัวอย่าง เช่น ขุ.ธ.อ.(ไทย) ๔๐/๑/๓/๑/๘ หมายถึง ขุททกนิกาย ภาควิชาธรรมบทอรรถกถาภาษาไทย เล่ม ๔๐ เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๓ ตอนที่ ๑ หน้า ๘ ดังนี้

พระสุตตันตปิฎก

บุ.ธ.อ. (ไทย) = ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท อรรถกถา (ภาษาไทย)

ค. คำย่อเกี่ยวกับพระคริสตธรรมคัมภีร์

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้พระคริสตธรรมคัมภีร์ (Thai Holy bible) ในการอ้างอิง จะระบุ ชื่อพระคัมภีร์/บทที่/ข้อที่ หลังอักษรย่อคัมภีร์ดังตัวอย่าง เช่น มธ. ๕ :๕-๑๐. หมายถึง พระคัมภีร์ มัทธีว หรือ มัธธาย ภาษาไทย บทที่ ๕ ข้อที่ ๕-๑๐ ฉบับ สมาคมพระคริสตธรรมไทย (ย่อขนาดปี 1998) ดังนี้

พระคริสตธรรมคัมภีร์

ภาคพันธสัญญาใหม่

ชื่อพระธรรมฉบับนี้ ชื่อพระธรรมฉบับเดิม ตัวย่อ

มัทธีว มัธธาย มธ

มาระโก มาระโก มก

อีบรู เอ็บราย ฮบ

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ในยุคใดสมัยใดล้วนเป็นสัตว์สังคมด้วยกันทั้งนั้น สังคมจะเล็กหรือใหญ่ เป็นสังคมที่ยังล่าหลังหรือสังคมที่เจริญแล้วก็ตาม ย่อมขึ้นอยู่กับ การเชื่อคือศรัทธาอันเกิดจาก ปัญญาของมนุษย์ ซึ่งจะต้องพัฒนาไปโดยการวิวัฒนาการของปัญญานั้น มนุษย์เมื่อเกิดมาลืมตา ดูโลก ในสมัยที่โลกยังไม่เจริญ มนุษย์ยังมีสติปัญญาที่ยังไม่คำนึงถึงชีวิตของตนเองอย่างรอบคอบ ความนึกคิดในจิตใจที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกแก่มนุษย์ คือ ความกลัวภัย และความต้องการ เพื่อให้ชีวิตรอดพ้นจากภัยต่างๆ คือ ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย เป็นต้น มนุษย์จึงต้องแสวงหาเครื่องมือเพื่อระงับเพื่อต่อสู้ และเพื่อป้องกันตนเองจากภัยทั้งหลายเหล่านั้น

วิวัฒนาการทางความคิดของมนุษย์ จากความเชื่อในเรื่อง เวทมนต์ อาถรรพ์ วิญญาณ นิยมมาเป็น การนับถือพระเจ้าหลายองค์ เป็นการพัฒนาทางความคิด และความเชื่อของมนุษย์ให้ ก้าวหน้ายิ่งขึ้น มนุษย์นับถือทั้งวิญญาณนิยม และพหุเทวนิยม (การนับถือพระเจ้าหลายองค์) มา เป็นเวลานาน ก่อนที่มนุษย์จะหันมานับถือศาสนาปัจจุบัน ศาสนานับถือพระเจ้าหลายองค์ไม่ใช่ ศาสนาจริยธรรมที่แท้จริงแต่ก็มีหลักจริยธรรมบางประการกับความเชื่อถือในอิทธิปาฏิหาริย์ของ บรรดาเทพเจ้าทั้งหลายที่มีอยู่ในความเชื่อของมนุษย์อย่างมากมาย เป็นรากฐานสำคัญให้สังคม มนุษย์มีสิ่งยึดเหนี่ยวและรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน เป็นปราการแห่งความก้าวหน้าทางอารยธรรม นำให้มนุษย์ก้าวหน้ามาโดยตลอด ° มนุษย์มีศรัทธาเป็นพื้นฐานอยู่ ๒ รูปแบบ คือ ศรัทธาใน ตนเองและศรัทธาในผู้อื่น ศรัทธานั้นมีความกลัวและความต้องการเป็นพื้นฐานด้วยกันทั้งคู่ ศรัทธาในผู้อื่นหรือสิ่งอื่น คือ ศรัทธาในสิ่งซึ่งมนุษย์ถือว่ามีความเหนือตน อาทิ สิ่งรอบข้างที่อยู่ ใกล้ตน มีต้นไม้ ภูเขา ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ เป็นต้น มนุษย์ในสมัยโบราณเชื่อว่า สิ่งเหล่านั้นมี

° ธนู แก้วโอภาส, ศาสนาโลก, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘ -

ฤทธิ์อำนาจที่จะช่วยเหลือตนเองได้ ศรัทธาในตนเอง คือ เชื่อว่าฤทธิ์อำนาจเป็นของตน อยู่ที่ตนเองเป็นผู้บันดาล ความสำเร็จหรือความไม่สำเร็จด้วยตนเอง^๒

ศาสนาในโลกแบ่ง การเชื่อคือศรัทธาของมนุษย์ออกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ ศาสนาที่เชื่อว่ามีพระเจ้ากับศาสนาที่ไม่เชื่อว่ามีพระเจ้า ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้ ถิ่นนับว่าเป็นปัญหาใหญ่เหมือนกันถ้าตราบใดที่มวลมนุษย์มีความเห็นที่ขัดแย้ง และการเชื่อที่ไม่สอดคล้องกัน อาจจะทำให้เกิดปัญหาในหมู่มนุษย์ที่อยู่ในสังคมเดียวกันอันมีหลัก การเชื่อคือการศรัทธา ทางศาสนาที่แตกต่างกัน จะอย่างไรก็ตามศาสนาทุกศาสนาก็จะมีคำสอนเหมือนกันประการหนึ่ง คือ ทุกศาสนาจะอ้างว่าคำสอนของศาสนา ของตนจริง คำสอนใดก็ตามที่ไม่ตรงกับสิ่งที่ศาสนา ของตน สอนถือว่าเป็นเท็จ ศาสนาแบบเทวนิยมจะสอนว่าพระเจ้าทรงมีจริง และทรงสร้างจักรวาลและมนุษย์ด้วย ในขณะที่ศาสนาแบบบอเทวนิยมจะสอนว่าไม่มีพระเจ้า มีแต่กฎธรรมชาติ และสอนให้เชื่อในกฎแห่งกรรม คือการกระทำของมนุษย์โดยตรง ซึ่งในประเด็นนี้ผู้วิจัยคิดว่ามีความสำคัญที่จะต้องศึกษาว่าเพราะเหตุใดศาสนาต่าง ๆ จึงสอนให้มนุษย์มีความเชื่อความศรัทธาที่แตกต่างกัน และเราก็ควรเข้าใจว่า มนุษย์เป็นผลผลิตของธรรมชาติ โดยธรรมชาติของศาสนานั้น จะมีคำสอนจำนวนหนึ่งในทุกศาสนาที่ไม่สามารถตรวจสอบด้วยประสาทสัมผัส และคำสอนของศาสนาต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกันก็มักจะได้แก่คำสอนในส่วนที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้^๓ เมื่อไม่สามารถพิสูจน์ได้ เราก็ควรยอมรับว่าคำสอนที่ตรงกันข้ามเหล่านี้มีฐานะเท่าเทียมกันในแง่ที่ต่างก็ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าจริงเท่า ๆ กัน^๓

ศาสนาคือปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่หล่อหลอมมนุษย์ให้มีความรู้สึกร่วมกันว่าเขาและเพื่อนพ้องที่นับถือศาสนาเดียวกับเขาเป็นกลุ่มเดียวกัน ศาสนาจึงเป็นสถาบันหลอมรวมมนุษย์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่ทรงพลังมากที่สุดสถาบันหนึ่งและในขณะเดียวกัน ศาสนาอาจสร้างความรู้สึกให้บุคคลในศาสนาหนึ่งรู้สึกว่าคุณคนในอีกศาสนาหนึ่งเป็นพวกหนึ่งต่างหากจากตนเอง การกระทบกระทั่งทางความเชื่อในเรื่องของศาสนาเคยปรากฏในประวัติศาสตร์ว่า หลายครั้งได้ถูกลามกลายมาเป็นความกระทบกระทั่งกันระหว่างกลุ่มชนและเกิดสงครามในที่สุด ศาสนาจึงเป็นเรื่องต้องระมัดระวัง ยิ่งในสังคมใดมีผู้นับถือศาสนามากมายหลายศาสนา สังคมนั้นยังต้องระมัดระวังในเรื่องศาสนาให้มาก โดยเฉพาะสังคมในประเทศไทยซึ่งให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาต่าง ๆ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็นเรื่องที่ต้องศึกษาและหาแนวทางร่วมกันในการสานสาย

^๒ เสฐียร พันธรัย, ศาสนาโบราณ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดีการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒.

^๓ สมภาร พรหมทา, มนุษย์กับศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๖.

สัมพันธที่ที่อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคมโดยเฉพาะหลักความศรัทธาความเชื่อในศาสนา ดังกล่าว ฉะนั้นความระมัดระวังในทางศาสนาสามารถสร้างให้เกิดมีได้ด้วยการศึกษาทำความเข้าใจทั้งศาสนาที่ตนศรัทธาและศาสนาอื่นที่เพื่อนร่วมสังคมของเราศรัทธาหรือเชื่อและนับถือ

ศรัทธาคือความเชื่อเป็นจุดเริ่มต้นของศาสนาน้อยใหญ่ทั้งปวง ศรัทธานั้นมี ๒ อย่าง ได้แก่ ศรัทธาอันเป็นญาณสัมปยุต คือความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา รู้เหตุรู้ผล และศรัทธาอันเป็นญาณวิปยุต ได้แก่ ความเชื่ออันเกิดจากความไม่รู้เหตุรู้ผล ศาสนาน้อยใหญ่ทั้งปวงเกิดจากศรัทธา ๒ ประการดังกล่าว ศรัทธาประเภทใดประกอบด้วยอวิชชา เป็นญาณวิปยุต ศาสนาที่เกิดก็ตั้งอยู่ไม่ได้นาน เพราะไม่มีเหตุผลตามธรรมชาติ ส่วนศาสนาที่เกิดขึ้น และตั้งอยู่ได้นานนั้นเกิดจากศรัทธา อันเป็นสัมปยุตด้วยปัญญา ^๔ ความเชื่อของมนุษย์เกิดขึ้นเนื่องมาจากความต้องการขั้นมูลฐาน ๔ ประการ คือ ความต้องการทางร่างกายเพื่อตนเองอยู่รอด ความต้องการทางสังคมเพื่อให้ตนมีศักดิ์ศรีและมีความหมายเป็นที่ยอมรับ ความต้องการทางปัญญาเพื่อการเรียนรู้ และความต้องการทางจิตวิญญาณเพื่อขจัดทุกข์ทางใจ ^๕

พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าการเชื่อเป็นเบื้องต้นแห่งการประกอบและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ และในการปฏิบัติธรรมเริ่มตั้งแต่ระดับโลกียะไปสู่ระดับโลกุตตระ เนื่องจากศรัทธา คือการเชื่อเป็นสาเหตุ การปฏิบัติเป็นผลหรือศรัทธาเป็นพืชความเพียรเป็นผลนั่นเอง ^๖ พระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่า ความศรัทธาถือว่าเป็นมรรคานำไปสู่การบรรลุความสุข ความเจริญ และพระนิพพานได้ โดยเฉพาะตถาคตโพธิสัทธา ในส่วนของศาสนาคริสต์ ชาวคริสต์เชื่อว่า พระเยซูเป็นพระเมสสิอาห์ซึ่งเป็นบุตรของพระเจ้า พระเจ้าส่งมาเกิดเพื่อไถ่บาปของมนุษย์ในโลก มิเพียงแต่เป็นพระเจ้าของชาวยิว แต่เป็นพระเจ้าของมนุษย์ทั้งปวง ทรงบังเกิดมาเพื่อสร้างสันติ ทรงบังเกิดเป็นมนุษย์เพื่อช่วยเหลือมนุษยชาติให้รอด ตามแผนของพระเจ้า มนุษย์ทุกคนเป็นพี่น้องกัน อยู่ในครอบครัวเดียวกัน ทำงานร่วมกันและมีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกัน ^๗ พระเยซูทรงสอนให้มนุษย์แผ่แผ่ความรักไปรอบด้านไม่เลือกที่รักมักที่ชัง หลักคำสอนนี้มีอยู่ในบทเทศนาบนภูเขา ความรัก

^๔ เสฐียร พันธงชัย, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖.

^๕ สุวัฒน์ จันทระจาง, ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๓๕๖.

^๖ บ.ศ.(ไทย) ๒๕/๗๗/๕๑๘.

^๗ กীরติ บุญเจือ, หลักความเชื่อของชาวคริสต์คาทอลิก, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๐), หน้า ๑๕.

ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์แสดงออกได้โดยความเมตตากรุณาและความเสียสละ ส่วนความรักที่มนุษย์มีต่อพระเจ้าแสดงออกโดย การเชื่อคือ ศรัทธา ศรัทธาในที่นี้ หมายถึง ศรัทธาว่าพระเจ้าคือพระยะโฮวาที่เป็นพระเจ้าสูงสุดเพียงองค์เดียว ศรัทธาว่าพระเจ้าทรงรักมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน ศรัทธาว่าพระเยซูเป็นบุตรของพระเจ้า ศรัทธาว่าพระเยซูเป็นผู้ช่วยให้รอด และศรัทธาในแผ่นดินสวรรค์หรืออาณาจักรของพระเจ้าที่กำลังจะมาถึง^๕

ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ศึกษาโดยได้ทำการค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับทัศนะเรื่องหลัก การเชื่อในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกเกิสติน ในเชิงเปรียบเทียบในด้านความเหมือนกันและความแตกต่างกัน ซึ่งประเด็นหลักในการวิจัยครั้งนี้คือ เรื่องสัตธานิยม สัมปยุตในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะในประเด็นตถาคตโพธิสัทธา คือ เชื่อในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และเชื่อในความมีพระเจ้าของศาสนาคริสต์ รวมทั้งได้วิเคราะห์ว่าหลัก การเชื่อ ในศาสนาทั้งสองนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาสังคมมนุษย์ให้เจริญและเกิดสันติภาพในโลกได้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักการเชื่อในศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกิสติน
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกิสติน

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับหลัก การเชื่อ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกเกิสติน ในเชิงเปรียบเทียบในด้านความหมาย ความสำคัญ รวมทั้งประเภท และบทบาทของหลักการเชื่อที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมมนุษย์ โดยศึกษาจากข้อมูลที่ปรากฏในตำราปฐมภูมิ รวมทั้งข้อมูลที่มีในตำราทุติยภูมิของทั้งสองศาสนามาเปรียบเทียบความเหมือนกันและแตกต่างกัน

^๕ นัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ, ความรู้พื้นฐานทางศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๖๕.

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การเชื่อ หมายถึง การเชื่อถือ เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ความเชื่อมั่นในสิ่งที่ดีงาม ความเลื่อมใสซาบซึ้งสนิทใจเชื่อมั่นมีใจโน้มโน้มมุ่งไปปรับคุณความดีในบุคคลหรือสิ่งนั้นๆ

พระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ความเชื่อถือของการประพฤติปฏิบัติและกิจการทั้งหมดของหมู่ชนผู้กล่าวว่าตนนับถือพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นวาทะของพระเถระนับตั้งแต่การปฐมสังคายนา โดยได้รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้ามาวางไว้เป็นแบบแผนเพื่อประโยชน์ในการศึกษาและการประพฤติปฏิบัติ

นักบุญออกัสติน หมายถึง นักบุญในคริสตศาสนา เกิดเมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ค.ศ. ๓๕๔ ที่เมืองทากาส ในประเทศแอลจีเรีย และถึงแก่กรรมเมื่อ ๒๘ สิงหาคม ค.ศ. ๔๓๐ ที่เมืองฮิปโปเรเจียส ในประเทศแอลจีเรีย เป็นนักปรัชญา นักเทววิทยา และเป็นบิชอปที่เมืองฮิปโปเรเจียส นักบุญออกัสตินเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการวิวัฒนาการของศาสนาคริสต์ตะวันตก ถือกันว่าเป็นบิดาจารย์แห่งคริสตจักรและเป็นผู้ริเริ่มปรัชญาเกี่ยวกับบาปกำเนิดและสงครามยุติธรรม (Just war)

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากการวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) จึงจำเป็นต้องทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาเปรียบเทียบโดยย่อ ๆ ดังนี้

๑.๕.๑ **พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)** ได้กล่าวถึงหลักศรัทธา คือการเชื่อเอาไว้ ในหนังสือโพธิปักขิยธรรม ธรรมะสูงสุดแห่งความรู้แจ้ง ๓๗ ประการว่า “สำหรับคำว่าศรัทธา แปลว่าความเชื่อ แต่ภาษามันกำกวม หรือมันกว้าง เชื่อผิดมันก็ศรัทธาผิด เชื่อถูกก็ศรัทธาถูก ฉะนั้นเราต้องมีศรัทธาชนิดที่ถูก จึงจะเรียกศรัทธาในที่นี้ ถ้าเชื่อผิด ก็มีชื่อเรียกอย่างอื่น ไม่เรียกว่าศรัทธา จีนเรียกว่าศรัทธาก็ได้ลงไปว่าศรัทธาผิด เป็นมิจฉาศรัทธาจึงจะได้ ถ้าพูดว่าศรัทธาเฉยๆ ก็ต้องหมายความว่ามั่นถูก ที่นี้ ศรัทธาถูก ศรัทธาผิด นี้ก็ยังติดกันยุ่งไปหมด ในลัทธิอื่น ในศาสนาอื่น เขามีศรัทธาของเขาอย่างนั้น ซึ่งไม่ตรงกับในพุทธศาสนา เขาก็ต้องเรียกว่าศรัทธาของเขาถูก ในพุทธศาสนายังไม่ถูกก็ได้ ถ้าหากว่าจะมีลัทธิหรือศาสนาใดก็ตามลัทธิใดลัทธิหนึ่ง ซึ่งเขาให้เชื่ออย่างหลับหูหลับตามั่นก็เป็นศรัทธาที่ถูกต้องในลัทธินั้น ไม่เป็นศรัทธาในพุทธศาสนา

เพราะว่า ศรัทธาในพุทธศาสนา ระบุไปยังความเชื่อที่ถูกต้องเสมอ เพราะมีพุทธภาษิตโดยเฉพาะ คือกาลามสูตร ระบุไว้ชัดในเรื่องนี้”^๕

๑.๕.๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวหลักการ เชื่อในหนังสือพุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความไว้ว่า “ศรัทธาที่มุ่งหมายในกระบวนการพัฒนาปัญญา นั้น อาจให้ความหมายสั้น ๆ ว่า เป็นความซาบซึ้งด้วยมั่นใจในเหตุผลเท่าที่ตนมองเห็น คือมั่นใจในตนเอง โดยเหตุผลว่า จุดหมายที่อยู่เบื้องหน้านั้นเป็นไปได้จริงแท้ และมีค่าควรแก่การที่ตนจะดำเนินไป ให้ถึง เป็นศรัทธาที่เล้าใจอยากจะทำให้พิสูจน์ความจริงของเหตุผลที่มองเห็นอยู่เบื้องหน้านั้นต่อ ๆ ینگๆ ขึ้นไป เป็นบันไดขั้นต้นสู่ความรู้ ตรงข้ามกับความรู้อีกมอใจให้แบบอวเอค ซึ่งทำให้หยุดคิดหาเหตุผลต่อไป”^๖

๑.๕.๓ เสฐียร พันธงชัย ได้กล่าวถึงหลักการเชื่อในศาสนาคริสต์ไว้ในหนังสือศาสนาเปรียบเทียบตอนหนึ่งว่า “เราขอแสดงศรัทธาต่อพระเจ้าองค์เดียว ผู้เป็น พระบิดา (Father) ผู้สร้างสิ่งทั้งหลาย เราขอแสดงศรัทธาพระเยซูคริสต์ผู้เป็น พระบุตร (Son) ของพระเจ้านั้น ผู้เป็นผู้แทนของพระเจ้านั้น ผู้เกิดมารับทุกข์เพื่อปลดเปลื้องทุกข์ให้แก่มนุษยชาติด้วยการเสียสละ เลือดเนื้อ พระองค์สิ้นชีพแล้วได้เสด็จขึ้นสู่สวรรค์ในวันที่สาม เราขอแสดงศรัทธาต่อ พระจิต (Holy Ghost หรือ Holy-Spirit) ของพระองค์ที่เสด็จมาเพื่อมวลมนุษยชาติ”^๗

๑.๕.๔ เสรี พงศ์พิศ ได้เขียนไว้ในหนังสือ ศาสนาคริสต์ โครงการส่งเสริมการสร้างตำรา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ว่า “คุณธรรมสามประการสำคัญที่สุด ที่ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของคุณธรรมอื่น ๆ คือ ความเชื่อ ความไว้วางใจ (หรือความหวัง) และความรัก ความเชื่อในที่นี้ หมายถึงศรัทธาในพระเจ้า ว่าพระองค์ทรงให้กำเนิดชีวิตและสรรพสิ่งในโลก พระองค์ทรงเปิดเผยสัจธรรมของพระองค์ให้มนุษย์รู้ ทางประวัติศาสตร์ของอิสราเอล ทรงประทานพระบุตรของพระองค์ให้มากอบกู้โลกและพระจิตของพระองค์ให้มานำทางมนุษย์ไปหาพระองค์ ความเชื่อคือการสืบทอดสิ่งที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดมานับแต่บรรพบุรุษที่ได้รับการเปิดเผยของพระเจ้าใน

^๕พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), โพรธิปักขิยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๘๒ – ๘๓.

^๖พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๖๔๘.

^๗เสฐียร พันธงชัย, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า ๓๘๓.

พันธสัญญาเดิมซึ่งได้สมบูรณ์ในพันธสัญญาใหม่ และชาวคริสต์ในยุคแรกได้สืบทอดประเพณีความเชื่อนี้จากพระเยซูและบรรดาสาวก”^{๑๒}

๑.๕.๕ **ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์** ได้เขียนไว้ในหนังสือ **ความรู้พื้นฐานทางศาสนาว่า** “พระเยซูทรงสอนให้มนุษย์เพื่อแผ่ความรักไปรอบด้าน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง หลักคำสอนนี้มีอยู่ในบทเทศนาบนภูเขา ความรักระหว่างมนุษย์กับมนุษย์แสดงออกได้โดยความเมตตากรุณาและความเสียสละ ส่วนความรักที่มนุษย์มีต่อพระเจ้าแสดงออกโดยความศรัทธา ความศรัทธานี้สรุปได้ ๕ ประการ คือ

๑. ศรัทธาว่าพระเจ้าคือพระยะโฮวาห์เป็นพระเจ้าสูงสุดเพียงองค์เดียว
๒. ศรัทธาว่าพระเจ้าทรงรักมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน
๓. ศรัทธาว่าพระเยซูเป็นบุตรของพระเจ้า
๔. ศรัทธาว่าพระเยซูเป็นผู้ช่วยให้รอด
๕. ศรัทธาในแผ่นดินสวรรค์หรืออาณาจักรของพระเจ้าที่กำลังจะมาถึง”^{๑๓}

๑.๕.๖ **พระมหาภาณุ ภาณุโก (กลินปราชญ์)** ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท กับเซนต์ ออกัสติน งานวิจัยฉบับนี้ในเนื้อหากล่าวไว้ว่า “ศรัทธามีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นที่มาของความรู้ในทางพุทธศาสนาที่เรียกว่าปัญญา โดยพิจารณาจากจุดหมายปลายทางของศรัทธา เพราะพุทธปรัชญามีการให้ค่าแก่ศรัทธาในฐานะเป็นที่มาของความรู้สูงสุดของมนุษย์ก็คือปัญญานั้นเอง ทั้งนี้เพราะจุดหมายปลายทางของการปฏิบัติธรรมก็คือปัญญา และต้องดำเนินไปด้วยปัญญาหรือใช้ปัญญาเป็นแม่บทใหญ่ ความรู้ขั้นปัญญาดังกล่าวเป็นความรู้ที่เกิดจากอภิญญา อันเป็นประสบการณ์ตรงของ ผู้ปฏิบัติเอง ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงญาณวิทยาของพุทธปรัชญา จึงมีลักษณะเป็นประสบการณ์นิยม (Experientialist) หรือประจักษ์นิยม (Empiricist) ซึ่งจะต้องได้ปัญญามาด้วยมิตติของภาคปฏิบัติโดยมีศรัทธาเป็นตัวเร้าให้ลงมือ

^{๑๒} เสรี พงศ์พิศ, **ศาสนาคริสต์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๘๕.

^{๑๓} ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (และคนอื่น ๆ), **ความรู้พื้นฐานทางศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๖๕.

ปฏิบัติ จนบรรลุปัญญาขั้นสูงสุด จึงเป็นอันสรุปได้ว่าหลักการแห่งความรู้ของพุทธปรัชญาคือ ปัญญาอันจะเข้าถึงด้วยวิธีการแห่งศรัทธา”^{๑๔}

๑.๕.๗ พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนยงค์) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา งานวิจัยฉบับนี้ในเนื้อหากล่าวไว้ว่า “ความเชื่อทำให้มนุษย์เกิดพลังทางด้านจิตใจ มีกำลังใจ มีความหวังเพิ่มขึ้น ในการมีชีวิตอยู่อย่างปลอดภัย ความเชื่อจึงมีความจำเป็นและมีความสำคัญกับทุก ๆ คน ความเชื่อเป็นขั้นต้นของการพัฒนาปัญญาในระดับเริ่มต้น เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่สุดในการทำให้บุคคลเข้าสู่ระบบ หรือหลักการประพฤติปฏิบัติตามกฎศีลธรรมทางศาสนา เมื่อเกิดความเชื่อความศรัทธาขึ้นก็ย่อมมีการกราบไหว้บูชา อ้อนวอน บวงสรวง ตามขึ้นมามากที่หนึ่ง”^{๑๕}

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งเน้นการศึกษาหลัก การเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสติน โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ โดยวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๖.๒ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ โดยวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาหลักการเชื่อในศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสติน

๑.๖.๓ ศึกษา วิเคราะห์ข้อมูล และทำการเปรียบเทียบเนื้อหาหลัก การเชื่อ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกเกสติน ว่ามีความเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร?

๑.๖.๔ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

^{๑๔}พระมหาภาณุ ภาณุโก (กลั่นปราชญ์), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเซนต์ ออกัสติน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๐.

^{๑๕}พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนยงค์), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖.

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗.๒ ทำให้ทราบหลักการเชื่อในศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญอเกสติน

๑.๗.๓ ทำให้ทราบหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญอเกสตินนั้นมีความเหมือนหรือความแตกต่างกันอย่างไร

บทที่ ๒

หลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ตั้งแต่แรกเกิดมามนุษย์เกิด การเชื่อคือ ศรัทธาเพราะความกลัว และมีความต้องการให้มีชีวิตรอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ เป็นพื้นฐาน จึงพากันแสวงหาวิธีที่จะเอาชนะความกลัว และวิธีทำให้ชีวิตของตนและพวกพ้องอยู่รอด ดังนั้น มนุษย์จึงต้องสร้างศรัทธา คือความเชื่อให้เกิดขึ้น อันแสดงให้เห็นว่ามนุษย์มีศรัทธาตั้งแต่เกิด และมีมาตั้งแต่ยุคโบราณ

๒.๑ ความหมายของหลักการเชื่อ

การที่เราจะเข้าใจสิ่งทั้งหลายทั้งปวงได้นั้น สิ่งจำเป็นที่จะทำให้เห็นลักษณะต่าง ๆ ของสิ่งเหล่านั้นให้ชัดเจน คือการให้ความหมายและคำจำกัดความสิ่งนั้น ๆ เสียก่อน ดังนั้นผู้วิจัยจะได้เริ่มต้นด้วยการให้ความหมายของหลักศรัทธา ต่อจากนั้นจะได้อภิปรายในประเด็นต่าง ๆ ตามลำดับไป

๒.๑.๑ นิยามและความหมาย

คำว่า การเชื่อคือศรัทธา เป็นคำภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า สัทธา เป็นอิตติลึงค์ แปลว่า ความเชื่อ มีความหมายเฉพาะคำ คือที่ชื่อว่าศรัทธา เพราะเป็นธรรมชาติตั้งมั่น ที่ชื่อว่าศรัทธา เพราะเป็นเหตุให้บุคคลตั้งจิตชอบ^๑

สามารถแยกศัพท์ได้ดังนี้ สัม บทธนั ฐา ฐาตุ เป็นไปในความทรงไว้ เชื่อมั่น ตั้งมั่น อ ปัจจัยในนามกิต्तค์ ตั้งรูปวิเคราะห์ศัพท์เป็นภาษาบาลีได้ดังนี้

สัททหติ เอตายติ สัทธา แปลว่า บุคคลย่อมเชื่อมั่น ด้วยธรรมชาตินี้ เพราะเหตุนี้ธรรมชาตินี้จึงเชื่อว่าสัทธา^๒

^๑ “สย สัททหติ สัทธา” มูลนิธิภูมิพล, สัททนีติมาลาปกรณ์ สุตตมาลา (ฉบับภูมิพล), (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพล, ๒๕๒๕), หน้า ๔๐๔ .

^๒ มูลนิธิมหาเมษราชวิทยาลัย, อภิธานนปทีปิกา และ อภิธานนปทีปิกสูจิ, (กรุงเทพมหานคร : มหาเมษราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๘๔๗ .

สัททมนตฺตเมว วา เอสาติ สัทธา แปลว่า ธรรมชาตินั้นเป็นเพียงความเชื่อเท่านั้น เหตุนั้น ธรรมชาตินั้นจึงชื่อว่าสัทธา (ความเชื่อ)^๓

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้นิยามความหมายคำว่า สัทธา ว่า สัทธา น. ความเชื่อ, ความเลื่อมใส. (ป.; ส. ศรุตฺตา). สัทธาจริต ว. มีความเชื่อเป็นเจ้าเรือน, มีนิสัยเชื่อง่าย, เช่น เขาเป็นคนสัทธาจริตเชื่ออะไรง่าย. (ป.). สัทธาธิกะ น. ผู้ยิ่งด้วยศรัทธา. (ป.). สัทธินทรีย์ น. ความมีใจเชื่อ, ความเลื่อมใส. (ป.).^๔

นิยามความหมายดังกล่าวนี้เป็นเพียงการวิเคราะห์ศัพท์ทางภาษาศาสตร์ สำหรับ ความหมายของหลักศรัทธาในขอบเขตของพระพุทธศาสนาเถรวาท พอประมวลได้ดังนี้

ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อความเลื่อมใสในธรรม คือเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อด้วยเหตุด้วย ผล เชื่อมั่นในคุณงามความดี มีความเชื่อความเลื่อมใสในความจริง เพื่อที่จะไม่ให้นुकคลดู่ไหลไป ตามสิ่งที่ยั่วชวน และลักษณะอาการที่เป็นไปในภายนอก^๕

ศรัทธา คือการเชื่อการมั่นใจ ในพระรัตนตรัยกล่าวคือสิ่งสำคัญสูงสุด ๓ ประการคือ

๑. การเชื่อ การมั่นใจในพระพุทธเจ้า ในฐานะที่เป็นบุคคลต้นแบบซึ่งยืนยันถึงวิสัย ความสามารถของมนุษย์ว่า มนุษย์สามารถหยั่งรู้สังขารม เข้าถึงความจริงและความดีงามสูงสุดได้ ด้วยสติปัญญาและความเพียรพยายามของมนุษย์เอง มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้เจริญองกามขึ้นได้ ทั้ง ในด้านระเบียบชีวิตที่สัมพันธ์สภาพแวดล้อมทางกายและวาจาทั้งในด้านคุณธรรมที่พึงอบรมให้แก่ กล้าขึ้นในจิตใจ ทั้งในด้านปัญญาความรู้คิดเหตุผล จนสามารถหลุดพ้นจากเครื่องผูกมัดที่เรียกว่า กิเลสและกองทุกข์ได้

๒. การเชื่อ การมั่นใจในพระธรรม ทั้งความจริง ความดีงาม ที่บุคคลต้นแบบ คือ พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้แล้วนั้น ว่าเป็นสิ่งที่พระองค์ได้ปฏิบัติเห็นผลประจักษ์กับตนเองมาก่อน เรียกว่าค้นพบแล้วจึงนำมาประกาศเปิดเผยไว้ ธรรมนั้นเป็นสภาวะดำรงอยู่หรือเป็นไปตามธรรมดา ของมัน เป็นกฎเกณฑ์แน่นอน คือนิยามแห่งเหตุและผล อย่างที่เรียกว่าเป็นกฎธรรมชาติ

^๓ วิสุทฺธิ.(ไทย) ๓/๓๘ .

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์ พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๖๕ .

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๒๓.

๓. การเชื่อ การมั่นใจในสงฆ์ คือชุมชนหรือสังคมแบบอย่าง ซึ่งเป็นพยานยืนยันว่า มนุษย์ทั่วไปมีความสามารถที่จะบรรลุความจริงความดีสูงสุดได้อย่างคนต้นแบบ^๖

ศรัทธา หมายถึง การเชื่อในสิ่งที่เป็นไปได้ หรือแน่ใจเกี่ยวกับการมีอยู่ เป็นอยู่ การประเมิน สิ่งที่ดีควรทำ สิ่งที่ดีควรห้ามหรือสาเหตุ^๗

ศรัทธา คือธรรมอันเป็นกำลังที่ทำให้มนุษย์เกิดความคิด ซึ่งเป็นเครื่องเกื้อหนุนแก่การนำไปสู่การบรรลุวิมรรค เราจะเห็นได้ว่าบุคคลจะทำอะไรประสบความสำเร็จได้นั้น ต้องมีศรัทธาก่อน เมื่อศรัทธาแล้วก็ย่อมมีกำลังกาย กำลังใจ กำลังความคิด ทำให้มนุษย์เกิดความเพียรพยายามกระทำกิจทั้งหลายทั้งทางโลกและทางธรรม ด้วยบากบั่น มุ่งมั่น เพราะฉะนั้น ศรัทธาจึงเป็นหลักธรรมที่ทำให้เกิดกำลังอย่างมหาศาล ในทางพระพุทธศาสนา เรียกกำลังว่าพละธรรม มี ๕ ประการ คือ

๑. ศรัทธา คือ การเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ
๒. วิริยะ คือ ความขยันหมั่นเพียรในทางที่ชอบธรรม
๓. สติ คือ ความระลึกได้ จำได้หมายรู้
๔. สมาธิ คือ ความตั้งใจมั่น มั่นคง เด็ดเดี่ยว แน่วแน่
๕. ปัญญา คือ ความรอบรู้ในสิ่งต่างๆ ตามสภาวะความเป็นจริง^๘

ศรัทธา คือเครื่องนำทาง เป็นเครื่องชักนำให้บุคคลเข้าไปหา ให้สนทนา ให้ตั้งใจฟัง ให้จดจำ ให้นำไปพิจารณา ให้บุคคลได้บรรลุจุดหมายอันสูงสุดแห่งชีวิต ดังพระพุทธพจน์ว่า “สทฺธาย ตรติ โอม” แปลว่า คนย่อมข้ามโอฆะได้ด้วยเพราะมีศรัทธา^๙

ในคัมภีร์มิลินทปัญหาได้กล่าวไว้ว่า ศรัทธาคือการเชื่ออันมีลักษณะ ๒ ประการ คือ

๑. สัมปสาทลักษณะศรัทธา ศรัทธาที่มีลักษณะทำจิตใจให้เลื่อมใส ให้พอใจ จิตใจที่ปราศจากนิर्वรณย่อมมีความพอใจ ไม่มีความขุ่นมัวด้วยกิเลส เมื่อจะให้ทานก็ดี รักษาศีลก็ดี ฟังธรรมก็ดี เจริญเมตตาทานากีดี จิตย่อมมีสภาวะพอใจนั่นเอง

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๔๑๘.

^๗ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, **มนุษย์กับสังคม** (ฉบับปรับปรุง), (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๖.

^๘ ๐๖.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๖/๑๑.

^๙ ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๔๖/๒๕๘.

๒. สัมปักษ์ขันทลัษณสัทธา คือ ศรัทธาที่มีลักษณะจงใจ ได้แก่จงใจของพระโยคาวจร ผู้หยังลงสู่ความเพียร ผู้เจริญภาวนา ผู้กำลังปฏิบัติกรรมฐานอยู่ ให้เป็นผู้ฟังใสเบิกบานให้ได้เข้าถึงคุณธรรมพิเศษที่เป็นทางสายกลาง ที่จะนำพระโยคาวจรไปสู่เป็นโสดาปัตติมรรค สกิทาคามิมรรค ตามลำดับ เพื่อจะเป็นแนวทางนำจิตใจให้เล่นไปสู่การบรรลุวิมุตติธรรมชั้นสูงคือพระอรหัตตผลเป็นที่สุด^{๑๑}

ศรัทธา นอกจากจะหมายถึงหลักธรรมตามที่กล่าวมาแล้ว ศรัทธาก็ยังหมายถึงเจตสิก คือ สิ่งที่เกิดดับพร้อมกับจิต อยู่คู่กับจิตอย่างอิงอาศัยกัน สัทธาเจตสิก คือความเชื่อความเลื่อมใส ในสิ่งที่ควรเชื่อ อันได้แก่ความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เชื่อเหตุผลในเรื่องกรรมและผลของกรรมตามความเป็นจริง ศรัทธาในฐานะเจตสิกมีอรรถ ๔ ประการ คือ

๑. สทฺธาหน ลกฺขณา	มีความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อเป็นลักษณะ
๒. ปสาทรสา	มีการยังสัมปยุตธรรมให้ฟังใสเป็นกิจ
๓. อกาพฺสุสฺสียา ปจฺจุปฺภูฏานา	มีความไม่ขุ่นมัวเป็นผล
๔. สทฺเชยฺยวตฺถุ ปทฺภูฏานา	มีวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อเป็นเหตุใกล้ ^{๑๒}

ดังนั้นศรัทธาในพุทธศาสนาเถรวาทตามที่อภิปรายมานั้น สรุปได้ว่า ศรัทธาคือ การเชื่อ การเลื่อมใส ในสิ่งที่ควรเชื่อ หมายถึง การเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย กล่าวคือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เชื่อเหตุผลในเรื่องกรรมและผลของกรรมตามความเป็นจริง สิ่งต่างๆดำเนินไปตามหลักเหตุปัจจัย ไม่มีอำนาจเหนือธรรมชาติมาบังการ นอกเสียจากกฎแห่งกรรมเท่านั้น

๒.๒ ความสำคัญของหลักการเชื่อ

พระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่าหลัก การเชื่อหรือ ศรัทธา มีความสำคัญมาก แต่ในที่นี้ ผู้วิจัยจะสรุปลงเป็น ๒ ประการ คือความสำคัญด้านสังคม และความสำคัญด้านพระพุทธศาสนา โดยตรง

^{๑๑}กรมศิลปากร . มลिनทปัญหา, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๖๖), หน้า ๑๑๔ - ๑๑๕.

^{๑๒}วรรณสิทธิ์ ไทยะเสวี, คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ, (ปริเฉทที่ ๒ เจตสิกสังคหวิภาค), (กรุงเทพมหานคร : ทิพยวิสุทธารพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๔.

๒.๒.๑ ความสำคัญในด้านสังคม

การเชื่อเป็นพลังทางสังคมที่สำคัญครอบคลุมกิจกรรมของมนุษย์ไปทุกด้าน เช่น การเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา และจริยธรรม^{๑๒} การเชื่อหรือศรัทธา จึงเป็นปัจจัยกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ปัจจัยหนึ่ง ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่า การเชื่อ หมายถึง ความคิด ความเข้าใจของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเป็นสาเหตุให้บุคคลแสดงพฤติกรรมออกมาตามความเชื่อนั้น^{๑๓}

พระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่าสรรพสิ่งตกอยู่ภายใต้กฎอิทัปปิจจยตา เมื่อเหตุการณ์อย่างหนึ่งเกิดขึ้น เหตุการณ์นั้นๆมีเหตุปัจจัยที่หนุนเนื่องอย่างสลับซับซ้อนผลักดันเป็นทอดๆ พอเหมาะพอดีให้เกิดขึ้น กระบวนการที่ศรัทธาของพระพุทธศาสนา เถรวาทถือว่าสังคมก็อยู่ภายใต้หลักนี้เช่นกันและศรัทธาจัดเป็นกลไกที่มีหน้าที่สำคัญต่อสังคม^{๑๔}

การเชื่อหรือ ศรัทธาจึงเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญในการอธิบายสังคมแบบพุทธ ซึ่งเราอาจพิจารณาได้ว่า การเชื่อทางศาสนา เป็นกลไกในการรวมกลุ่มทางสังคม การเชื่อดังกล่าวเป็นสิ่งที่แยกสังคมหนึ่งจากอีกสังคมหนึ่ง ดังเราจะเห็นได้ว่าสังคมแบบพุทธ ก็มีแบบแผนความเชื่อ ความศรัทธาเป็นของสังคมตน คือ การเชื่อหรือ ศรัทธาในพระรัตนตรัย ศรัทธาต่อจุดหมายสูงสุด คือนิพพานที่จะต้องดำเนินไปให้ถึง เป็นต้น ศรัทธาที่รวมศาสนิกของพุทธให้เข้าเป็นเอกภาพนั้นเราจะเห็นได้จากองค์ประกอบของสังคมแบบพุทธที่ต้องมีพุทธบริษัท ๔ และพุทธบริษัทนั้น ต้องมีความสัมพันธ์กัน มีหลักปฏิบัติต่อกัน เช่น สาราณียธรรม เป็นต้น โดยเฉพาะต้องมีสิ่งที่ทำให้พวกเขาสามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ไปทางเดียวกันอย่างมีเอกภาพ สิ่งนั้นก็คือ การเชื่อ ในองค์ศาสดา หรือหลักธรรมคำสอนของศาสดา การเชื่อจะเป็นสิ่งประสานให้กลุ่มชนที่มีศีลและทิวฐิเสมอกันให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก และในขณะที่เดียวกันก็จะเป็นสิ่งที่แบ่งแยกผู้ที่มีทิวฐิต่างกันให้ออกไปจากสังคมและตามข้อเท็จจริงที่ผ่านมา สังคมสิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งเกื้อหนุนต่อการบรรลุธรรมในศาสนาด้วย เช่น พระสารีบุตร ถ้ายังอยู่กับอาจารย์สัญชัย ก็คงไม่มีโอกาสบรรลุธรรม แต่เมื่อมาอยู่ในสังคมสงฆ์จึงมีโอกาสพบกัลยาณมิตร ได้รับคำแนะนำ อันเรียกว่า ปรโต โหมสะที่ดีจึงสำเร็จมรรคผลได้

^{๑๒}เดื่อน คำดี, ศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒.

^{๑๓}M . Rokeach and J . W . Crube . อ่างในมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช , มนุษย์กับสังคม, (ฉบับปรับปรุง), (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐) . หน้า ๔๗.

^{๑๔}ณภาค กายจนะ, “ศรัทธาในทัศนะของพุทธศาสนา” ในวารสารธรรมศาสตร์, ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๓๘), : ๘๔.

ดังนั้น ศรัทธา หรือการเชื่อ จึงมีความสำคัญ เพราะมีบทบาทและอิทธิพลในการดำเนินชีวิตในสังคมแบบพุทธ โดยยึดเอาคำสอนทางศาสนา มาใช้เป็นเป้าหมายของชีวิต และกำหนดกรอบของการดำเนินชีวิต ตามหลักธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

๒.๒.๒ ความสำคัญในด้านของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่า การเชื่อหรือ ศรัทธามีความสำคัญในฐานะเป็นเบื้องต้นของกระบวนการพัฒนาปัญญา เพราะ การเชื่อเป็นเครื่องชักจูงโน้มนำให้บุคคลเริ่มต้นปฏิบัติธรรม การเชื่อทำให้เกิดวิริยะ คอยรรโลงการปฏิบัติธรรม ให้ดำเนินต่อไปด้วยความเพียรพยายาม จนได้เข้าถึงปัญญา ฉะนั้นผู้วิจัยจึงสรุปความสำคัญในด้านพระพุทธศาสนา ลงใน ๒ ประเด็น คือ (๑) การเชื่อ มีความสำคัญต่อการบรรลุธรรม (๒) การเชื่อ เป็นแหล่งที่มาของความรู้

(๑) การเชื่อมีความสำคัญต่อการบรรลุธรรม

พระพุทธศาสนาเถรวาทมีทรรศนะว่าบุคคลมี ความเชื่อคือ ศรัทธาแล้วจึงปฏิบัติธรรม ในทางตรงข้ามถ้า ความเชื่อคือ ศรัทธาเสื่อมสูญก็จะไม่ปฏิบัติ แนวทางนี้ชี้ให้เห็นว่า การเชื่อเป็นแรงจูงใจอันสำคัญ ที่จะทำให้เกิดการโน้มนำใจสู่ธรรม หรือเสริมสร้างความเพียร ทั้งนี้เราจะเห็นได้ว่าการเชื่อเป็นแรงจูงใจที่ต้องมาก่อนสิ่งอื่น ซึ่งจะเห็นจากตัวอย่างของพระสาวก ๒ รูป คือ พระสารีบุตรและพระวัคคิ ผู้ได้ซึ่งรับการสนับสนุนจากศรัทธาจึงมีโอกาสประพาศธรรม ในกรณีของพระสารีบุตร ถ้าพระสารีบุตรไม่ “เลื่อมใส” ในจริยาวัตรของพระอัสสชีก่อน ย่อมไม่น้อมใจสู่ธรรมจนสำเร็จพระโสดาบัน ในการได้ฟังว่า “สิ่งใดเกิดแต่เหตุ สิ่งนั้นย่อมดับไปเพราะเหตุ”^{๑๕} แล้วบวชปฏิบัติต่อจนสำเร็จมรรคผล จึงยืนยันได้ว่าถ้าพระสารีบุตรไม่มีปสาทศรัทธาในตัวบุคคลคือ พระอัสสชีก่อน ก็อาจจะอยู่กับอาจารย์สัจชัยต่อไป ไม่มีวันที่จะได้บรรลุธรรม อนึ่งในกรณีของพระวัคคิ ถ้าท่านไม่ศรัทธาในพระพุทธเจ้า ก็คงจะไม่มีโอกาสได้ฟังธรรมว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม”^{๑๖} และคงไม่มีโอกาสประพาศปฏิบัติจนได้รับคำแนะนำจากพระพุทธองค์จนสำเร็จมรรคผล^{๑๗}

พระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่าเจตจำนงในการพ้นทุกข์ ต้องเริ่มที่ การเชื่อคือศรัทธาโดยจัดศรัทธาเข้าในองค์มรรคในฐานะเป็นสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบ อันเป็นปฐมมรรค ซึ่งจำเป็นเพราะการเชื่อ ทำให้เราสร้างเจตจำนง เพื่อดำเนินไปสู่ปัญญา ดังนั้นในความเป็นจริงจะเห็นได้ว่า

^{๑๕} ฐมมปท.(ไทย) ๑/๘๔ .

^{๑๖} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๗/๑๕๕.

^{๑๗} ฐมมปท.(ไทย) ๔/๘๒ – ๘๔ .

โดยทั่วไปความรู้สึกหรืออารมณ์เกิดขึ้นก่อน แล้วจึงหาเหตุผลมาสนับสนุน ด้วยวิธีการปฏิบัติให้ได้รู้แจ้งเห็นจริง และอารมณ์ความรู้สึกที่ว่าเป็นสิ่งที่ได้จาก การเชื่อ จะบอกว่า การเชื่อ ไม่มีความจำเป็นต่อการบรรลุธรรมไม่ได้ เนื่องด้วยไม่มีเจตจำนงอันเป็นตัวเหตุ ก็ไม่มีการบรรลุสืบเนื่องเป็นผล^{๑๘}ในกรณีนี้เราจะเห็นว่าเจตจำนงจะต้องเกิดขึ้นก่อน ฉะนั้นถ้าไม่มี การเชื่อคือศรัทธาก็จะไม่เกิดกระบวนการที่เป็นเหตุนำไปสู่ความพ้นทุกข์อันเป็นผลได้เลย

จากที่ได้กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การเชื่อมีความสำคัญต่อการบรรลุธรรม แต่ไม่ใช่ทั้งหมด หมายความว่า การเชื่อ มีความจำเป็น แต่ลำพัง การเชื่อคือ ศรัทธาอย่างเดียวไม่พอเพียงแก่การบรรลุธรรม เนื่องจากการเชื่อเป็นเพียงขั้นต้นของกระบวนการพัฒนาปัญญา การเชื่อยังต้องดำเนินต่อไปเพื่อก้าวเข้าสู่ความพากเพียรปฏิบัติ เนื่องจากการเชื่อคือศรัทธาเป็นมูลบทของการสร้างความเพียร และการเชื่อในพระพุทธศาสนาต้องนำไปสู่ความเพียรจึงใช้ได้ ดังพระพุทธพจน์ต่อไปนี้ “ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีศรัทธาเชื่อพระปัญญาตรัสรู้ ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคนั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ฯลฯ...เป็นผู้เบิกบาน เป็นผู้จำแนกธรรม มีอาพาธน้อย แล้วย่อมปรารภความเพียรอยู่.....”^{๑๙}

ข้อความดังกล่าวนี้ชี้ชัดว่าบุคคลที่มีความเพียรนั้นต้องมีความศรัทธาเป็นพื้นฐาน หรือจะพูดว่าความเพียรเป็นหลักธรรมที่ตามหลังศรัทธาก็ถูกต้อง ถึงแม้ว่า การเชื่อคือ ศรัทธาจะนำไปสู่ความเพียรแล้วก็ตาม แต่ความเพียรนั้นต้องเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ จึงจะประสบผลสำเร็จได้ ดังจะเห็นได้จากข้อความในพระไตรปิฎกว่า “สิ่งใดที่กุลบุตรผู้มีศรัทธา มีความเพียรไม่ย่อหย่อน มีเรี่ยวแรง จะพึงถึงด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษ ด้วยความเอาธุระของบุรุษ สิ่งนั้นพระองค์ได้เต็มที่แล้ว.....”^{๒๐}

(๒) การเชื่อเป็นที่มาของความรู้

เมื่อเราพิจารณาถึงองค์ความรู้ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ก็ต้องตั้งคำถามว่าความรู้สูงสุดคืออะไร มีแหล่งกำเนิดมาจากไหน และมนุษย์เข้าถึงความรู้เช่นนั้นได้อย่างไร ตอบได้ว่าความรู้สูงสุดได้แก่ปัญญา และปัญญามีแหล่งที่มา ๓ ทาง คือ

^{๑๘}นภาคช กาญจนะ, “ศรัทธาในทัศนะของพุทธศาสนา”: ๘๔ – ๘๕ .

^{๑๙}ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๕๕/๒๔๗.

^{๒๐}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๖๐/๑๒๑ – ๑๒๒.

๑) ความรู้เกิดจากการฟังเรียกว่า “สุดมยปัญญา” ซึ่งตรงกับคำว่าศัพท์ประมาณ (Testimony) ในปรัชญาอินเดีย คือพยานหลักฐานรวมทั้งข้อมูลต่างๆซึ่งอาจจะเป็นความจริงหรือเท็จก็ได้

๒) ความรู้เกิดจากการคิดหาเหตุผล เรียกว่าจินตามยปัญญา ตรงกับคำว่าอนุมานประมาณ (Inference) ในปรัชญาอินเดีย คือการคิดหาเหตุผลจากสิ่งที่ประจักษ์ เพื่อเรียนรู้ที่ไม่ประจักษ์ โดยอาศัยความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งสอง

๓) ความรู้เกิดจากการอบรมฝึกฝน เรียกว่าภาวนามยปัญญา ตรงกับคำว่า ประจักษ์ประมาณ (Perception) ในปรัชญาอินเดีย คือประสบการณ์ตรงแบบพิเศษ ซึ่งอาศัยพุทธิปัญญาอันมีมาโดยสัญชาตญาณ^{๒๑}

ความรู้ทั้ง ๒ ประการนั้นอาจผิดหรือถูกก็ได้ พระพุทธศาสนา เถรวาทจึงให้ตรวจสอบความรู้ ๒ ประการแรก กับ ความรู้ประการที่ ๓ อันเป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรง ถ้าสอดคล้องกับประสบการณ์ตรง ให้ผลเป็นกุศลและเกิดความสุขแก่ผู้ปฏิบัติ ให้ถือว่าความรู้นั้นถูกต้อง^{๒๒} การที่ให้ตรวจสอบเช่นนั้น ไม่ใช่ว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทไม่ยอมรับความรู้ที่ได้มาจากสุดมยปัญญาและจินตามยปัญญา เพียงแต่เห็นว่าความรู้ทั้งสองนั้นต้องได้รับการยืนยันด้วยประสบการณ์ตรงหรือภาวนามยปัญญาเท่านั้น^{๒๓}

การที่พระพุทธศาสนา เถรวาท ยอมรับความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงเช่นนี้ เราสามารถจะพิจารณาได้จากกรณีที่พระพุทธเจ้าทรงแบ่งสมณพราหมณ์ออกเป็น ๓ กลุ่มคือ

๑. อนุสุสาวิกา กลุ่มที่ได้ความรู้จากการฟังตามกันมา เช่น ผู้ศึกษาคัมภีร์พระเวท
๒. ตก วิมฺสี กลุ่มที่ได้ความรู้จากการใช้เหตุผล คาดคะเนหาความจริง
๓. สามเษว ฆมฺม อภิญญา กลุ่มที่ได้ความรู้จากอภิญญาอันเป็นประสบการณ์

ตรง^{๒๔}

พระพุทธเจ้าทรงนับพระองค์เองเข้าในกลุ่มที่สาม คือกลุ่มผู้เข้าถึงความรู้แท้จากประสบการณ์ตรงของตนเอง ความรู้นี้จัดเป็นภาวนามยปัญญา และเป็นความรู้แบบพิเศษ ความรู้นี้พิเศษดังกล่าวนี้อาจมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

^{๒๑}วิสุทธิ. (ไทย) ๓/๔ - ๕.

^{๒๒} อจ. ติก. (บาลี) ๒๐/๖๖/๑๘๔.

^{๒๓} พระมหาประยูร ฆมฺมจิตฺโต, “พุทธปรัชญาเถรวาท” ใน มหาจุฬาราชวิทยาลัย : ปรัชญานุสรณ์, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย ทรงวิทย์ แก้วศรี, : ๒๖.

^{๒๔} ม.ม.(บาลี) ๑๓/๔๗๔/๔๖๗.

๑. เป็นความรู้ที่สามารถเปิดเผยสภาวะลักษณะที่แท้จริงของสิ่งนั้นๆ ได้
๒. เป็นความรู้ที่บริสุทธิ์ปราศจากอวิชชา ตัณหา อุปาทาน
๓. เป็นความรู้ชั้น โลกุตตระ อยู่เหนือธรรมชาติที่ปุถุชนจะรู้ได้
๔. เป็นความรู้ชั้นญาณทัสสนะ จึงสิ้นสงสัยในสิ่งทั้งปวง
๕. เป็นความรู้ที่ก่อให้เกิดความสุข สงบ เย็นกาย - เย็นใจ^{๒๕}

ความรู้ที่มีลักษณะ ๕ ประการเหล่านี้ จึงเป็นความจริง เป็นความรู้เหนือธรรมชาติ เกินวิสัยที่ปุถุชนจะเข้าใจ แต่จะหยั่งรู้ได้ด้วยปัญญาจักขุเท่านั้น เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นทางจิตโดยตรง ความรู้ชนิดนี้เรียกว่า “อภิญญา”

จากข้อความที่กล่าวมานั้น ทำให้ได้คำตอบว่าความรู้สูงสุดในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท คืออภิญญาซึ่งเป็นปัญญาขั้นสูงสุด ปัญหาต่อมาก็คือบุคคลจะเข้าถึงความรู้สูงสุดนั้นได้อย่างไร ตอบได้ว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าความรู้แบบภวานามยปัญญานั้น บุคคลสามารถเข้าถึงได้ด้วยการปฏิบัติ หรือพัฒนา ฝึกฝน อบรมทางจิตที่สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ และปัญญา ด้วยความเพียรพยายาม เพราะพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าจิตมนุษย์นั้นมีศักยภาพหรือธาตุรู้อยู่ทุกคน เมื่อมีการฝึกฝน ย่อมเกิดความรู้ขั้นปัญญาขึ้นได้ ตามสมควรแก่สติปัญญาบารมี เมื่ออภิปราयมาถึงตอนนี้นำให้มีคำถามตามมาว่า การเชื่อคือศรัทธาเป็นที่มาของความรู้ (ปัญญา) ดังกล่าวอย่างไร ตอบว่าความรู้ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทมีแหล่งที่มาจากการบำเพ็ญภาวนา เป็นความรู้ที่เข้าถึงได้ด้วยมีติของการปฏิบัติเท่านั้น ทั้งนี้จะเห็นได้จากที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญเพียร จนได้ตรัสรู้พระโพธิญาณ ซึ่งทำให้ทรงเป็นสัพพัญญู ในแง่หนึ่งความรู้ันเกิดจากการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ เป็นความรู้ที่พิสดารได้ด้วยบุคคลใดก็ตาม ที่พร้อมจะปฏิบัติธรรม ดังนั้น สำหรับคนทั่วไปก็ต้องมีสิ่งที่ชักนำไปปฏิบัติเพื่อเข้าถึงปัญญานั้น และ การเชื่อหรือ ศรัทธาก็เป็นเพียงสิ่งเดียวที่ทำได้ตามแนวคิดนี้ ศรัทธาได้ถูกจัดให้อยู่ ณ จุดเริ่มต้นแห่งกระบวนการความเห็นชอบการปฏิบัติจันรู้เองเห็นเอง^{๒๖} ศรัทธาจึงอยู่ในฐานะเป็นที่มาของความรู้สูงสุดของมนุษย์ เราจึงเห็นความสำคัญของการเชื่อคือศรัทธาในด้านญาณวิทยาว่า เป็นรากฐานของปัญญา

ฉะนั้น ความรู้ในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ถูกต้องจึงต้องเป็นความรู้ที่มาจากประสบการณ์ตรง หมายถึงความรู้ระดับสูงที่จะเข้าถึงได้ก็ต่อเมื่อได้พัฒนาตนเองถึงขีดสุดแล้ว ความรู้ดังกล่าวจึงอยู่เหนือผัสสะ แต่ก็มิได้อยู่จริงดังที่นักวิชาการพระพุทธศาสนาสรุปไว้ว่า

^{๒๕} ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, ปรัชญาอินเดีย, หน้า ๒๖๓.

^{๒๖} สุวรรณ สถาอนันท์, ศรัทธากับปัญญา บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา, หน้า ๑๒ - ๑๓.

สิ่งเหล่านี้อธิบายด้วยประสาทสัมผัสธรรมไม่ได้ อธิบายด้วยเหตุผลตรรกะ และทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ก็ไม่ได้ แต่สิ่งนี้มีจริง และผู้ประสบมาแล้วคือพระพุทธองค์และพระอรหันต์ทั้งหลาย การที่จะรู้ได้ต้องรู้ด้วยตนเอง สำหรับศาสนาพุทธความจริงขั้นสูงสุดมิได้อยู่ที่ประสบการณ์ของมนุษย์ แต่อยู่พ้น โวหาร และคำอธิบายของมนุษย์เป็นสิ่งที่แต่ละคนจะต้องทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง^{๒๗}

พระพุทธศาสนาเถรวาทเชื่อว่าปัญหาที่เกิดจากประสบการณ์ตรงชนิดพิเศษนี้ ถือว่าเป็นผลอันสืบเนื่องมาจากศรัทธาเป็นต้นเหตุ เพราะการที่จะยอมปฏิบัติสิ่งใดนั้นจำเป็นจะต้องมีศรัทธาเป็นพื้นฐานในการสร้างฉันทะ เพื่อนำไปปฏิบัติหรือสร้างความเพียร และบรรลุปัญญาขั้นสูงสุด^{๒๘}

สรุปได้ว่าการเชื่อหรือศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีความสำคัญ ทั้งในด้านสังคม ในฐานะเป็นศูนย์รวม กลุ่มชนที่มี การเชื่อที่เหมือนกันฉุนอกันต่างๆ ของแต่ละสังคมให้เป็นเอกภาพและเป็นพลังใจแก่ปัจเจกบุคคล ทั้งในด้านพระพุทธศาสนาโดยตรง ในฐานะที่ การเชื่อหรือศรัทธาเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นในกระบวนการปฏิบัติธรรม และเป็นที่มาของความรู้สูงสุด

การสร้างหลักการเชื่อ

พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่า การเชื่อคือศรัทธาเป็นสิ่งสำคัญเบื้องต้นที่ขาดไม่ได้ ซึ่งมีหลักการสอนโดยสอนให้สร้างหลักการเชื่อคือศรัทธาให้เกิดขึ้นก่อน สำหรับหลักการสร้าง การเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นต้องอาศัยเหตุปัจจัย ๒ ประการ คือ ๑. โปรโตโมสะ (ปัจจัยภายนอก) ๒. โยนิโสมนสิการ (ปัจจัยภายใน)^{๒๙}

๑. โปรโตโมสะ

โปรโตโมสะ มาจากคำว่า “โปรโต” แปลว่าผู้อื่น กับคำว่า “โมสะ” แปลว่าเสียงถ้อยคำ เมื่อรวมกันจึงแปลว่า เสียงจากผู้อื่น หมายถึงคำแนะนำคำสั่งสอนจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือการชักจูงจากผู้อื่น อันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ซึ่งเป็นปัจจัยทางสังคม โดยทั่วไปหมายถึงเฉพาะเสียงที่ดีงาม เสียงที่ถูกต้อง เสียงที่บอกกล่าวชี้แจงความจริง มีเหตุผล เป็นประโยชน์ เฉพาะอย่างยิ่งต้องเกิดจากความรัก ความปรารถนาดี เสียงดีงามถูกต้องเช่นนี้เกิดจากแหล่งที่ดี คือคนมีปัญหาและมี

^{๒๗}วิทย์ วิทเวทย์, “ความรู้ในทัศนะของพระพุทธศาสนา”, ใน วารสารพุทธศาสนศึกษา, (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๓๘), : ๔๔ - ๔๕ .

^{๒๘}ศ.ม. (บาลี) ๑๕/๑๐๐๗/๓๑๒ .

^{๒๙}อง.ทุก.(บาลี) ๒๐/๑๒๖ - ๑๒๗/๘๓

คุณธรรม ซึ่งในทางธรรมเรียกว่า สัตบุรุษบ้าง บัณฑิตบ้าง ถ้าคนดีคือสัตบุรุษหรือบัณฑิตนี้ ไปทำหน้าที่ช่วยเหลือ แนะนำสั่งสอนชักนำผู้อื่นให้เกิดสัมมาทิฐิ ก็เรียกว่าเขาทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร แต่บุคคลผู้แสวงหาสัมมาทิฐิไม่จำเป็นต้องรอให้สัตบุรุษมาหาตน ตรงข้ามเขาต้องกระตือรือร้นเข้าไปหา เพื่อศึกษาศดับฟัง ขอคำแนะนำชี้แจงสั่งสอน เข้าร่วมหมู่อยู่ใกล้ ตลอดจนศึกษาแบบอย่างจากบัณฑิตหรือสัตบุรุษนั่นเอง การกระทำอย่างนี้ชื่อว่าการเสวนาสัตบุรุษหรือกัลยาณ “มิตฺตตฺตา” แปลว่า ความมีกัลยาณมิตร^{๓๐}

กัลยาณมิตร

กัลยาณมิตรมิได้หมายถึงเพื่อนที่ดีอย่างในความหมายสามัญเท่านั้น แต่หมายถึงบุคคลผู้เปรียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกทาง หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง ดังนั้นกัลยาณมิตรจึงได้แก่ พระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ครู อาจารย์ และท่านผู้เป็นพหูสูตทรงปัญญาหรือผู้สามารถแนะนำสั่งสอนเป็นที่ปรึกษาได้^{๓๑}

กัลยาณมิตรตามที่กล่าวมานี้มีความสำคัญมาก ฉะนั้นจึงไม่ใช่คนธรรมดา ต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติอย่างสมบูรณ์ซึ่งเรียกว่า ชีรชน ซึ่งทำให้ผู้อยู่ร่วมมีความสุขเหมือนอยู่ในหมู่ญาติ^{๓๒}

ให้คำแนะนำเป็นไปอย่างถูกต้อง คุณสมบัติของกัลยาณมิตรที่ท่านแสดงไว้หลายประการ เช่น ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติขั้นพื้นฐานที่เรียกว่ากัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการ^{๓๓} และสัปปริสธรรม ๗ ประการ^{๓๔}

สำหรับบรรพชิต กัลยาณมิตรเป็นจุดเริ่มต้นของการบรรลุคุณวิเศษ ดังเช่นที่พระพุทธเจ้า ทรงเปรียบเทียบไว้ว่า “เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุรพนิมิตฉันทใด ความมีกัลยาณมิตร ก็เป็นตัวนำ เป็นบุรพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของอริยอัษฎางคิกรมรรค แก่ภิกษุฉันทันนั้น”^{๓๕}

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๒๒ – ๖๒๓.

^{๓๑} วิสุทธิ.(ไทย) ๑/๑๒๓ – ๑๒๕.

^{๓๒} จุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๒๐๗/๕๓.

^{๓๓} อจ.สตุตค.(บาลี) ๒๓/๓๗/๒๕. “ปิโย, ครู, ภาณีโย, วตฺตา, วจนกฺขโม, คมฺภีรํ กถํ กตฺตา, โนจฺฐาเนน นิโยชเย”

^{๓๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๓๑/๒๖๔.

^{๓๕} สัม.(บาลี) ๑๕/๕๖/๒๔.

ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงตรัสสรรเสริญกัลยาณมิตรผู้เป็นปัจฉิมยกไว้ว่า “โดยกำหนดองค์ประกอบภายนอก เราไม่เล็งเห็นองค์ประกอบอย่างอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์อันยิ่งใหญ่ เหมือนความมีกัลยาณมิตรเลย” ^{๓๖} ดังนั้น คนที่มีมิตรดี ย่อมมีความเจริญหลายประการ เช่นที่ทรงตรัสไว้ว่า ภิกษุมีกัลยาณมิตรพึงหวังสิ่งนี้ได้ คือ

๑. จักเป็นผู้มีศีล สำรวมระวังในปาติโมกข์ สมบูรณ์ด้วยอาจารย์และโคจรอยู่
๒. จักเป็นผู้มีโอกาสได้ยิน ได้ฟัง ได้ร่วมสนทนาตามความปรารถนาในเรื่องต่างๆ ที่ขัดเกลาอุปนิสัย ชำระจิตให้ปลอดโปร่ง
๓. จักเป็นผู้ตั้งหน้าทำความเพียรเพื่อกำจัดอกุศลธรรม จักบากบั่น ไม่ทอดธุระ ในกุศลธรรมทั้งหลาย
๔. จักเป็นผู้มีศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาที่เป็นอริยะ หยั่งรู้ความเกิดดับ นำไปสู่ความสูญสิ้นความทุกข์ ^{๓๗}

สำหรับคฤหัสถ์ทั่วไป พระพุทธเจ้าก็ทรงชี้แนะให้คบกัลยาณมิตรเท่านั้น เพราะจะนำความสุขความเจริญมาให้ แต่จะอย่างไรก็ตามถ้าฟัง ปรัตตโมสะ อย่างเดียวไม่สามารถทำให้เกิด การเชื่อคือศรัทธาที่ถูกต้องได้หากขาดโยนิโสมนสิการ

๒. โยนิโสมนสิการ

โยนิโสมนสิการ แปลว่าการทำในใจโดยแยบคาย หมายถึงการใช้ความคิดถูกวิธีความรู้จักคิด คิดเป็น หรือคิดอย่างมีระเบียบ รู้จักคิดวิเคราะห์ ^{๓๘} ในทางปฏิบัติได้แก่การรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลาย โดยมองสิ่งนั้นๆ ตามที่มันเป็นของมัน และโดยวิธีคิดหาเหตุผลสืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆออก ให้เห็นตามสภาวะ และตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึก ตัณหา อุปาทาน ของตนเข้าไปตัดสิน

อนึ่ง โยนิโสมนสิการในที่นี้มีหน้าที่คอยชักกระแสน้ำความคิดให้เดินไปตามทางที่ถูกต้อง เป็นกระบวนการใช้ปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับคำว่าเหตุผล โยนิโสมนสิการจึงช่วยให้เกิดโลกียสัมมาทิฐิ เป็นปัจจัยส่งเสริมให้การเชื่อคือศรัทธาเป็นไปอย่างถูกต้อง นอกจากนั้น โยนิโสมนสิการเป็นตัวตัดสินถูกผิด ผู้ใดใช้โยนิโสมนสิการได้ดี การอาศัยปัจจัยภายนอกก็ลดลง ผู้ที่ไม่ใช้โยนิโสมนสิการเลย กัลยาณมิตรใดๆก็ไม่สามารถช่วยได้ ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงสรรเสริญโยนิโ

^{๓๖} อ.เอก. (บาลี) ๒๐/๗๑/๑๓.

^{๓๗} อ.นวก. (ไทย) ๒๓/๑/๔๒๗ - ๔๒๘.

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๖๗.

มนสิการอยู่บ่อยๆ เช่น “ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ พึงหวังข้อนี้ได้ว่าจักเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำให้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์ ๘ จักเจริญสมาธิอันเป็นธรรมกำจัด รากะ โทสะ โมหะ เป็นที่สุด”^{๓๕}

สรุปว่าการสร้างหลักการเชื่อหรือศรัทธาต้องอาศัยปัจจัยทั้ง ๒ ประการ คือปรโตโมหะอันเป็นพอใจในเหตุผลเบื้องต้นของคำสอน หรือ การเชื่อในความมีเหตุมีผลน่าไว้วางใจของผู้สอนเอง จึงมีการรับฟัง การศึกษาอบรม เกิดความเข้าใจเพิ่มขึ้น มองเห็นเหตุผลด้วยตนเอง โดยอาศัยโยนิโสมนสิการ โยนิโสมนสิการช่วยให้ การเชื่อนั้นเป็นไปในทางที่ถูกต้อง หรือเป็นไปเพื่อปัญญา จึงกล่าวได้ว่าการสร้างหลักการเชื่อคือศรัทธาที่ถูกต้องก็คือการสร้างปัญญานั้นเอง

๒.๓ ประเภทของหลักการเชื่อ

๒.๓.๑ ประเภทของหลักการเชื่อ

พระไตรปิฎกอันเป็นคัมภีร์หลักของพุทธปรัชญาเถรวาท ไม่ได้แบ่งประเภทของ การเชื่อหรือศรัทธาไว้ คงมีเฉพาะตลาคต โภธิสัทธ าวอย่างเดียว แต่ พระพุทธศาสนา สอนให้มี การเชื่อคือศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุ และผลเป็นสัมมาทิฐิ พระธรรมสังคาคหเถระในชั้นต่อมาได้รวบรวม การเชื่อคือศรัทธาไว้ ๔ ประเภท คือ

๑. กัมมสัทธา เชื่อกฎแห่งกรรม
๒. วิปากสัทธา เชื่อผลแห่งกรรม
๓. กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของๆ ตัว
๔. ตลาคต โภธิสัทธา เชื่อปัญญาการตรัสรู้เองโดยชอบของพระผู้มีพระภาคเจ้า^{๓๖}

๑. กัมมสัทธา เชื่อกฎแห่งกรรม ทฤษฎีว่าด้วยกฎแห่งกรรม เป็นเรื่องสำคัญมากในอภิปรัชญาของพุทธปรัชญา เพราะพระพุทธศาสนา เถรวาทเป็นกรรมวาที คือเชื่อหลักกรรมลิขิต ไม่ใช่พรหมลิขิตอย่างพวกเทวนิยม ดังนั้นพระพุทธศาสนา เถรวาทจึงสอนเรื่องกรรมไว้หลายแห่ง เช่น “เราควรพิจารณาเสมอว่าเรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด”^{๓๗} กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้แล้วและประณีตต่างๆกัน^{๓๘} เป็นต้น กรรมในความหมายของ

^{๓๕} ส.ม. (บาลี) ๑๕/๓๖/๒๓.

^{๓๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๕๒๕.

^{๓๗} อ.จ. ปญจก. (บาลี) ๒๒/๕๓/๖๖ – ๖๗.

^{๓๘} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๘๕/๒๖๒.

พระพุทธศาสนา เถรวาท แปลว่าการกระทำ เป็นคำกลางๆ แต่การกระทำไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นกรรมเสมอไป การกระทำที่จัดเป็นกรรมนั้น จะต้องเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือมีความตั้งใจของผู้ทำเป็นหลัก ดังพระพุทธพจน์ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กम्मํ วทามิ เจตยิตฺวา กम्मํ กโรติ กาเยน วาจาเยน มนสา”^{๔๓} แปลว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลจงใจแล้ว ย่อมกระทำด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ในการกระทำกรรมแต่ละครั้งถือเจตนาเป็นหลักเสมอ

เจตนาในหลักกรรมนี้ หมายถึงการกระทำ การพูด ที่แสดงออกภายนอกโดยจงใจก็ดี ความคิดต่างๆที่เกิดขึ้นชั่วครู่ชั่วขณะแล้วผ่านไปภายในจิตใจก็ดี ความรู้สึกและทำที่ต่อสิ่งต่างๆที่ได้ประสบทางประสาทสัมผัสและที่ระลึกขึ้นมาในใจก็ดี ล้วนมีเจตนาประกอบอยู่ทั้งนั้น เจตนาจึงเป็นเจตจำนง ความตั้งใจ การเลือกอารมณ์ของใจ^{๔๔} เจตนาจัดเป็นแกนสำคัญที่สุดของการกระทำ เป็นสาระที่ทำให้เกิดการกระทำ ดังนั้น กิจใดที่บุคคลจงใจทำหรือทำด้วยเจตนา กิจนั้นจึงจะเรียกว่าเป็น “กรรม” และกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทถูกจัดไว้หลายประเภทด้วยกัน ผู้วิจัยจะขอนำมาแสดงไว้เพียงบางส่วน ดังนี้

ก. กรรมที่จัดตามเจตนาที่เป็นมูลเหตุ ท่านจำแนกออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) กุศลกรรม ได้แก่กรรมดี เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นจากเจตนาดี กรรมฝ่ายกุศลนี้เป็นการกระทำเกิดจากอกุศลมูล กล่าวคือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นการกระทำไปด้วยความเมตตาเพื่อแผ่ เป็นไปด้วยความสำรวมและกระทำไปด้วยปัญญา

๒) อกุศลกรรม ได้แก่กรรมชั่วหรือกรรมไม่ดี เป็นการกระทำที่เกิดจากอกุศลเจตนา เป็นการกระทำ ที่มีเจตนาไปในทางที่ไม่ดี เช่น ทำไปด้วยความโลภ ความโกรธและความหลง เป็นการกระทำไปโดยไม่มีปัญญากำกับ^{๔๕}

ข. กรรมที่ท่านจำแนกตามทวาร คือทางที่ทำการ หรือทางแสดงออกของกรรม จัดเป็น ๓ ประการคือ

- ๑) กายกรรม กรรมที่ทำด้วยกาย หรือการกระทำทางกาย
- ๒) วจีกรรม กรรมที่ทำด้วยวาจา หรือการกระทำทางวาจา
- ๓) มโนกรรม กรรมที่ทำด้วยใจ หรือการกระทำทางใจ^{๔๖}

^{๔๓} อจ.ฉก. (บาลี) ๒๒/๖๓/๓๕๕.

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, หน้า ๑๗๖.

^{๔๕} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๕๓.

^{๔๖} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๗๑/๑๖๐ – ๑๖๑.

ค. กรรมในที่บางแห่งท่านจำแนกตามสภาพที่สัมพันธ์กับวิบาก หรือการให้ผล จำแนกออกเป็น ๔ ประการ คือ

- ๑) กรรมดำ มีวิบากดำ คือบุคคลบางคนปรุ้งแต่งความคิดทาง กาย วาจา ใจ อันประกอบด้วยการเบียดเบียน จึงเกิดในโลกที่มีความเบียดเบียนมีนรกเป็นต้น
- ๒) กรรมขาว มีวิบากขาว คือบุคคลบางคนปรุ้งแต่งความคิดทาง กาย วาจา ใจ อันประกอบด้วยการไม่เบียดเบียน จึงได้เข้าถึงโลกที่มีสุข เช่น เทพ รูปพรหม อรูปพรหม
- ๓) กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว คือ บุคคลบางคนปรุ้งแต่งความคิดทาง กาย วาจา ใจ อันประกอบด้วยการเบียดเบียนบ้าง ไม่เบียดเบียนบ้าง จึงเข้าถึงที่อันมีทั้งสุขทั้งทุกข์ เช่นมนุษย์
- ๔) กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อเป็นไปเพื่อสิ้นกรรม คือเจตนาเพื่อละกรรมทั้งหมด หรือเจตนาที่ไม่ต้องการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป^{๔๖}

ประเภทของกรรมดังกล่าวมานี้กำหนดด้วยใจเป็นใหญ่ เพราะใจเป็นตัวกำหนดว่าจะ เป็นกรรมหรือไม่ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสบทบาทของใจไว้ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจเสียหยาจะพูดหรือทำ ความทุกข์ย่อมติดตามเขาไป ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้ว จะพูดหรือทำ ความสุขย่อมติดตามมา”^{๔๗}

๒. วิปากสัทธา เชื่อวิบาก คือการเชื่อผลที่สุดมาจากกรรม เช่น ผลที่ดีก็สุดมาจากกรรมดี ผลที่ชั่วก็สุดมาจากกรรมชั่ว เป็นต้น ศัพท์ว่าวิบาก เป็นภาษาบาลีแปลว่า สุข หรือสุขวิเศษ หมายถึง สิ่งที่ต้องเนื่องมาจากเหตุ เป็นส่วนผล วิบากหรือผลหมายความอย่างเดียวกัน กฎแห่งวิบากนี้เป็นกฎที่สืบเนื่องมาจากกฎแห่งกรรม เป็นส่วนหนึ่งของกฎแห่งเหตุและผล ซึ่งเป็นกฎแห่งสากลจักรวาล ที่ว่าด้วยเรื่องเหตุผล กล่าวคือ ทุกสิ่งทุกอย่างจะเกิดขึ้นได้ต้องมีเหตุมีปัจจัยเกี่ยวเนื่องกัน จะเกิดขึ้นเองโดยลำพังหรือโดยไม่มีเหตุไม่ได้ โดยนัยกว้างกรรมและผลกรรมมีอยู่ในลักษณะเป็นเหตุเป็นผลที่เกี่ยวข้องกันประดุจลูกโซ่ มีพระพุทธพจน์แสดงถึงกฎดังกล่าวนี้ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่เกิด เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ”^{๔๘}

วิปากสัทธา ตั้งอยู่บนฐานของการเชื่อที่ว่า กรรมที่สัตว์ทำไว้ในอดีต ย่อมต้องส่งผลของกรรมนั้นมาให้สัตว์ได้เสวยในปัจจุบัน ใครทำดีไว้ในอดีตก็จะได้รับผลดีในปัจจุบัน ใครทำชั่วไว้ใน

^{๔๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๑/๗๕ - ๘๑.

^{๔๗} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑ - ๒/๑๕.

^{๔๘} ส.ส. (ไทย) ๑๖/๒๑/๒๘.

อดีตก็จะได้รับผลชั่วในปัจจุบัน ดังพุทธภาษิตว่า “หว่านพืชเช่นไร ย่อมได้ผลเช่นนั้น ทำกรรมดี ได้ผลดี ทำกรรมชั่วได้ผลชั่ว”^{๕๐} ทำกรรมอย่างไรจะต้องได้รับผลของกรรมอย่างนั้น แต่มีปัญหา อยู่ว่าตัววิบากของกรรมนั้นเริ่มต้นขึ้นเมื่อใด ตอบได้ว่าวิบากของกรรม เริ่มทำงานตั้งแต่ขณะที่ บุคคลมีเจตนา และใช้เจตนาทำกรรมเป็นต้นไป คือกระบวนการก่อวิบาก ได้เริ่มดำเนินและบุคคล จะเริ่มได้รับผลของกรรมตั้งแต่บัดนั้นไป^{๕๑}

นอกจากนั้นพระพุทธศาสนาเถรวาทเชื่อว่ากรรมแม้เล็กน้อยก็ไม่ไร้ผล ต้องมีผลตามมา แน่นอน ดังจะเห็นได้จากพระบาลีว่า “กรรมดีหรือชั่วทั้งหมดที่คนสั่งสมไว้ย่อมมีผล ขึ้นชื่อว่ากรรม แม้จะนิดหน่อยที่จะว่างเปล่า ย่อมไม่มีเลย”^{๕๒} ในที่บางแห่งทรงแสดงวิปาก สัทธาไว้ในแง่อุปมา เช่น “กรรมชั่ว ก็เหมือนน้ำมันที่รีดใหม่ๆ ไม่แปรเป็นผลทันที แต่กรรมนั้นย่อมตามเผาคนพาล เหมือนไฟที่ถูกลูกกลบไว้”^{๕๓} หรือ “ความคิดที่ทำไว้เอง เป็นเหมือนมิตรที่ติดตามตนสืบไป”^{๕๔}

วิปากสัทธาดังที่ได้อภิปรายมานั้น ส่วนใหญ่ทรงแสดงถึงผลกรรมอันบุคคลจะได้รับใน ภายภาคหน้า ส่วนผลของกรรมในภพปัจจุบัน ท่านพระธรรมปิฎกได้อธิบายไว้ ๔ ประการ คือ^{๕๕}

- ก) ระดับภายในจิตใจ คือกรรมให้เกิดผลภายในจิตใจ มีการสั่งสมคุณสมบัติ คือ กุศลและอกุศล คุณภาพและสมรรถภาพของจิต มีอิทธิพลปรุงแต่งความรู้สึกรู้สึกนึกคิด และความสุข ความทุกข์เป็นต้น
- ข) ระดับบุคลิกภาพ คือ กรรมทำให้เกิดผลในด้านการสร้างอุปนิสัย ปรุงแต่ง ลักษณะความประพฤติ การแสดงออก การวางตัวความสัมพันธ์กับคนอื่นหรือสภาพแวดล้อม ทั่วๆไป
- ค) ระดับวิถีชีวิตของตน คือ กรรมชักนำความเป็นไปในชีวิตของคน ทำให้เขา ได้รับประสบการณ์ที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา พบกับความเสื่อม ความเจริญ ซึ่งเรียกว่า โลกธรรม

^{๕๐} ตี.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๔.

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๖๗.

^{๕๒} จุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๔/๔๗๑.

^{๕๓} จุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๗๑/๒๔.

^{๕๔} ตี.ส. (ไทย) ๑๕/๕๓/๖๘.

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๘๗ – ๑๘๘.

ง) ระดับสังคัม คือ กรรมที่คนทั้งหลายทำ มีผลต่อความเป็นไปของสังคัม เช่น ก่อให้เกิดความเสื่อมความเจริญ ความรุ่มเย็นเป็นสุข ความทุกข์ร่วมกันของมนุษย์ทั้งหลายรวมทั้งผลจากการที่มนุษย์กระทำต่อสภาพแวดล้อมอื่นๆ ที่ย้อนกลับมาหาตัวมนุษย์เอง

๓. กัมมัตสกตาสัทธา คือ เชื่อว่าสัตว์ทั้งปวงมีกรรมเป็นของๆคน หมายถึง ทั้งเหตุ ทั้งผล รวมลงที่คน เมื่อคนทำเหตุคือกรรมดีก็เกิดผลดี กรรมและผลที่ดีก็รวมลงที่บุคคลเมื่อบุคคลทำกรรมที่ชั่ว ก็เกิดผลที่ชั่ว เหตุผลที่ชั่วก็รวมลงที่บุคคล กัมมัตสกตาสัทธานี้ไม่มีรูปศัพท์ที่ใช้เป็นของตัวเอง แต่มีคำที่ ปรากฏ อยู่ในกัมภีร์พระไตรปิฎก ว่า “กัมมัตสกตาสัทธา”^{๕๖} ซึ่งเป็นญาณของพระพุทธเจ้า เป็นญาณที่รู้ว่าสัตว์ทั้งหมดจะต้องเป็นไปตามกรรมของตน กัมมัตสกตาสัทธา จึงเป็นเพียงศัพท์ที่ใช้กันในภายหลัง

กัมมัตสกตาสัทธาในทางปฏิบัติ หมายถึงความรู้จักจับเหตุผลมาพิจารณา จนเห็นจริง เกิดความรู้ขึ้น เช่น เมื่อเห็นผลว่าสัตว์ประสบทุกข์อยู่ในปัจจุบัน ก็เพราะได้ทำเหตุที่ไม่ดีไว้ในอดีต หรือเมื่อเห็นเหตุว่าสัตว์กำลังทำความชั่วในปัจจุบัน ก็รู้ว่าเขาจะได้รับผลคือความทุกข์ในอนาคต ดังเช่นที่สุกมาณพเคยทูลถามถึงความสงสัยของตน กับพระพุทธเจ้าว่า

ข้าแต่พระ โคดมผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มนุษย์ทั้งหลายที่เกิดมาแล้ว ปรากฏความเลวบ้าง ความประณีตบ้าง มนุษย์ทั้งหลายย่อม ปรากฏว่าอายุสั้นบ้าง อายุยืนบ้าง มีโรคน้อยบ้าง มีโรคมักบ้าง มีผิวพรรณทรามบ้าง มีผิวพรรณงามบ้าง มีศักดิ์น้อยบ้าง มี ปัญญาน้อยบ้าง มีปัญญามากบ้าง

ในเรื่องนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบแก่สุกมาณพนั้นว่า “ดูก่อนสุกมาณพ เพราะ สัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรม เป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวบ้าง ให้ประณีตบ้าง แตกต่างกันออกไป”^{๕๗}

๔. ตถาคตโพธิสัทธา คือ การเชื่อในปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ของพระตถาคต หรือเชื่อ ปัญญาผู้ตรัสธรรมของพระผู้ค้นพบ ซึ่งหมายถึง การเชื่อการมั่นใจในพระปริชาญาณของพระพุทธเจ้า ในฐานะทรงเป็นบุคคลต้นแบบที่ทรงยืนยันถึงสมรรถวิสัยของมนุษย์ว่า มนุษย์สามารถหยั่งรู้สัง ฆธรรม เข้าถึงความดีสูงสุดได้ด้วยสติปัญญาและความเพียรพยายามฝึกฝนพัฒนาตน^{๕๘} ซึ่งพระองค์ ทรงบรรลุก่อนใครๆเหมือนลูกไก่ที่ทำลายเปลือกไข่ออกมาได้ก่อนผู้อื่น

^{๕๖} จุ.ม. (บาลี) ๒๕/๓๔/๑๕๖.

^{๕๗} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๘๕/๒๖๒.

^{๕๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๔๒๕.

ตลาคต โภธิสัทธา คือการเชื่อในความตรัสรู้ดีของพระพุทธเจ้า มี การเชื่ออย่างมั่นคงในพระพุทธเจ้าว่า พระองค์ตรัสรู้ขอบได้ด้วยพระองค์เอง ทรงประกอบด้วยพระคุณ ๓ ประการ คือ พระมหากรุณาคุณ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระองค์ทรงสั่งสอนให้ประชาชนรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น ทรงบัญญัติพระวินัยไว้ดีแล้ว ทรงเป็นผู้นำทางที่ดี ทรงชี้ให้เห็นว่า มนุษย์ทุกคนหากฝึกดีแล้ว สามารถบรรลุธรรมขั้นสูงได้ เข้าถึงการหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง กล่าวคือ พระนิพพานได้ อย่างที่พระองค์กระทำให้ดูเป็นตัวอย่างได้^{๕๕}

ตลาคต โภธิสัทธา เป็นการเชื่อที่ไม่อ่อนวอนหวังพึ่งเทพเจ้า อันเป็นอำนาจภายนอก มาสู่การกระทำของมนุษย์ ดังนั้นหลักการของตลาคต โภธิสัทธาก็ไม่เหมือนการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาทั่วไป การนับถือพระพุทธเจ้าไม่ใช่เพื่อเข้าถึงพระองค์ เหมือนการนับถือพระเจ้า ซึ่งมีจุดหมายเพื่อเข้าไปรวมเป็นเอกภาพกับพระเจ้า แต่การนับถือพระพุทธเจ้านั้น ต้องพยายามปฏิบัติเพื่อเข้าถึงภาวะที่พระองค์ทรงดำเนินไปแล้ว เมื่อทรงเข้าถึงภาวะเช่นนั้นแล้วก็ทรงตรัสบอกชี้ทางให้ปฏิบัติ ถ้าไม่ปฏิบัติตามนั้นก็จะได้ไม่ได้รับผลใดเลย ถึงแม้จะติดตามไปเพื่อดูรูปพระวรกายของพระองค์ จึงถูกเตือนว่า “การเห็นร่างกายอันเปื่อยเน่านี้ จะมีประโยชน์อะไร ผู้ใดแลเห็นธรรมด้วยการปฏิบัติด้วยตนเอง ผู้นั้นชื่อว่าย่อมเห็นเรา”^{๖๐}

ดังนั้นการเชื่อในตลาคต โภธิสัทธาไม่ใช่เป็นการนับถือแบบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่เป็นการเชื่อในปัญญาของมนุษย์ที่สามารถพัฒนาให้เป็นพุทธะได้ แต่ยกเอาตัวมนุษย์ขึ้นตั้งโดยเน้นบุคคลในอุดมคติ ผู้บรรลุจุดหมายในการที่พัฒนาศักยภาพนั้นได้สำเร็จ ในฐานะเป็นคนต้นแบบสำหรับเตือนจิตสำนึกในความมีความสามารถเช่นนั้นของมนุษย์แต่ละคน ^{๖๐} การเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ก็คือเชื่อพระพุทธเจ้า เชื่อพระธรรม เชื่อพระสงฆ์ เราเชื่อพระพุทธเจ้า เพราะพระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้ เราเชื่อพระพุทธเจ้าแล้วเราเชื่อพระธรรม ในฐานะเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ แล้วเราเชื่อพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ฉะนั้นทั้งสามอย่างนี้ก็รวมเหลืออย่างเดียวว่า เชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ^{๖๒}

^{๕๕} พระธรรมปิฎก, พจนานุกรม ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๖.

^{๖๐} ส.ช. (บาลี) ๑๓/๘๓/๕๖.

^{๖๑} พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต), พุทธศาสนา ในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, (เชียงใหม่ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ จัดพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒๖.

^{๖๒} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), โภธิปักขิยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๕๒ – ๕๓.

พระพุทธเจ้าทรงมีคุณสมบัติหลายอย่าง กล่าวคือ “มีคุณสมบัติภายนอก ได้แก่ บุคลิกภาพ และคุณสมบัติภายใน ได้แก่ คุณธรรมต่าง ๆ” ^{๖๓} ในบทสวดระลึกถึงพระพุทธคุณ ได้แสดงพระพุทธรูปลักษณะของพระองค์ไว้ ๕ ประการ ดังนี้

๑. อรหิ์ ได้แก่ ทรงห่างไกลจากกิเลส ไม่มีข้าศึก หักซึ่งกำลังสารจักรได้ ไม่ทำบาปใน
ที่ลับ

๒. สมมาสมพุทฺโธ ได้แก่ ทรงตรัสรู้ธรรมทั้งปวงได้ด้วยพระองค์เอง และโดยชอบ
ธรรม

๓. วิชชาจรณสมฺปนฺโน ได้แก่ ทรงถึงพร้อมด้วยความรู้ ความประพฤติ อันดีงาม
๔. สุกโต ได้แก่ ทรงได้ไปสู่ที่ดี เสด็จไปงาม และทรงตรัสวาจาที่จริงและเป็น
ประโยชน์

๕. โลกวิทู ได้แก่ ทรงรู้แจ้งโลก คือการเกิดและการดับในสังขาร และโลกธรรม ๘
๖. อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ ได้แก่ ทรงเป็นผู้ฝึกเวไนยสัตว์ชั้นยอด ไม่มีผู้เสมอ
เหมือน

๗. สตุถา เทวมนุสฺसानิ ได้แก่ ทรงเป็นบรมครูของทวยเทพ และหมู่มนุษย์

๘. พุทฺโธ ได้แก่ ทรงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่นจากกิเลส เบิกบาน เพราะไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจ
กิเลส

๙. ภควา ได้แก่ ทรงทรงจำแนกธรรม ทรงเปิดเผยแก่เหล่าสัตว์ผู้ตกอยู่ในอวิชชา

พระพุทธคุณ ๕ บทนี้ แยกเป็นพระคุณ ๓ ประการคือ

๑) พระปัญญาคุณ ได้แก่ พระคุณคือปัญญา

๒) พระวิสุทธิคุณ ได้แก่ พระคุณคือความบริสุทธิ์

๓) พระมหากรุณาคุณ ได้แก่ พระคุณคือพระมหากรุณา ^{๖๔}

พระพุทธคุณ ๕ ประการนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นวาราหคุณ (คุณของพระพุทธเจ้า ๕
ประการ มี อรหิ์ เป็นต้น) บางที่เลื่อนมาเป็น นวรหคุณ หรือ นวาราหคุณ แปลว่า คุณของพระพุทธเจ้า
ผู้เป็นพระอรหันต์ ๕ ประการ ^{๖๕}

^{๖๓} พระมหาสุพัฒน์ กลฺยาณธมฺโม, “พระพุทธเจ้า : บทบาทและเจ้าหน้าที่ในฐานะพระบรมครู”
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕),
หน้า ๔๐.

^{๖๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๕๑.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๓.

กล่าวสรุปได้ว่า พระองค์ทรงมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ดังนี้

๑. เป็นผู้ค้นพบอริยสัจ ๔
๒. เป็นผู้ตั้งพระพุทธศาสนา
๓. เป็นเจ้าของธรรมวินัย
๔. เป็นผู้ให้กำเนิดพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา
๕. เป็นผู้พระคุณ ๓ ประการ คือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ
๖. เป็นผู้เสียสละโดยทรงบำเพ็ญพระจริยา ๓ ประการ คือ
 - ๑) โลภตัดจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก
 - ๒) ญาติตัดจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ
 - ๓) พุทธตัดจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์โดยฐานะเป็นพระพุทธเจ้า^{๖๖}

การปฏิบัติตนต่อพระพุทธเจ้า โดยการบูชาพระพุทธเจ้า แบ่งออกเป็น ๒ สมัย คือ

๑. สมัยที่พระพุทธองค์ทรงพระชนม์อยู่ ปฏิบัติ ดังนี้ คือ
 - ๑) ไปสู่ที่บารุง ๓ กาล คือ เช้า เพล เย็น
 - ๒) เมื่อพระพุทธองค์ไม่สวมรองเท้าจกรม เราก็ไม่สวมรองเท้าจกรม
 - ๓) เมื่อพระพุทธองค์จกรมอยู่ในที่จกรมต่ำ เราก็ไม่จกรมอยู่ในที่สูง
 - ๔) เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่เบื้องต่ำ เราไม่ไปอยู่ในที่สูง
 - ๕) ไม่ห่มคลุมบ่าทั้ง ๒ ในที่ทอดพระเนตรเห็น
 - ๖) ไม่สวมรองเท้าในที่ทอดพระเนตรเห็น
 - ๗) ไม่กั้นร่มในที่ทอดพระเนตรเห็น
 - ๘) ไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ในที่ทอดพระเนตรเห็น
๒. เมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว ปฏิบัติ ดังนี้ คือ
 - ๑) ไปไหว้พระเจดีย์ตามโอกาสอันสมควร
 - ๒) ไปไหว้สังเวชนียสถาน ๔ แห่ง คือ ที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงธรรม และ
ปรินิพพาน
 - ๓) บูชา กราบไหว้ เคารพต่อพระพุทธรูป

^{๖๖} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หลักสูตรและประมวลการสอบวิชาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๑.

- ๔) บุษายำเกรง เคารพต่อพุททาวาส
- ๕) ไม่สวมรองเท้าในลานพระเจดีย์
- ๖) ไม่กั้นร่มในลานพระเจดีย์
- ๗) เวลาใกล้พระเจดีย์ไม่เดินพลางเจรจาพลาง
- ๘) เข้าในเขตวัดต้องห่มผ้าลาดไหล่ หุบร่ม ถอดรองเท้า
- ๙) ไม่ทำอการวะต่างๆ อย่างเท่าที่ตนเห็นว่าเป็นสมควร
- ๑๐) กราบไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์
- ๑๑) เปลี่ยนวาจาว่าคำระลึกถึงพระพุทธรูป
- ๑๒) ตามระลึกถึงพระพุทธรูปด้วยใจอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง
- ๑๓) ปฏิบัติตามพระโอวาทเป็นนิตย์ด้วยจิตเคารพจริง ๆ^{๖๓}

กรณีตัวอย่างการบูชา กราบไหว้ในพระพุทธรูป

กรณีตัวอย่างการบูชา กราบไหว้เคารพในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ ปรากฏในพระสูตร ดังจะได้นำมาพอเป็นอุทาหรณ์ มีดังนี้

ขัมมเจติยสูตร พระสูตรว่าด้วยธรรมเนียม (การนอบน้อมธรรม) กล่าวถึงเรื่องเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลพระพุทธรูป และพรรณานความเลื่อมใสศรัทธาของพระองค์ที่มีต่อพระรัตนตรัย ความว่า ในสมัยที่ พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เมทพูนนิคมแคว้นสักกะ พระเจ้าปเสนทิโกศลมีพระราชกรณียกิจเสด็จไปยังนครนั้น และได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับทรงชบพระเศียรลง จุมพิตพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาค ทรงนวดพระยุคลบาทด้วยฝ่าพระหัตถ์ทั้งสอง แล้วทรงประกาศพระนาม พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ทรงเห็นประโยชน์อะไร จึงทรงกระทำความเคารพ นอบน้อมในสรีระและแสดงอาการนมนิตร์ถึงเพียงนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลตอบว่า ที่ทรงเคารพ นอบน้อมอย่างยิ่ง เพราะว่าพระผู้มีพระภาคตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว พระสงฆ์ซึ่งเป็นสาวกของพระองค์ก็เป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบ^{๖๔}

จากตัวอย่างดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการบูชา กราบไหว้ และแสดงความเคารพต่อพระพุทธรูปของพระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธรูปและ

^{๖๓} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ), มงคล ๓๘ ประการ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๗๕ - ๑๗๗.

^{๖๔} คุราวตะเถยฺยใน ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๖๔-๓๗๔/๓๕๑ - ๓๕๗, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๖๔ - ๓๗๔/ ๔๔๕- ๔๕๕.

พระองค์ทรงกระทำการบูชา กราบไหว้ เคารพต่อพระพุทธเจ้าด้วยความนอบน้อมอย่างซาบซึ้งยิ่ง ด้วยทรงมองเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงมีคุณสมบัติ ไม่เหมือนคนอื่น ได้แก่ เป็นผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เป็นต้น

ในฐานะที่เราเป็นพุทธศาสนิกชน จึงควรตระหนักและให้ความสำคัญในเรื่องนี้ให้มาก รำลึกถึงพระพุทธเจ้าอยู่ตลอดเวลาในฐานะที่พระองค์ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลกโดยการนำธรรมะมาสั่งสอนและให้ประพฤติปฏิบัติตามในปัจจุบันแม้พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วก็ตาม การบูชาพระพุทธเจ้าสามารถปฏิบัติได้โดยกราบไหว้บูชาและรำลึกถึงพระคุณ สิ่งที่สำคัญที่สุดกว่าการกราบไหว้บูชาและรำลึกถึงพระคุณ คือ การปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระองค์ทรงชี้แนะไว้ให้ ดังพระพุทธพจน์ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม”^{๖๕} หมายความว่า ผู้ที่ปฏิบัติตามธรรมะของพระองค์ ชื่อว่าเป็นผู้บูชา กราบไหว้ เคารพพระพุทธเจ้าด้วย และนอกจากนี้แล้ว การบูชาสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า คือพระพุทธรูป ก็ถือว่าได้แสดงการบูชาพระพุทธเจ้าเช่นกัน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ในสังคมปัจจุบัน การสร้างพระพุทธรูปหรือเหรียญต่างๆ มักจะเน้นไปในด้านพุทธพาณิชย์มากเกินไป จะเห็นได้ว่า ผู้คนจะให้ความสำคัญเรื่องนี้มากกว่าการปฏิบัติธรรม บางครั้งดูเหมือนไม่เป็นการบูชา เคารพในพระพุทธเจ้า เช่น การวางพระพุทธรูปขายตามพื้นดินบ้าง วางในที่ที่ไม่เหมาะสมไม่ควรบ้าง ถือเป็นการไม่ให้ความเคารพอย่างยิ่ง โดยมากจะมองเห็นเป็นเพียงวัตถุหนึ่งที่มีราคาขายได้ เมื่อให้ความสำคัญเรื่องราคาที่แพงและของหายาก จึงทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่น การลักขโมยพระพุทธรูปตามวัดและสถานที่ต่าง ๆ มาขาย จนในที่สุดเมื่อตำรวจจับได้ก็ต้องติดคุกติดตาราง แต่การกระทำผิดในลักษณะนี้มีโทษไม่หนักเท่าที่ควร จึงทำให้ผู้ที่มีพฤติกรรมเช่นนี้ไม่หลบจำ น่าจะมีการออกกฎหมายที่ชัดเจนและหนักกว่านี้อีก เพราะพระพุทธรูปถือเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า เมื่อเห็นพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ที่ไหน และมีคนบูชา เคารพ สักการะ นับถือ และ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าด้วยการบูชาด้วยความเคารพจริง ๆ มิใช่เสแสร้งทำหรือทำการบูชา กราบไหว้ แสดงความเคารพเพื่อให้คนอื่นรู้ว่าตนเองก็บูชา กราบไหว้ หรือมีความเคารพเช่นกัน แต่มิได้แสดงการบูชา กราบไหว้ด้วยความจริงใจ สิ่งที่สำคัญที่สุดที่ควรปฏิบัติ ก็คือการปฏิบัติตามธรรมของพระพุทธเจ้า เมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้ ก็เท่ากับเป็นการบูชา กราบไหว้ พระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง

ศรัทธา ๔ ประเภทตามที่กล่าวมานั้น พระพุทธศาสนาเถรวาทเรียกว่าสัตถาญาณสัมปยุต สัตถาญาณสัมปยุต หมายถึงศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ประกอบด้วยญาณ เป็น การเชื่อเพราะมีความเข้าใจในเหตุผลเป็นมูลฐาน พระพุทธศาสนา เถรวาทเห็นว่าศรัทธาในลักษณะเช่นนี้ เป็น การ

^{๖๕} ส.ข. (บาลี) ๑๓/๘๓/๘๖, ส.ข. (ไทย) ๑๓/๘๓/๑๕๕.

เชื่อที่ถูกต้อง เป็นศรัทธาสว่าง เพราะไม่มีมณด้วยวิชา เป็นศรัทธาของมนุษย์ผู้มีความคิดเป็นของตนเอง ตามหลักเหตุผล ละความงมงายเสียได้ เพราะปรับสัทชินทรีย์ กับ ปัญญินทรีย์ให้สมดุลกัน^{๑๐}

ศรัทธาญาณสัมปยุตนี้ นักปราชญ์ทางพุทธศาสนาชั้นหลังได้แสดงให้เห็นว่าเป็นหลักการเชื่อหรือ ศรัทธาที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติความคิดให้เปลี่ยนไปจากความเชื่อเดิมๆ ๓ ประการ คือ^{๑๑}

๑) ถือหลักกฏธรรมชาติ พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าความจริงนั้นเป็นกฏธรรมชาติ เป็นสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมดาของมัน พระพุทธเจ้าอยู่ในฐานะเป็นผู้ค้นพบความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ โดยที่กฏนั้นมันอยู่อย่างธรรมดาอย่างนั้น พระพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติหรือไม่อุบัติก็ตาม มันก็เป็นหลักยืนตัวอยู่ตามธรรมดา และกฏแห่งกรรมดังกล่าวข้างต้นก็จัดเข้าในกฏธรรมชาตินี้ด้วย นอกจากนั้นกฏธรรมชาติดังกล่าว แสดงว่า สิ่งทั้งหลายเกิดมาจากเหตุปัจจัย เป็นสิ่งไม่คงที่ เกิดๆ ดับๆ ไม่คงตัว อุบัติปัจจัยที่ขัดแย้งบีบบังคับให้คงสภาพอยู่ไม่ได้ ธรรมจริงดังกล่าว เป็นพื้นฐานของธรรมชาติ

๒) เป็นการประกาศอิสรภาพของมนุษย์ พระพุทธศาสนาเถรวาทได้อุบัติขึ้นท่ามกลางศาสนาพราหมณ์ ที่มีความเชื่อว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้บันดาลทุกสิ่งทุกอย่าง มนุษย์จึงต้องบวงสรวงอ่อนวอนด้วยพิธีกรรม และด้วยการบูชาัญญ เพื่อเอาใจเทพเจ้าให้โปรดปราน นอกจากนั้นคัมภีร์พระเวทยังกำหนดหลักของวรรณะ ๔ ไว้อีก ทุกอย่างถูกรอบงำอยู่อย่างนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วจึงทรงประกาศอิสรภาพของมนุษย์ว่ามนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนาตนเองได้สูงสุด ดังที่พระองค์ทรงกระทำเป็นตัวอย่าง

๓) เอาปัญญามาแทนศรัทธา กล่าวคือจากลัทธิศาสนาเดิมนั้นเน้นการใช้ศรัทธาอย่างเดียว โดยไม่คำนึงถึงปัญญา แต่พอมาถึงสมัยของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ใช้ปัญญา คือความเข้าใจในเหตุปัจจัย ความรู้ ความเข้าใจในกฏธรรมชาติ เข้ามาแทน ทรงสอนว่าก่อนจะเชื่อสิ่งใดต้องผ่านการตรวจสอบก่อนเสมอ ถึงแม้ตัวพระองค์เองก็ทรง อนุญาต ให้พระภิกษุตรวจสอบก่อน ก่อนที่จะเชื่อพระองค์เช่นกัน^{๑๒}

หลักการทั้ง ๓ นั้น ทำให้พระพุทธศาสนาเถรวาทมีความเชื่อต่างไปจากแนวความคิดเดิม โดยเฉพาะมีจุดเน้นอยู่ที่การใช้ปัญญาเข้ามาตรวจสอบให้ความเชื่อนั้นมีเหตุผล และเป็นความ

^{๑๐} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๑๖๔.

^{๑๑} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, หน้า ๕๒ – ๕๓.

^{๑๒} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๘๘/๔๓๑ – ๔๓๒.

จริง หลักการหรือวิธีการพิจารณาสอบสวนแหล่งที่มาของความเชื่อมี ปรากฏในพระไตรปิฎก ที่ชาวพุทธรู้จักกันในนาม กาลามสูตร ดังนี้

๑. มา อนุสฺสเวณ ออย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตามกันมา
๒. มา ปรมุปราย ออย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการถือสืบๆกันมา
๓. มา อิติกราย ออย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการเล่าลือ
๔. มา ปิฎกสมุปทานเนน ออย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
๕. มา ตกุกเหตุ ออย่าปลงใจเชื่อ เพราะตรรกะ
๖. มา นยเหตุ ออย่าปลงใจเชื่อ เพราะการอนุมาน
๗. มา อาการปริวคฺตเคน ออย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการคิดตรงตามแนวเหตุผล
๘. มา ทิฎฺฐินิหฺมณกฺขนฺติยา ออย่าปลงใจเชื่อ เพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจแล้ว
๙. มา ภพฺพุปรุตาย ออย่าปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะว่าน่าเป็นไปได้
๑๐. มา สมโนโน ครุติ ออย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือที่ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา^{๓๓}

หลัก ๑๐ ประการเหล่านี้ เป็นสิ่งที่กระตุ้นเตือนว่า ยังไม่ควรด่วนเชื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นจริง จนกว่าจะได้พิสูจน์ด้วยประสบการณ์ของตนเอง และในตอนท้ายของพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ทรงเน้นว่าควรทำกรรมดีและเชื่อกฎแห่งกรรม เพราะจะทำให้ได้รับประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า^{๓๔} แต่อย่างไรก็ตาม บุคคลที่จะมี การเชื่อคือศรัทธาอันประกอบด้วยปัญญาดำรงตนอยู่ด้วยเหตุผล สามารถใช้ปัญญาได้ดั่งนั้น จะต้องอาศัยสิ่งที่เป็นมูลเหตุ ๕ ประการ คือ

๑. เป็นคนไม่มีความเห็นผิดเป็นอหยาสัย
๒. เป็นคนไม่คบหาสมาคมกับด้วยบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฎฐิ
๓. ไม่เป็นคนหันหลังให้พระสัทธรรม
๔. เป็นคนไม่มีมิจฉาวิตก
๕. เป็นคนที่จมลงอยู่ในอารมณ์โดยอุบายอันแยบคาย^{๓๕}

ส่วนการเชื่อที่มีลักษณะตรงข้ามกับศรัทธา ๔ ประการ ตามที่กล่าวมานั้น ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าศรัทธาญาณวิปยุต หมายถึง ศรัทธาที่ปราศจากญาณ ไม่ประกอบด้วยปัญญา ปราศจากปรีชาหยั่งรู้ ปราศจากเหตุและผล เป็นความมกมาย เพราะเชื่อผู้อื่นและสิ่งอื่นว่าสามารถ

^{๓๓} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗.

^{๓๔} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๖๒.

^{๓๕} มูลนิธิอิทธิกรรมมหาธาตุวิทยาลัย, ปรมัตถธรรม ๔, (พระนคร : เลียงเชียงเจริญ, ๒๕๑๒), หน้า

เป็นที่ฟังของตนได้ ดั่งเนื้อความที่ ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “มนุษย์เป็นอันมากถูกภัยคุกคามแล้ว ย่อมถึงซึ่ง ภูเขา ป่า สวน และต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ว่าเป็นที่ฟัง ที่ฟังนั้นแลไม่เกษม ที่ฟังนั้นไม่อุดม เพราะบุคคลอาศัยที่ฟังนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้.....”^{๑๖}

ศรัทธาญาณวิปยุต จึงเกิดจากการเชื่อของมนุษย์ผู้ไม่ได้เรียนรู้ เกิดจากความกลัว การเชื่อ ที่เกิดเพราะความไม่รู้เช่นนี้จึงแสดงออกในลักษณะที่เชื่อในอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติ ในอำนาจ ของวิญญาณ ในอำนาจของภูตผี หรือในอำนาจของเทพเจ้า^{๑๗} คนที่มีศรัทธาญาณวิปยุต จึงมีลักษณะ ยกความสามารถของตนให้สิ่งอื่นที่มองไม่เห็น ยอมตนให้อยู่ใ้อำนาจของธรรมชาติที่เหนือตน หรือที่มนุษย์สร้างขึ้นเอง ซึ่งจะเรียกว่าเทพเจ้า (Deity) ผลที่เกิดตามมาก็คือมนุษย์ต้องยอมให้ เครื่องเช่นสังเวศ แก่ธรรมชาตินั้นๆ ลักษณะเช่นนี้ จึงเท่ากับมนุษย์ยอมเสียความเป็นใหญ่ในตน ยอมอยู่ใ้อำนาจสิ่งที่ตนคิดว่า มีอำนาจเหนือตน (Supreme Being) และยอมเป็นผู้หมดเสรีภาพใน ตน

ศรัทธาญาณวิปยุตจึงมีลักษณะที่ไม่เชื่อกฎแห่งธรรมชาติหรือกฎแห่งกรรม เพราะมี การเชื่ออยู่บนพื้นฐานว่า ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดผลต่างๆ ก็คือการดลบันดาลของอำนาจเหนือธรรมชาติ ไม่ใช่เป็นผลจากการกระทำของมนุษย์ ตัว โยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจดลบันดาล เหล่านั้นก็คือความศรัทธา และวิธีปฏิบัติต่ออำนาจเหล่านั้นคือการบวงสรวงอ้อนวอน เพื่อให้อำนาจ ดังกล่าวดลบันดาลให้มนุษย์สมปรารถนา

นอกจากนั้นสิ่งที่คนส่วนมากเข้าใจและปฏิบัติตามกันอยู่ ก็จัดเป็นศรัทธาญาณวิปยุตได้ เช่น การเชื่อเรื่องการปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์ที่ ปรากฏในพระไตรปิฎก คือ อุตตกิลมถานุโยค การปฏิบัติ แบบการทรมานตนมากเกินไป อย่างเช่นนิครนถ์ นาฏะบุตร^{๑๘} ยึดถือปฏิบัติและกามสุขัลลิกานุโยค การหมกมุ่นในกามคุณ หรือการปฏิบัติแบบสบายเกินไป อย่างเช่นพวกจรวาก ทั้งสองพวกนี้ พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าเป็นญาณวิปยุต เพราะปฏิบัติตามๆกันมาจนเป็น การเชื่อปรัมปรา พระองค์เคยทดลองแนวทางนั้นแล้วก็ไม่พ้นทุกข์ จึงตรัสบอกว่า ทางทั้งสองนั้นเป็นมิจฉาทิฎฐิไม่ ถูกต้อง ศรัทธาญาณวิปยุต ดังกล่าวนั้น มีพื้นฐานมาจากสาเหตุ ๔ ประการ คือ

^{๑๖} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๘๘/๕๐.

^{๑๗} เสฐียร พันธงชัย, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๔๕๔.

^{๑๘} นิครนถ์ นาฏะบุตร ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกคนนี้ได้แก่ศาสตามหาวิระของศาสนาเซน อังใน กิรติ บุญเจือ, ปรัชญาอินเดีย (โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธปรัชญา), (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๓๕ – ๔๑.

๑. ปัญญาสังวัตตะนิกัมมะอุปนิสสะยะตา อาศัยกรรมที่ไม่เป็นเหตุให้เกิดปัญญา
๒. สัพพาปัชชะ โลกุปปัตติ เกิดในโลกที่มีความพยายาม
๓. อินทริยะอะปะริปากะตา มีปัญญินทรีย์ยังไม่แก่กล้า
๔. กิเลสอะวิทุระตา ห่างไกลจากกิเลส^{๑๕}

เมื่อบุคคลประกอบด้วยเหตุทั้ง ๔ ประการดังกล่าวนี้ ก็จะเป็นปัจจัยส่งผลให้บุคคลนั้น กลายเป็นมิจฉาทิฎฐิ หรือส่งผลให้ประสบกับสิ่งอันไม่เป็นไปเพื่อปัญญา ๕ ประการ คือ

- ๑) มีความเห็นผิดเป็นอหยาสัย
- ๒) มักคบกับบุคคลผู้ที่เป็นมิจฉาทิฎฐิ
- ๓) มักจะเป็นคนหลังให้พระสังฆกรรม
- ๔) เป็นคนผู้มากไปด้วยมิจฉาวิตก
- ๕) เป็นคนที่จมลงในอารมณ์โดยอุบายไม่แยบคาย^{๑๖}

สรุปได้ว่า ในคัมภีร์ดั้งเดิมของพระพุทธศาสนาเถรวาทได้กล่าวถึง หลักการเชื่อหรือศรัทธาไว้อย่างเดียวคือ ตถาคตโพธิสัตถา แต่ในสมัยต่อมาพระโบราณจารย์ได้ จัดศรัทธาไว้ ๔ ประเภทคือ กัมมสัตถา วิปากสัตถา กัมมัสสกาตาสัตถา และตถาคตโพธิสัตถา ศรัทธาทั้ง ๔ ประเภทนั้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่ง การเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เป็น การเชื่อประกอบด้วยเหตุผล ความมั่นใจในความจริง ความดี และในการทำความดีไม่ลู่ไหลไปตามลักษณะภายนอก จึงจัดเข้าในสัตถาญาณ สัมปยุต ส่วนศรัทธาที่มีลักษณะตรงกันข้าม คือศรัทธาที่เกิดจากอวิชชาปราศจากปัญญา เป็นศรัทธาที่ไม่มีเหตุผล ไม่สามารถพิสูจน์ได้ ไม่เป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์ จัดเข้าในศรัทธาญาณวิปยุต ซึ่งเป็นการเชื่อคือศรัทธาที่พระพุทธศาสนาปฏิเสธ

๒.๓.๒ กระบวนการเกิดของหลักการเชื่อ

กระบวนการเกิดของ หลักการเชื่อ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้ถูกจัดไว้ใน กระบวนการดับทุกข์ โดยมีเป้าหมายเพื่อการดับทุกข์เป็นที่สุด กระบวนการเกิดดังกล่าวนี้ พระองค์ทรงแสดงไว้ว่า เป็นธรรมที่เป็นอาหารของกันและกัน หรือเป็นอัญญมัญญปัจจัย ๒ รูปแบบ คือ

- ๑) รูปแบบที่หนึ่งทรงแสดงกระบวนการเกิดโดยไม่ได้ทรงเริ่มที่ศรัทธา แต่ทรงแสดงถึงมูลเหตุของการเกิดของศรัทธา แล้วพัฒนาไปจนหลุดพ้นจากทุกข์ ทรงแสดงถึงปัจจัยที่

^{๑๕} มุลนิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย, ปรมัตถธรรม ๔, หน้า ๖๖.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

ก่อให้เกิดศรัทธา เป็นวิธีการปฏิบัติธรรมที่พัฒนาไปอย่างมีขั้นตอน แต่ละขั้นเป็นความก้าวหน้าที่สนับสนุนให้เกิดการปฏิบัติขั้นถัดไป ดังความที่ว่า

การคบสัตบุรุษที่ บริบูรณ์ ย่อมยัง การฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์ การฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมยังศรัทธาให้บริบูรณ์ ศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมยังการทำไว้ในใจโดยแยกกายให้บริบูรณ์ การทำไว้ในใจโดยแยกกายที่บริบูรณ์ ย่อมยังสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ สติ สัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมยังการสำรวมอินทรีย์ให้บริบูรณ์ การสำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมยังสุจริต ๓ ให้บริบูรณ์ สุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังสติปัญญา ๔ ให้บริบูรณ์ สติปัญญา ๔ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ วิชาและวิมุตตินี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้^{๘๐}

๒) รูปแบบที่สองทรงแสดงกระบวนการเกิด โดยทรงเริ่มที่ศรัทธา แล้วพัฒนาไปจนถึงบรรลุมรรคผล ทรงแสดงกระบวนการเกิดของศรัทธาโดยทรงเริ่มที่ตัวศรัทธา แล้วพัฒนาไปตามลำดับ อันเป็นกระบวนการตามธรรมชาติโดยตรงที่ทรงมุ่งเน้นให้เห็นถึงการเกิดต่อกันไปของกระบวนการธรรม จนถึงการหยั่งรู้สัจธรรม^{๘๑} เรียกว่า “อนุพุทธปฏิบัติทา” ดังมีพระพุทธพจน์ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย การตั้งอยู่ในอรหัตตผลนั้น ย่อมมิได้ ด้วยการศึกษาลำดับด้วยการทำโดยลำดับ ด้วยความปฏิบัติโดยลำดับ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็การตั้งอยู่ในอรหัตตผล ย่อมมิได้ด้วยเหตุที่ กุลบุตรในธรรมวินัยนี้ เกิดศรัทธาแล้วย่อมเข้าไปใกล้ เมื่อเข้าไปใกล้ย่อมนั่งใกล้ เมื่อนั่งใกล้ย่อมเสียดสีตลง เมื่อเสียดสีตลงแล้วย่อมฟังธรรม ครั้นฟังธรรมย่อมทรงธรรมไว้ ย่อมพิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงไว้แล้ว เมื่อพิจารณาเนื้อความอยู่ ธรรมทั้งหลายย่อมทนได้ซึ่งความพินิจ เมื่อธรรมทนความพินิจได้ย่อมเกิด เมื่อเกิดนันทะแล้วย่อมอุตสาหะ ครั้นอุตสาหะแล้ว ย่อมไตร่ตรอง ครั้นไตร่ตรองแล้ว ย่อมตั้งความเพียร เมื่อมีตนส่งไปแล้วย่อมทำให้แจ้งชัด ซึ่งบรมสัจจะด้วยกาย และย่อมแทงตลอดเห็นแจ้งบรมสัจจะนั้นด้วยปัญญา^{๘๒}

ในกระบวนการพัฒนาจิตรูปแบบที่สองนี้ พระพุทธองค์ทรงตรัสการเกิดขององค์ธรรมมีศรัทธาเป็นมูลบท โดยมีหลักให้ศึกษาไปตามลำดับ หรือปฏิบัติธรรมอย่างค่อยเป็นค่อยไปเริ่ม

^{๘๐} อ.จ.ทศก. (บาลี) ๒๔/๖๑/๕๒.

^{๘๑} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๘๓/๑๕๘.

^{๘๒} ม.ม. (บาลี) ๑๓ ๑๘๓/๑๕๕.

ตั้งแต่ปลูกศรัทธา การเชื่อเป็นพื้นฐาน แต่กระบวนการนี้ต้องเป็นไปอย่างตลอดสายจึงสำเร็จ ประโยชน์ ถ้าหยุดเสียในระหว่าง ก็ไม่สามารถบรรลุจุดหมายปลายทางได้

กระบวนการเกิดของศรัทธาของพระพุทธศาสนาเถรวาท ตามที่กล่าวมาข้างต้นชี้ให้เห็นว่า การปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนานั้นตั้งแต่เริ่ม จนถึงจุดหมายปลายทาง ต้องมีศรัทธารวมอยู่ด้วยเสมอ ซึ่งศรัทธาเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้กระบวนการนั้นดำเนินต่อไปได้ ถึงแม้ว่าบางกระบวนการศรัทธาจะถูกจัดให้อยู่ในอันดับที่ ๒ หรือที่ ๓ ก็ตาม แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ จึงอาจสรุปได้ว่า การปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนาเถรวาทจะดำเนินไปได้ ข้อธรรมอื่นๆจะเกิดขึ้นได้นั้นต้องมีศรัทธาเป็นปัจจัยส่งเสริมด้วยจึงจะเป็นไปได้ตลอดสาย

๒.๓.๓ เป้าหมายสูงสุดของหลักการเชื่อ

พระพุทธศาสนาเถรวาท ถือว่า หลักการเชื่อหรือ ศรัทธาเป็นเพียงจุดเริ่มต้นสำหรับการดำเนินไปสู่เป้าหมายสูงสุด ศรัทธาจึงไม่ใช่เป้าหมายในตัวมันเอง ศรัทธาต้องนำไปสู่การลงมือปฏิบัติและภาระที่สำคัญก็คือการที่ศรัทธาได้นำส่งต่อไปให้ถึงขั้นทดลองปฏิบัติและคอยจรโลง การปฏิบัติให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพื่อพิสูจน์ให้เห็นความจริงอย่างประจักษ์^{๘๔} เพื่อละอกุศลกรรม เพื่อยังกุศลกรรมให้ถึงพร้อม เมื่อบุคคลประกอบความเพียรอย่างสม่ำเสมอ จนเกิดปัญญาหรือญาณทัสสนะ ทำให้มีความรู้ความเห็นสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริงสามารถกำจัดอวิชชา ทำให้ตัดกิเลสได้แล้ว ในขั้นสุดท้ายศรัทธาที่เคยมีประโยชน์ เป็นประหนึ่งว่าเป็นเนื้อดินซึ่งคอยให้สารอาหารเพื่อความงอกเงยแก่ปัญญา ในที่สุดเมื่อปัญญาออกเงยเต็มที่ ก้าวพ้นแม้กระทั่งเหตุผล เนื้อดินเองก็ไม่มีค่าจำเป็นอีกต่อไป ต้นไม้ใหญ่นั้นสามารถยืนหยัดมั่นคงได้ด้วยตนเอง เป็นอิสระจากศรัทธาทั้งปวง ซึ่งเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ในระยะเริ่มต้นเท่านั้น^{๘๕} ดังนั้น ในขั้นสูงสุดเมื่อโลกุตตรปัญญาเกิดขึ้นแล้ว ศรัทธาก็จะต้องจากไป ถ้าศรัทธายังอยู่ก็แสดงว่ายังไม่บรรลุเป้าหมาย เพราะตราบไฉยังเชื่อต่อจุดหมายนั้นอยู่ ก็แสดงว่ายังไม่ได้เข้าถึงจุดหมายนั้น ด้วยการรู้เห็นจริงด้วยตนเอง ต่อเมื่อได้รู้เห็นประจักษ์ จึงไม่ต้องเชื่อต่อใครๆ หรือต่อเหตุผลใดๆอีก จึงพูดได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นสามารถเข้าสู่ได้โดยศรัทธาแต่บรรลุได้โดยปัญญา ปัญญาจึงเป็นสิ่งยิ่งใหญ่ที่สุดที่ทำให้หลุดพ้นจึงเรียกว่า “ปัญญาวิมุตติ”

^{๘๔} ฟูมิโอะ มะสุทานิ, ศาสนาเปรียบเทียบระหว่างพระพุทธศาสนากับคริสตศาสนา, แปลโดย พระภิกษุวิกรม (จันงค์ ชุตินุชโร), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๐๕), หน้า ๑๕๕.

^{๘๕} สุวรรณ สถานันท์, ศรัทธากับปัญญาบทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา, หน้า ๓๒ – ๓๓.

อีกอย่างหนึ่งเราอาจกล่าวได้ว่า จุดหมายสูงสุดของ หลักการเชื่อหรือ ศรัทธาคือความสุข ที่ได้ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท แบ่งความสุขออกเป็น ๓ ประเภท ตามลำดับจากสุขขั้นต่ำ ไปสู่สุขขั้นสูงสุดคือ

๑)ระดับกามสุข คือความสุขที่เนื่องด้วยกาม มีบ่อเกิดมาจากกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เนื่องด้วยเวทนา คือการเสพเสวย เป็นความสุขระดับปุถุชนที่เกี่ยวข้องอยู่ในโลก เป็นความสุขที่ไม่แน่นอน ไม่จีรังยั่งยืน

๒)ระดับฌานสุข คือสุขที่เนื่องด้วยฌาน มีบ่อเกิดมาจากจิตที่ได้สัมผัสกับสมาธิ เป็นภาวะที่จิตบรรลุมหาสมาธิระดับหนึ่ง ฌานสุขเป็นแดนต่อระหว่างกามสุขกับนิพพานสุข จิตที่เข้าถึงสมาธิเช่นนี้ ย่อมหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาชั่วคราว แต่ก็มิมีเฉพาะในฌานเท่านั้น

๓) ระดับนิพพานสุข สุขเนื่องด้วยนิพพาน มีบ่อเกิดมาจากปัญญา หรือวิปัสสนา เป็นความสุขสูงสุด หรือบรมสุข เป็นความสุขที่เป็นประสบการณ์เฉพาะตน เพราะเกิดจากการดับ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ได้อย่างถาวร ทำให้เห็นโลกตามที่มันเป็นจริง และเป็นเป้าหมายสูงสุดของ ศรัทธา ดังพระพุทธพจน์ว่า “สัทธินทรีย์ที่บุคคลเจริญให้มาก ทำให้มากแล้วย่อมหยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นเบื้องหน้ามีอมตะเป็นที่สุด”^{๖๖}

การจะบรรลุนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา เถรวาทได้นั้น ต้องเดินตามแนวทางอริยมรรคมีองค์ ๘ ดังนี้

(๑) สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ	(๒) สัมมาสังกัปปะ คำริชชอบ
(๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ	(๔) สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ
(๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ	(๖) สัมมาวายามะ พยายามชอบ
(๗) สัมมาสติ ระลึกรชอบ	(๘) สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ ^{๖๗}

องค์ประกอบทั้ง ๘ ประการนี้ท่านจัดเข้าเป็นประเภท ๆ เรียกว่า ขั้น หรือธรรมขั้น แปลว่าหมวดธรรม หรือกองธรรม มี ๓ ขั้น กล่าวคือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จัดเข้าในศีลขั้น สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดเข้าในสมาธิขั้น สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ จัดเข้าในปัญญาขั้น^{๖๘} หรือเรียกง่าย ๆ ว่าศีล สมาธิ ปัญญา เมื่อบุคคลปฏิบัติตามหลักไตรสิกขานี้ได้ สมบูรณ์ ก็จะสามารบรรลุเป้าหมายของศรัทธาได้

^{๖๖} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๕๒๗/๓๔๑.

^{๖๗} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๒๔/๒๖.

^{๖๘} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๖๒/๔๑๒.

สรุปได้ว่าเป้าหมายสูงสุดของการเชื่อคือ ศรัทธา ได้แก่การเกิดปัญญาที่ทำให้เห็นโลกตามความเป็นจริง ไม่ใช่เห็นโลกตามที่เรายากให้เป็น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าเป้าหมายของศรัทธาคือความสุขขั้นสูงสุดคือนิพพาน ซึ่งมาจากการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา อันได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา

๒.๔ หลักการเชื่อต่อสิ่งสูงสุด

๒.๔.๑ การเชื่อเรื่องพระนิพพาน

การเชื่อเรื่องนิพพานหรือนิรวาณเป็นเป้าหมายสูงสุดของวัฒนธรรมอินเดีย เป็นผลงานของพระพุทธศาสนาที่ใช้คำนี้มาอย่างเสมอต้นเสมอปลาย และให้ความสำคัญแก่คำนี้มากที่สุด ในคัมภีร์ฤคเวท มีที่ใช้ในรูปของนิวาติ ซึ่งแปลว่า (ลม)เป่าหรือพัดไป ในคัมภีร์จान โคষะอุปนิษัต หมายความว่ารู้แจ้งอาดมันอย่างแท้จริง ในคัมภีร์มหาภารตะ และภควัทคีตา หมายถึงความหลุดพ้นของอาดมันจากร่างกายและกลับเข้าสู่ปรมาตมันอีกครั้งหนึ่ง^{๔๘} แต่คำว่านิพพานในที่นี้พระพุทธศาสนาเถรวาทไม่ได้ลอกมาจากอุปนิษัต เพราะในพรหมชาลสูตรแห่งทีฆนิกาย^{๔๙} เป็นข้อยืนยันแนวคิดทางศาสนาที่สามารถรวบรวมได้ในสมัยนั้นมีถึง ๖๒ ลัทธิ แต่พระพุทธศาสนาเถรวาทไม่มีแนวคิดแบบนั้นเลย พระพุทธศาสนาเถรวาทมีลักษณะต่างจากลัทธิอื่นๆ ตามหลักฐานที่ปรากฏในมูลปริยายสูตรแห่งมัชฌิมนิกาย^{๕๐} ที่ว่าลัทธิศาสนาภายนอกยึดแนวอัตตา (อาดมัน) เป็นแกนกลาง ในขณะที่พระพุทธศาสนาเถรวาทยึดแนวอนัตตา (อนาตมัน) เป็นแกนกลาง ดังนั้นนิพพานของพระพุทธศาสนาจึงมีลักษณะชัดเจนในตัวเอง ไม่ได้ยืมเรื่องนิพพานมาจากลัทธิศาสนาอื่น^{๕๑}

๒.๔.๑.๑ นิยามความหมาย

นิพพานนั้นเมื่อว่าตามรูปศัพท์มีความหมายดังนี้

๑. “นิพพาน” ประกอบด้วยศัพท์ นิ (ออกไป, หมดไป, ไม่มี) + วานะ (พัดไป) เมื่อรวมคำทั้งสองเข้าด้วยกันจึงแปลว่า ไม่มีการพัดไป คำว่า “วานะ” เป็นชื่อเรียกกิเลสตัณหา โดยสรุปนิพพานก็คือไม่มีกิเลสที่จะร้อยรัดพัดกระเพื่อให้กระวนกระวายใจด้วยไฟคือราคะเป็นต้น ขยาย

^{๔๘} จินดา จันทรแก้ว, *พุทธปรัชญาพื้นฐาน*, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ป.), หน้า ๑๘๑.

^{๔๙} ที.ที. (บาลี) ๕/๒๘ - ๕๕/๑๑ - ๓๘.

^{๕๐} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๕ - ๘/๔ - ๖.

^{๕๑} จินดา จันทรแก้ว, *พุทธวิภาษวิธี*, (กรุงเทพมหานคร : โครงการวิจัยพุทธวิทยาจัดพิมพ์, ๒๕๓๒),

ความว่า ได้แก่ ความดับ ความหยุด ความบรรเทา ดับความร้อนใจ ไม่มีความกระวนกระวาย การทำให้เย็น ในลักษณะบวกจึงหมายถึง สันติ ความสุข และความสมบูรณ์^{๕๓}

๒. นิ+วาน (นิ = ออกไป หลีกไป วานะ = เครื่องรื้อยรัด คือ ตัณหา) นิพพาน จึงหมายถึง สภาพที่ปราศจากตัณหาที่ทำหน้าที่ประคองเชือกผูกมัดชีวิตไว้ในสังสารวัฏ^{๕๔}

๓. นิ + วณ (นิ = ไม่มี วณ = ป่า) นิพพานหมายถึง สภาพที่ไม่มีป่า หรือ ปราศจากป่า คือ ไม่มีป่าคือกิเลส ได้แก่ดับกิเลส^{๕๕}

ความหมายแรกเป็นความหมายที่ใช้กันอย่างกว้างขวางที่สุด คือนิพพานเป็นการดับสนิทแห่งกิเลสอันเกิดจากไฟคือ ราคะ โทสะ โมหะ ในความหมายเชิงปฏิฐาน นิพพานจึงหมายถึง สภาพที่เย็นสนิท กล่าวคือ ความเย็นใจ ดับความเดือดร้อนใจ ทำให้ชุ่มชื่นใจ เป็นความสงบหรือ สันติสุข ส่วนความหมายที่ ๒ และที่ ๓ นั้นเป็นการเสนอความเป็นไปได้ในทางภาษาศาสตร์เท่านั้น

นอกจากนั้นนิพพานนั้นยังมีความหมายตามนัยอื่น ๆ อีก เช่น นิพพานคือ ภาวะที่จิตรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ หรือปฏิบัติจนอุปบาทถึงที่สุดแล้ว นิพพานคือภาวะที่ประณีตอย่างยิ่งสงบอย่างยิ่ง เป็นที่สละคืออุปธิกิเลสที่ปวง เป็นภาวะที่ดับสนิทแห่งความหลงผิดทั้งปวง นิพพานคือ ความแท้จริงแท้สูงสุด ที่บัญญัติและตรรกะเข้าไม่ถึง เป็นต้น^{๕๖}

๒.๔.๑.๒ ประเภทของนิพพาน

๑) นิพพาน มีอย่างเดียว

นิพพาน เมื่อว่าโดยสภาวะลักษณะแล้วมีอย่างเดียว คือ สันติลักษณะ หมายถึงความสงบจากกิเลสและขันธทั้ง ๕ ทั้งหลาย พระอรหันต์ทั้งหลาย จะมีจำนวนมากเท่าใดก็ตาม เมื่อปรินิพพานแล้ว ย่อมเข้าถึงสันติสุขด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้นภาวะเช่นนั้นจึงเป็นอย่างเดียวกัน

๒) นิพพาน มี ๒

นิพพานเมื่อว่าโดยปริยายแห่งเหตุแล้ว มี ๒ ประเภท ตามคัมภีร์ อิติวุตตกะ คือ^{๕๗}

^{๕๓} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๕/๑๕๑.

^{๕๔} พุ.จ. (บาลี) ๓๐/๖๓/๒๔๖.

^{๕๕} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๖๓/๒๔๖.

^{๕๖} วิจารณ์ สุจิตคุปต์, อภิปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๔), หน้า ๒๖๕.

^{๕๗} พุ.อิตติ. (บาลี) ๒๕/๔๔/๒๕๖ – ๒๕๗.

๑) สอุปาทิเสสนิพพาน หรือเรียกว่ากิเลสปรินิพพาน หมายถึงนิพพานธาตุที่มีอุปาทิตีอชั้น ๕ เหลือ หรือนิพพานที่ยังมีเชื้อเหลือ คือการดับกิเลสแต่ยังคงมีชั้น ๕ อยู่ในิพพานประเภทนี้อยู่ในฐานะประสบการณ์ชีวิต เป็นผลสำเร็จทางจิตใจที่บุคคลสามารถกระทำให้เกิดขึ้นเมื่อสามารถดับราคะ โทสะ โมหะ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ได้อย่างเด็ดขาดแล้ว ก็ได้ชื่อว่าบรรลุนิพพานประเภทนี้ และเรียกบุคคลนั้นว่าพระอรหันต์ โดยที่ร่างกายภายนอกเป็นบุคคลธรรมดา แต่จิตใจของท่านเป็นพระอรหันต์

๒) อนุปาติเสสนิพพาน หรือเรียกว่าชั้นนิพพาน หมายถึงนิพพานของพระอรหันต์เมื่อสิ้นชีวิตลง เป็นภาวะของนิพพานที่ไม่มีชั้น ๕ เหลือหรือนิพพานที่ไม่เกี่ยวกับชั้น ๕ ดับทั้งกิเลสและเบญจขันธ์ จึงเป็นภาวะของนิพพานแท้ๆ ที่พ้นจากการสวอารมณ เป็นภาวะที่ปราศจากภพ ซึ่งเป็นเป้าหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาท

๓) นิพพานมี ๓

นิพพาน เมื่อก้าวโดยการเข้าถึง ตามอาการเห็นไตรลักษณ์ แบ่งออกเป็น ๓ คือ

๑. สูญญตนิพพาน หมายถึงผู้เจริญวิปัสสนาภาวนา จนเห็นไตรลักษณ์คืออนัตตา เห็นความไม่ใช่ตัวตน บังคับไม่ได้ เป็นความว่างเปล่า สูญสิ้นจากกิเลสและชั้น ๕ ไม่มีอะไรเหลืออยู่

๒. อนิมิตตนิพพาน หมายถึงผู้เจริญวิปัสสนา จนเห็นอนิจจัง อันปราศจากนิมิต เครื่องหมาย รูปร่างลักษณะ สีสันวรรณะอย่างใดเลย

๓. อัปป์นิหิตนิพพาน หมายถึง ผู้เจริญวิปัสสนาจนเห็นไตรลักษณ์คือทุกข์ ว่าทนอยู่ไม่ได้ต้องแปรไปหาปนิธิ คือที่ตั้งไม่ได้ ไม่มีอารมณ์ที่น่าปรารถนาด้วยโลภะ ไม่มีตัณหาที่เป็นตัวต้องการอยู่ในนิพพานนั้น^{๕๘}

๒.๔.๑.๓ คุณลักษณะของนิพพาน

พระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่านิพพานจะมีลักษณะอย่างไรนั้น เป็นการยากที่จะอธิบายให้เข้าใจแจ่มแจ้ง เพราะนิพพานเป็นภาวะที่มีความละเอียดลึกซึ้ง เกินกว่าวิสัยของปุถุชนจะเข้าใจ เราจะรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ด้วยการคิดตามหลักเหตุผลหรือตรรกไม่ได้ เป็นภาวะที่บัญญัติหรือสัญลักษณ์ใดๆเข้าไม่ถึง เพราะนิพพานเป็นภาวะลักษณะที่มีอยู่เหนือโลกแห่งปรากฏการณ์ (โลกุตตระ) อยู่เหนือเหตุผลโดยประการทั้งปวง

^{๕๘} พระสังฆมม โขติกะ ฐัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ**, (ปริเฉทที่ ๑ – ๖), (กรุงเทพมหานคร : ยูนิตีพับลิเคชัน, ๒๕๒๖), หน้า ๑๒๘.

นอกจากนั้นนิพพานเป็นภาวะธรรมอันไม่จำกัดด้วย กาลเทศะ เมื่อเป็นภาวะที่อยู่เหนือ กาลเทศะ การจำกัดขอบเขตของนิพพาน จึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถทำได้ เพราะนิพพานมีลักษณะไม่ เหมือนกับสิ่งใดๆ หรืออาจกล่าวได้ว่า ไม่มีลักษณะ เห็นได้ยาก จะเปรียบเทียบกับสิ่งต่างๆ ในโลกนี้ ยาก ฉะนั้นการบรรยายคุณลักษณะของนิพพาน จึงเท่ากับไปจำกัดลักษณะของนิพพานเป็นการผิด แต่พระพุทธองค์ทรงอาศัยพระกรุณา จึงตรัสถึงคุณลักษณะนิพพานให้ผู้ยังเป็นปุถุชนฟังแล้วเข้าใจ ซึ่งพระอนุรุทธาจารย์ได้สรุปคุณลักษณะของนิพพานไว้ ๕ ประการคือ

๑. ปภัง แปลว่า ส่วนหนึ่ง หมายความว่า สภาวะธรรมชาติชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้นได้ มีอยู่ เฉพาะ ไม่เกี่ยวข้องกับสังขตธรรม

๒. อจฺจุตฺตํ แปลว่า ธรรมที่ไม่ตาย หมายความว่า ไม่มีการเกิด ไม่มีการตาย เพราะ ความตายจะมีได้ก็ต้องมีการเกิด เมื่อไม่มีความเกิดแล้ว ความตายก็มีไม่ได้

๓. อจฺจนฺตํ แปลว่า ธรรมที่ก้าวล่วงขั้น ๕ ที่เป็นอดีต และอนาคต แม้ว่าไม่ได้ แสดงการก้าวล่วงของขั้น ๕ ที่เป็นปัจจุบัน แต่ได้แสดงการก้าวล่วงจากขั้น ๕ ที่เป็นอดีตและ อนาคต การก้าวล่วงแห่งขั้น ๕ ที่เป็นปัจจุบันย่อมสำเร็จไปด้วย ฉะนั้นพระนิพพานจึงเป็นธรรมที่ พ้นจากกาลทั้ง ๓ เรียกว่า กาลวิมุต และเป็นธรรมที่พ้นจากขั้น ๕ เรียกว่า ขั้นวิมุต

๔. อสฺสงฺขตํ แปลว่า ธรรมที่ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่ง หมายความว่า พระนิพพานไม่ใช่จิต เจตสิก รูป เพราะไม่ต้องมีปัจจัย ๔ คือ กรรม จิต อกุศลอาหาร เป็นตัวปรุง แต่ง

๕. อนฺนตฺตริ แปลว่า เป็นธรรมที่ประเสริฐ หมายความว่า ธรรมอื่น ๆ ที่จะประเสริฐ กว่าพระนิพพานนั้น ไม่มีเลย^{๕๕}

๒.๔.๑.๔ สารีตถะของพระนิพพาน

สารีตถะของพระนิพพาน ได้แก่การดับทุกข์อันเกิดจากอุปาทานขั้น ๕ ได้อย่างถาวร เพราะทุกข์นั้นเกิดจากขั้น ๕ เมื่อพิจารณาในแง่สอุปาทิเสสนิพพาน นิพพานไม่ได้อยู่แยกจากขั้น ๕ สมมติว่าขั้น ๕ คือหิริยญ ทุกข์กับนิพพานก็คือด้านทั้ง ๒ ของหิริยญนั้น ทุกข์อาจเป็นด้านหัว (ด้านที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง) นิพพานอาจเป็นด้านก้อย (ด้านที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง) จึงมีคำกล่าวใน หลักมหายานดั้งเดิมอยู่เสมอว่า “นิพพานกับสังสารวัฏเป็นอันเดียวกัน” แต่ขั้น ๕ ตกอยู่ภายใต้กฎ ไตรลักษณ์ จึงแตกต่างกันชนิดหนึ่งระหว่างด้านหัว(ด้านที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง)กับด้านก้อย (ด้านที่ไม่ ถูกต้องปัจจัยปรุงแต่ง) คือ ด้านหัวตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์กล่าวคือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

อนัตตาทั้งระบบ ในขณะที่ด้านก้อยตอกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์เฉพาะข้อสุดท้าย คือ เป็นอนัตตา^{๑๐๐} เมื่อนิพพานเป็นสิ่งตรงกันข้ามกับขันธ ๕ โดยเป็นอนัตตา และเป็นสิ่งที่ไม่สามารถรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ จึงมีปัญหาต่อมาว่า นิพพานมีจริงหรือไม่ ถ้าไม่มีจริง นิพพานก็จะไม่มี สวรรค์อย่างสิ้นเชิง ผู้วิจัยจะได้กล่าวต่อไป

พระพุทธศาสนาเถรวาท ไม่ยอมรับการตีความของสำนักปรัชญาเสาตรานติกะที่ว่า นิพพานเป็นความดับทุกข์ เมื่อทุกข์และขันธ ๕ ดับไปจึงไม่มีอะไรเหลืออยู่ นิพพานจึงเป็นภาวะที่ไม่มีความเป็นจริงในตัวเอง แต่พระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่านิพพานมีอยู่จริง ไม่มีใครสร้าง เป็นสภาวะบรมสังขที่ไมเกิด ไม่แก่ ไม่ตาย เป็นสภาวะที่ถาวร ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

คูกรภิกษุทั้งหลาย มีธรรมชาติไม่เกิดแล้ว ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีผู้สร้าง ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง คูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากว่าไม่มีธรรมชาติอันไม่เกิด ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีปัจจัยปรุงแต่งแล้วไซ้ การออกไปจากธรรมชาติอันมีความเกิด มีเบื้องต้น มีผู้สร้าง มีปัจจัยปรุงแต่งนี้ก็จะไม่ได้ คูกรภิกษุทั้งหลาย เนื่องจากมีธรรมชาติอันไม่เกิด ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง ฉะนั้น การออกไปจากธรรมชาติอันมีความเกิด มีเบื้องต้น มีผู้สร้าง มีปัจจัยปรุงแต่งนี้จึงมีได้^{๑๐๑}

จากพุทธพจน์นี้จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงความมีอยู่จริงของนิพพานในระดับปรมาตม์ ถ้าอสังขตธรรมคือนิพพานไม่มีจริง ความหลุดพ้นจากสังขตธรรมคือขันธ ๕ ก็มีไม่ได้^{๑๐๒}

ดังนั้น นิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงไม่ใช่ภาวะ แต่เป็นภาวะที่มีอยู่จริง เป็นโลกุตตระ การกล่าวถึงนิพพานว่าไม่ใช่สิ่งนั้น ไม่ใช่สิ่งนี้ ก็ไม่ได้หมายความว่านิพพานไม่มี นิพพานเป็นสิ่งที่บรรยายไม่ได้ด้วยภาษามนุษย์ เพราะนิพพานไม่เหมือนอะไรเลยที่ปุถุชนพบเห็นในโลก พระพุทธเจ้าจึงตรัสถึงความมีอยู่ของนิพพานในเชิงปฏิเสธว่า

ภิกษุทั้งหลาย อายตนะ (นิพพาน) มีอยู่นะ ที่ไม่มีดิน ไม่มีน้ำ ไม่มีไฟ ไม่มีลม ไม่มีอากาศ ายตนะ ไม่มีวิญญูณายตนะ ไม่มีอาภิญญูณายตนะ ไม่มีเนวสัจญูณายตนะ ไม่มีในโลกลนี้ ไม่มีโลกหน้า ไม่มีดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ทั้งสองอย่าง เราไม่

^{๑๐๐} พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโณ, “นิพพานเป็นอตตาหรืออนัตตา”, บทความในการเสวนาทางวิชาการ, (คณะอักษรศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๓.

^{๑๐๑} พุ.อุ. (บาลี) ๒๕/๗๓/๒๓๑.

^{๑๐๒} พระมหาประยูร ธรรมจิตฺโต, “พุทธปรัชญาเถรวาท”, ใน มหาจุฬาฯ วิชาการ, ปรัชญาบูรพาภิศ. : ๒๒.

กล่าวอายตนะนั้นว่าเป็นการมา การไป การตั้งมั่น การจตุติ การอุบัติ, อายตนะนั้นไม่มีที่ตั้ง อาศัย ไม่เป็นไป ทั้งไม่ต้องมีเครื่องยึดเหนี่ยว, นั่นแหละคือจุดจบของทุกข์^{๑๑๑}

ตามนัยแห่งพระพุทธพจน์นี้ จะเห็นได้ว่านิพพานเป็นอายตนะอย่างหนึ่ง ซึ่งมีอยู่จริง แต่ นิพพานนั้น ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยภาษาที่ใช้กันอยู่ เหมือนกับไม่สามารถอธิบายได้ ว่าไฟจาก ดวงเทียนที่ดับแล้ว ไปอยู่ในที่ใดหรือทิศใด ดังนั้นสาระของนิพพานก็คือความมีอยู่ แต่อธิบาย ด้วยภาษาทั่วไปไม่ได้ เราจะพูดถึงนิพพานได้โดย ๒ นัย หรือ ๒ วิธีคือ

๑. นัยเชิงลบ (Negative) แสดงในแง่ที่ว่าปฏิเสธเช่นนิพพานไม่มีความทุกข์ความ เดือดร้อน หรือไม่มีกิเลสใดๆ เหลืออยู่เลย

๒. นัยเชิงบวก (Positive) แสดงในเชิงรับรอง เช่น นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ไม่มี ภาวะอย่างอื่นสุขยิ่งกว่า^{๑๑๒}

สรุปว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทเชื่อว่านิพพาน เป็นสภาพจิตที่ว่างเปล่าจากกิเลส คือ โลก โกรธ หลง เมื่อบุคคลมีสภาพจิตดังกล่าวนี้ตายไป วิญญาณหรือจิต ซึ่งประกอบด้วย เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็ไม่ต้องไปเกิดที่ไหนอีก ผู้ถึงนิพพานจึงสิ้นทุกข์อันเกิดจาก เกิด แก่ เจ็บ ตาย โดย สิ้นเชิง เข้าถึงจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

๒.๔.๒ การเชื่อเรื่องการเกิดขึ้นของโลก

พระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายของโลกไว้ว่า คำว่า “โลก” เป็นภาษาบาลี มีวิเคราะห์ ศัพท์ว่า ลุชฺชตีติ โล โลก แปลว่าที่ชื่อว่าโลก เพราะพินาศสลายไป^{๑๑๓} โลกในความหมายนี้จึงได้แก่สิ่ง ที่มีการเกิด การตั้งอยู่ และการแตกดับไป และพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่า ไม่ว่าโลกฝ่ายวัตถุนิยม จิตนิยมและทวินิยม ก็ล้วนตกอยู่ในลักษณะเดียวกันทั้งสิ้น เนื่องจากพระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่า โลกก็ต้องตกอยู่ภายใต้กฎของ สามัญญลักษณะ กล่าวคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่เป็นไปตามเหตุ ปัจจัยปรุงแต่งนั้นๆ

๒.๔.๒.๑ ทรรศนะเรื่องการเกิดขึ้นของโลก

^{๑๑๑} พุ.อุ. (บาลี) ๒๕/๗๑/๒๑๒.

^{๑๑๒} บุญมี แท่นแก้ว และคณะ, **ปรัชญาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๕๕.

^{๑๑๓} มุลินธิรมหามกุฏราชวิทยาลัย, **อภิธานปฎิปปิกาและอภิธานปฎิปปิกาสุจิ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๗๖๘,

พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นฝ่ายอเทวนิยม (Atheism) จึงปฏิเสธเรื่องพระเจ้าสร้างโลก ปฏิเสธลัทธิที่มีพระผู้สร้าง ลัทธิที่แสดงกำเนิดและความเป็นไปของโลกในรูปแบบของการคลิบันดาลโดยอำนาจเหนือธรรมชาติทุกระบบ พระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่าสิ่งต่างๆ ว่ามีได้เพราะการประชุมของเหตุปัจจัย ดังที่พระพุทธโฆสาจารย์กล่าวไว้ว่า “แท้จริงในประวัติแห่งสสารนี้ ไม่มีใครสร้างสสาร ไม่ว่าจะเทพเจ้าหรือพระพรหมก็ตาม ธรรมล้วนๆดำเนินไป เพราะการประชุมเข้าของเหตุปัจจัย”^{๑๐๖} พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าโลกทางกายภาพมีองค์ประกอบหลักๆ คือธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เกาะกลุ่มกันอย่างสมส่วน รวมตัวกันแน่น เนื่องจากการรวมตัวกันของสสารหรือวัตถุธาตุ ที่ไม่มีอำนาจสิ่งใดเป็นตัวกำหนด หรือเป็นผู้สร้าง การรวมตัวของวัตถุต่างๆ นั้นเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ดังนั้นเมื่อมีผู้มาทูลถามพระพุทธเจ้า ถึงเรื่องความเกิดขึ้นของโลก พระองค์มักจะตรัสตอบว่า โลก เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เพราะอาศัยอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบกันแล้วเกิดการรับรู้เท่านั้นว่า “ดูก่อนสมิทธิ จักขุ รูป จักขุวิญญาณ ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุวิญญาณ มีอยู่ ณ ที่ใด โลกหรือ บัญญัติว่า โลก ก็มีอยู่ ณ ที่นั่น.....”^{๑๐๗}

ในการตรัสตอบปัญหาเรื่องโลกทุกครั้ง พระพุทธเจ้าจะตรัสสรุปลงเพียงเท่านั้น และเมื่อตรัสถึง การเกิดขึ้น และดับไป ของโลกก็มักจะตรัสในกระแสแห่งปฏิจางสมุปบาทมุ่งแสดงโลกภายในเท่านั้นว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความเกิดและความดับแห่งโลก เธอทั้งหลายจงฟัง ก็ความเกิดแห่งโลกเป็นไฉน ความเกิดแห่งโลกนั้น คือ อาศัยจักขุและรูป เกิดจักขุวิญญาณรวมธรรม ๑ ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงเกิดตัณหา..... นี้แหละเป็นความเกิดแห่งโลก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ความดับแห่งโลกเป็นไฉน ความดับแห่งโลกนั้นคือ อาศัยจักขุและรูปเกิดจักขุวิญญาณรวมธรรม ๑ ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงเกิดตัณหา เพราะตัณหาดับโดยสාරอกไม่เหลือ อุปาทานจึงดับ.....ภิกษุทั้งหลายนี้แลเป็นความดับแห่งโลก^{๑๐๘}

พระพุทธดำรัสข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าทรงต้องการให้บุคคลหันมาสนใจเรื่องภายในตัวเองไม่ควรคิดฟุ้งซ่านถึงปัญหาเรื่องโลกภายนอกตัวเอง และเมื่อมีผู้ถามเรื่องโลกเช่นนี้ พระพุทธเจ้าก็มักจะไม่ว่าทรงพยากรณ์โดยถือว่าเป็นอภัยกตปัญหา^{๑๐๙} เมื่อมีการสนทนาเรื่องโลก ไม่

^{๑๐๖} วิสุทธิ. (ไทย) ๓/๒๒๗.

^{๑๐๗} ส.สพ. (บาลี) ๑๘/๖๘/๓๗.

^{๑๐๘} ส.สพ. (บาลี) ๑๘/๑๐๗/๘๒.

^{๑๐๙} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๒๓ – ๑๒๘/๕๗ – ๑๐๓.

ว่าจะเป็ น โลกภายในหรือโลกภายนอก พระพุทธเจ้าจะตรัสสรุ ป เรื่อง โลกไว้ว่า “ให้มองเฉพาะตนเอง ไม่ควรมองนอกตัว โลกเกิดดับที่ตัวเรานี้แน่ะอาวุโส เราบัญญัติโลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งโลก ในร่างกายอันยาวประมาณวาหนึ่ง ซึ่งมีสัญญาและใจนี้แหละ”^{๑๑๑}

สรุปว่า พระพุทธศาสนาเถรวาท ไม่ยอมรับ การเชื่อเรื่องพระเจ้าสร้างโลกตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ โลกเกิดขึ้นเมื่อไร อย่างไร พระพุทธศาสนาเถรวาทไม่ให้ความสนใจ แม้จะมีข้อความเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่ในอัครัญญสูตรบางส่วน ^{๑๑๑} แต่คำสอนนั้นก็มุ่งสอนเรื่องกรรม มากกว่า เรื่องการเกิดโลก และการที่พระพุทธศาสนาเถรวาทไม่ยอมรับเรื่องพระเจ้าผู้สร้าง ก็เพราะเห็นว่า โลกเป็นสิ่งที่ไม่คงที่ถาวร แต่เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป กฎธรรมชาติดังกล่าวนี้ขัดแย้งกับลักษณะสำคัญของพระเจ้าคือความเป็นสิ่งคงที่ เป็นนิรันดร์ และเป็นอมตะ ซึ่งเรียกว่า อาตมันหรือพรหมมัน ดังนั้นพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงหันมาสอนให้ศาสนิกชนพิจารณารู้เท่าทันภาวะของโลกตามที่มันเป็น และสนใจโลกภายในมากกว่าสิ่งที่ไม่คงภายนอกเพื่อจะได้ปฏิบัติให้สิ้นทุกข์ต่อไป

๒.๕ สรุป

จากการศึกษาวิจัยแนวความคิดเรื่องหลักการเชื่อหรือศรัทธา ในพระพุทธศาสนาเถรวาทสรุปความได้ว่า คำว่าศรัทธา เป็นภาษาสันสกฤต หมายถึง การเชื่อ การเลื่อมใสในทางธรรม คือเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อด้วยเหตุด้วยผล เชื่อมั่นในคุณงามความดี ในความจริง มีจิตตั้งมั่นอยู่กับพระรัตนตรัย กล่าวคือพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เพื่อที่จะไม่ให้บุคคลลุ่มหลงไปตามสิ่งที่ชั่วววน และสิ่งแวดล้อมภายนอก การเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงเป็นสิ่งที่ต้องมีปัญญาเข้ามาเป็นเครื่องควบคุมในฐานะเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นด้วยเสมอ นอกจากนั้น การเชื่อคือ ศรัทธายังหมายถึง โสภณเจตสิกธรรม คือสิ่งที่เกิดขึ้น ขึ้นพร้อมกับจิต ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะชักนำให้จิต มีการเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อเป็นลักษณะ ศรัทธาทั้งในทางธรรมและเจตสิกธรรมมีความหมายเหมือนกันคือการเชื่อที่มีปัญญากำกับ หมายถึงต้องอยู่ในขอบเขตของการเชื่อ ๔ ประการ คือ

๑. กัมมศรัทธา เชื่อกฎแห่งกรรม
๒. วิปากศรัทธา เชื่อผลแห่งกรรม
๓. กัมมัตสกตาศรัทธา เชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของๆตัว

^{๑๑๑} อ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๔๕/๕๔.

^{๑๑๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๑๑ - ๑๔๐/๖๘ - ๘๔.

๔. ตลาคตโพธิสัตถา เชื่อปัญหาการตรัสรู้เองโดยชอบของพระผู้มีพระภาคเจ้า ความเชื่อทั้ง ๔ ประการนี้สรุปเหลือ ๒ ประเภท คือ ๑ ข้อแรกเป็น การเชื่อในเหตุผล หรือในกฎธรรมชาติ เพราะพระพุทธานุชาต วาทมอญเรื่องกรรมเป็นกฎธรรมชาติ ส่วนข้อที่ ๔ เป็นการเชื่อในความสามารถส่วนตัวของผู้เข้าถึงความจริง

หลักการเชื่อหรือ ศรัทธาในพระพุทธานุชาตวาทสร้างจึ้นจากปัจจัยที่สำคัญ ๒ ประการคือ

๑) ปัจจัยภายนอกคือ ปรโตโฆสะหรือกัลยาณมิตร ได้แก่การแนะนำ ชักจูงให้ได้ เห็น ได้ฟังสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบๆ ตัวแล้วเก็บเอาสิ่งนั้นมาตั้งเคราะห์ แยกแยะส่วนไม่ได้ออกจากกัน

๒) ปัจจัยภายในคือ โยนิโสมนสิการ ได้แก่กระบวนการคิดอย่างรอบคอบ แยกแยะจุดดีจุดด้อย คุณ และโทษ เป็นต้น

ในด้านความสำคัญ หลัก การเชื่อหรือ ศรัทธาเป็นกระบวนการเบื้องต้นของการพัฒนา ปัญญาที่ขาดไม่ได้ เพราะเป็นตัวรื้อให้เกิดความซาบซึ้ง ด้วยมั่นใจในเหตุผลเท่าที่ตนมองเห็น ว่า จุดหมายข้างหน้านั้นเป็นไปได้จริง มีคุณค่าควรแก่การที่ตนจะดำเนินไปให้ถึง และเป็นที่มาของ ความรู้สูงสุด

จุดหมายหรือคุณค่าสูงสุดของ การเชื่อหรือ ศรัทธาถือว่า ศรัทธาไม่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง ศรัทธาเป็นสิ่งที่นำไปถึงวิริยะ ชักนำไปให้เกิดความพยายามทดลองปฏิบัติ ให้เห็นผลประจักษ์ ซึ่งนำไปสู่โลกุตตรปัญญาอันเป็นเป้าหมายสูงสุด และเป็นการหมดภาระของศรัทธาไปโดยสิ้นเชิง หลักการเชื่อหรือ ศรัทธาที่จะทำให้ไปสู่จุดหมายเช่นนี้ได้ ต้องเป็นศรัทธาญาณสัมปยุตคือเป็น ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา และศรัทธาญาณสัมปยุตนี้เท่านั้น ที่ทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้จริงตาม ความประสงค์ของพระพุทธานุชาต

บทที่ ๓

หลักการเชื่อในศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสติน

ในงานวิจัยว่าด้วยหลักการเชื่อในศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสตินในบทนี้ ผู้วิจัยต้องการนำเสนอประเด็นต่างๆ คือ ความหมาย ความสำคัญ ประเภท และการ เชื่อมต่อสิ่งสูงสุดในศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสติน ดังต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายของหลักการเชื่อ

ศาสนาคริสต์เป็นศาสนาประเภทเอกเทวนิยม (Monotheism) คือเป็นศาสนาที่นับถือพระเจ้าองค์เดียว พระเจ้าในศาสนาคริสต์ทรงพระนามว่า พระยะเวห์ (Yaweh) หรือยะโฮวา (Jehovah) เป็นองค์เดียวกับพระเจ้าของศาสนายิวหรือยูดา (Juddism) แต่ชาวยิวไม่ต้องการออกพระนามของพระเจ้าเป็นถ้อยคำเพราะถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงออกเสียงว่า YHWH ศาสนาเอกเทวนิยมเชื่อว่าพระเจ้าองค์เดียวเท่านั้น เป็นพระเจ้าสูงสุดผู้ทรงสร้างโลก สร้างมนุษย์และสรรพสิ่งในสากลจักรวาล นอกจากนี้พระองค์ได้ประทานข้อบัญญัติแก่นมนุษย์โดยผ่านทางศาสดาพยากรณ์ (Prophets) และศาสนทูตต่าง ๆ ในแต่ละยุคแต่ละสมัยเรื่อยมาตั้งแต่โมเสสถึงพระเยซู^๑

๓.๑.๑ นิยามและ ความหมาย

ศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกเกสติน ได้ให้คำนิยามความหมายของ หลักการเชื่อหรือศรัทธาไว้ ดังนี้

หลักการเชื่อหรือศรัทธา หมายถึงความรู้สึกลับอันเป็นบันไดขั้นแรกที่จะนำพามนุษย์ไปสู่พระเจ้า พร้อมกับการยอมรับพระอาณาจักรของพระเป็นเจ้า สิ่งนี้เป็นขั้นเหนือธรรมชาติ ที่เราต้องยอมรับและสิ่งแรกที่อาจจะปรากฏข้อขัดแย้งที่ชัดเจน ด้วยเหตุที่มันหมายถึงการยอมรับเริ่มแรกโดยปราศจากข้อพิสูจน์^๒

^๑ สุจิตรา อ่อนค้อม, *ศาสนาเปรียบเทียบ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕๖.

^๒ Etienne Gilson, *The Christian Philosophy of Saint Augustine*, (New York : Random House, 1967), p. 27.

ศรัทธา หมายถึงความเชื่อซึ่งต้องมาเป็นอันดับแรก เพื่อจะแสวงหาความเข้าใจ^๗

ศรัทธา หมายถึง การยึดติดของใจกับความจริงเหนือธรรมชาติและ การมอบน้อมอย่างสุดชีวิตของมนุษย์ที่ชื่นชมต่อพระคริสต์ (พระเจ้า)^๘

ศรัทธา หมายถึงจุดเริ่มต้นของหนทางอันจะนำไปสู่พระเจ้า หรือสิ่งที่เราจะรับรู้พระเจ้าได้โดยอาศัยสิ่งนี้เท่านั้น^๙

ศรัทธา หมายถึงศรัทธาในพระเจ้าว่าพระองค์ทรงให้กำเนิดชีวิตและสรรพสิ่งในโลก พระองค์ทรงเปิดเผยสัจธรรมของพระองค์ให้มนุษย์รู้^{๑๐}

ความศรัทธา คือ ความยึดมั่นเป็นส่วนตัวของมนุษย์ต่อพระเจ้าผู้เผยแสดงพระองค์เป็นการยึดมั่นด้วยสติปัญญา และเจตจำนงต่อการเผยแสดง ซึ่งพระองค์ได้ทรงกระทำเกี่ยวกับพระองค์เอง^{๑๑}

ความหมายของหลักการเชื่อหรือศรัทธา ดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกัสตินได้ยึดตามหลักของพระคัมภีร์ไบเบิล ดังนั้น การเชื่อตามพระคัมภีร์ว่าคุณธรรมพื้นฐานสามประการที่สำคัญที่สุด คือ ความเชื่อ ความเข้าใจ (หรือความหวัง) และความรัก คุณธรรมทั้ง ๓ นี้ต้องประกอบกันแยกกันไม่ได้เลย และนอกจากนั้น การเชื่อยังต้องรวมไปถึง การเชื่อในพระเจ้าว่าพระองค์ทรงให้กำเนิดชีวิตและสรรพสิ่งในโลก พระองค์ทรงเปิดเผยสัจธรรมของพระองค์ให้มนุษย์รับรู้ การเชื่อดังกล่าวเป็นพรจากพระเจ้า (Grace) ไม่ใช่เกิดจากความสามารถของมนุษย์เอง

สรุปได้ว่าหลักการเชื่อหรือศรัทธาของศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกัสติน นั้นมุ่งถึงความศรัทธาคือการเชื่อในพระเจ้าเป็นหลัก และในการอธิบายสิ่งต่างๆ จะใช้ศรัทธานำหน้าเสมอ และตัวศรัทธายังเป็นหลักตัดสินการกระทำอีกด้วย กล่าวคือ ถ้าการกระทำใดเป็นไปตามหลักศรัทธา เป็นการเอาใจพระเจ้า การกระทำนั้นก็ถือว่ามีส่วนของความถูกต้องมากกว่าที่จะผิด และ

^๗ The Encyclopedia of Philosophy, (volumes 1 and 2), (New York :Macmillan Company & the Free Press, 1972), P.199.

^๘ Etienne Gilson, *The Christian Philosophy of Saint Augustine*, P.31.

^๙ Ibid., P. 34.

^{๑๐} เสรี พงศ์พิศ, *ศาสนาคริสต์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๘๕.

^{๑๑} เซนต์ ออกัสติน, *อ้างในฝ่ายงานอภิบาลและธรรมทูตอัครสังฆมณฑลกรุงเทพ, คำสอนของศาสนจักรคาทอลิก ภาค ๑ การประกาศยืนยันความเชื่อ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อัสสัมชัญ, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖.

หลักการเชื่อหรือศรัทธาในศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกัสติน ที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การเชื่อในพระตรีเอกานุภาพ (Trinity) เพราะโดยหลักการแล้วสาเหตุของการเกิดศรัทธาก็เพื่อเข้าถึง สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงคือพระเจ้านั่นเอง

๓.๒ ความสำคัญของหลักการเชื่อ

การเชื่อหรือศรัทธา (Belief) มีความสำคัญในฐานะเป็นบันไดขั้นแรกที่จะนำไปสู่พระเจ้า คือการยอมรับในฤทธานุภาพของพระเจ้าโดยศรัทธา และต้องเป็นการยอมรับโดยปราศจากการพยายามพิสูจน์ด้วยเหตุผล จากจุดแรกนี้ถือว่าเป็นกฎของหลักการเชื่อ เป็นกฎที่เรียกร้องให้ต้องยอมรับล่วงหน้าก่อนที่ความจริงจะถูกเปิดเผย สำหรับกฎนี้สิ่งที่ต้องตัดทิ้งไปก็คือความสงสัย เพราะความสงสัยไม่สามารถมาพร้อมกับการยอมรับได้ ในการเชื่อนั้น เราต้องเชื่อในสิ่งที่ถึงแม้เราจะไม่เคยเห็นมันมาก่อน ยกตัวอย่างเช่น เมืองที่เราไม่เคยเห็นจริงๆ มันไม่ใช่ที่ไม่มีอยู่ แต่ถ้ามีการเชื่อเป็นเงื่อนไขแรกเราก็จะพยายามไปเห็นเมืองนั้นจริงๆ ได้^๘ การเชื่อหรือศรัทธาจึงเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์มนุษย์กับพระเจ้า และเป็นสิ่งแรกที่จะขาดไม่ได้เลย ดังนั้น การเชื่อจึงเป็นวิถีทางเดียวที่มนุษย์จะรับรู้และเข้าถึงพระเจ้าได้

๓.๒.๑ ความสำคัญในฐานะเป็นบ่อเกิดความรู้

ศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกัสตินเห็นว่าการเชื่อหรือศรัทธาเป็นเครื่องมือ เป็นที่มา เป็นหนทางอย่างหนึ่ง เพื่อค้นหาความรู้และความจริงสูงสุดถ้าหากว่าเราพิจารณาถึงการแสวงหาความรู้และความจริงนักปรัชญาแต่ละคนใช้เครื่องมือใช้ที่ต่างกันไป และเครื่องมือที่นักปรัชญาใช้กันมากที่สุดมี ๔ อย่าง คือ^๙

๑) เหตุผล (Reasoning) ซึ่งเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งทำให้เข้าใจสิ่งต่างๆ อันเกิดจากสัจพจน์ (Axioms) ได้แก่เหตุผลที่ไม่ต้องพิสูจน์ เป็นความจริงที่ทุกคนยอมรับว่าเป็นจริง และวิธีนิรนัย (Deductive method) คือการหาเหตุผลจากส่วนรวมไปหาส่วนย่อย

๒) การสังเกต (Observation) คือการเฝ้าพิจารณาและติดตามผล สังเกตสิ่งเฉพาะอย่างเพื่อค้นหาคำตอบสิ่งที่สากลเรียกว่าวิธีอุปนัย (Inductive method)

๓) ศรัทธา (Belief) ได้แก่การเชื่อ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความรู้ได้อย่างหนึ่ง เรียกว่าความรู้เกิดจากการเชื่อ (Knowledge by Belief)

^๘ Etienne Gilson, *The Christian Philosophy of Saint Augustine*, P. 27.

^๙ สนิท ศรีสำแดง, *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : นิตนาการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๒๕.

๔) อัจฉัตติกญาณ (Intuition) ความรู้เกิดจากภายในเกิดจากการหยั่งรู้ เกิดขึ้นเฉพาะบุคคล รู้ได้เฉพาะตน บางทีเป็นความรู้จากญาณพิเศษ (Enlightenment) บางทีเป็นการคลอใจเปิดเผยจากพระเจ้า (Revelation)

ดังนั้นการเชื่อหรือศรัทธาจึงเป็นเครื่องมืออันสำคัญ เพื่อเข้าถึงความรู้และความจริงและความรู้ที่นักปรัชญาเห็นว่ามนุษย์ควรแสวงหา คือความรู้ที่แท้จริง (Reality) ทั้งนี้ไม่ใช่จุดประสงค์ทางวิชาการ แต่เพราะความรู้ดังกล่าวสามารถนำความสุขมาให้แก่เจ้าของความรู้ได้ มนุษย์จึงต้องแสวงหาความรู้ที่แท้จริง และความรู้ที่แท้จริงก็คือการรู้ความเป็นจริง^{๑๑}

นักปรัชญาผู้เป็นปราชญ์ในทางคริสตศาสนาได้แบ่งความรู้ออกเป็น ๓ ระดับคือ

๑. ความรู้ระดับผัสสะ (Sense Knowledge) คือความรู้ที่เราได้มาทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ จัดว่าเป็นความรู้ที่สามารถให้ความถูกต้องในระดับของมันได้ ความรู้จากประสาทสัมผัสนั้นเป็นความรู้ระดับต่ำ มันจึงให้ความรู้ที่น้อยและไม่แน่นอน เพราะสาเหตุ ๒ ประการคือ^{๑๒}

๑) ประสาทสัมผัส (มีตาเป็นต้น) ของเราเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

๒) วัตถุอันเป็นมูลเหตุ (อายตนะภายนอก) เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไม่คงที่ และยังมีส่วนประกอบอย่างอื่นอีกที่ทำให้ความรู้ระดับนี้สามารถผิดไปได้คือ เวลาและสถานที่ ตัวอย่างเช่น ไบพายในน้ำซึ่งตรงแต่ปรากฏแก่เราเป็นของที่คดงอเป็นต้น

๒. ความรู้ชั้นเหตุผล (Rational Knowledge) ประสาทสัมผัสเป็นสิ่งที่คนและสัตว์มีอยู่ด้วยกันทั้งนั้น แต่คนสามารถมีความรู้ชั้นเหตุผลเหนือกว่า ดังนั้นความรู้ชั้นเหตุผลอันเกิดจากการรู้จักเปรียบเทียบสิ่งต่างๆ โดยอาศัยประสาทสัมผัสเป็นข้อมูลนี้ จึงสูงกว่าความรู้ระดับผัสสะ ความแตกต่างระหว่างความรู้ทั้ง ๒ อย่างนี้คือ ความรู้ประเภทแรกเป็นการเชื่อ มต่อประสาทสัมผัสซึ่งอาจจะผิดได้ตลอดเวลา ความรู้ประเภทที่ ๒ เป็นความเข้าใจในสิ่งที่เป็นนิรันดร

๓. ความรู้ชั้นปัญญา (Wisdom) เป็นความรู้ที่ใช้เหตุผลเช่นกัน แต่การใช้เหตุผลกับวัตถุภายนอกนั้นไม่มีความมั่นคง เพราะวัตถุภายนอกเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การใช้เหตุผลได้ตรงสิ่งที่เป็นนิรันดร ไม่มีความเปลี่ยนแปลงและเป็นสิ่งสูงสุดซึ่งก็ได้แก่พระเจ้าเท่านั้น

ถึงแม้ว่าการเชื่อหรือ ศรัทธาจะเป็นบ่อเกิดของความรู้ได้ก็ตาม แต่ การเชื่อหรือ ศรัทธาก็เป็นเพียงความจำเป็นประการแรกเท่านั้นที่ต้องมี แต่ที่สำคัญก็คือสิ่ง ที่จะติดตามศรัทธาคือเหตุผล (Ratio) และการเปิดเผยของพระเจ้า (Revelation) เหตุผลเป็นความสามารถที่จะรู้ เป็นคุณสมบัติ

^{๑๑} ปานทิพย์ ประเสริฐสุข , ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง, หน้า ๑๘.

^{๑๒} Stumpf, S.E., *Philosophy : History & Problems*, P.133.

ภายในของมนุษย์ แต่มนุษย์จะรู้สึกจะธรรมอันลึกซึ้ง และกว้างใหญ่ไพศาลด้วยตนเองไม่ได้ นอกจากได้รับการเปิดเผยของพระเจ้า (Revelation) การเปิดเผยนี้เป็นเหมือนแสงสว่างที่พระเจ้าส่องแสงมาให้รับรู้และเข้าใจสิ่งต่างๆ ได้ ทำให้มนุษย์เข้าใจด้วยแสงสว่างนี้ ถ้าปราศจากแสงอันนั้นแล้ว มนุษย์ก็จะไม่สามารถเข้าใจอย่างลึกซึ้งได้เลย^{๑๒} จะเห็นได้ว่า ความรู้นั้นไม่อาจที่จะมาจากสิ่งที่จำกัดภายนอกได้ และไม่อาจเห็นผลเต็มที่โดยใจเขาเอง ดังนั้นความรู้ที่จะหาได้นั้นขึ้นอยู่กับความสามารถของจิตใจ คือต้องมาจากพระเจ้าเท่านั้น^{๑๓} มนุษย์มีเหตุผล (Reason) จำกัด รู้เท่าที่รู้ได้ ถ้าจะรู้มากต้องอาศัยพระเจ้า^{๑๔} ซึ่งนักปรัชญาได้สรุปแนวคิดเป็นสูตรสำเร็จว่า “..ศรัทธาที่สามารถจะทำให้เข้าใจได้ คือศรัทธาจากการเปิดเผยของพระเจ้า”^{๑๕} ความคิดเช่นนี้ชี้ให้เห็นว่าศรัทธาทำให้มนุษย์มีความอ่อนน้อมถ่อมตน เคารพยำเกรงตัว ดังนั้นความรู้ขั้นปัญญาจะเป็นความรู้สูงสุดก็ตาม แต่ความรู้ขั้นนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยศรัทธาเป็นพื้นฐาน และความรู้ที่มีคุณค่าที่สุดก็คือความรู้เกี่ยวกับพระเจ้า ผู้ทรงอยู่เหนือวัตถุทางกายภาพ ทรงไม่เปลี่ยนแปลง และทรงเป็นอมตะเท่านั้น

สรุปว่าศาสนาคริสต์ ตามคตินักบุญอ็อกเกสติน เน้นหลัก การเชื่อหรือ ศรัทธาว่ามีความสำคัญมากที่สุด จึงสามารถกล่าวได้ว่าในทางศาสนาถ้าขาดการเชื่อคือศรัทธาแล้วแนวคิดอื่นๆ ก็แทบหมดความหมาย เพราะขาดแก่นแกนหลัก ในที่นี้ผู้วิจัยสรุปความสำคัญลงเป็น ๒ อย่าง คือ ในทางศาสนา หลักการเชื่อหรือศรัทธาเป็นบันไดขั้นแรกอันจะนำพามนุษย์ไปสู่อาณาจักรของพระเจ้าที่จะขาดเสียไม่ได้ และในทางญาณวิทยา หลักการเชื่อหรือศรัทธาเป็นที่มาของความรู้ที่มีคุณค่า คือความรู้เกี่ยวกับพระเจ้าความรู้อื่นๆเช่น ความรู้ทางตรรกศาสตร์ ความรู้ทางอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ จะถือว่ามีความสำคัญต่อเมื่อความรู้เหล่านั้นสนับสนุน เกื้อกูลเพื่อให้รู้พระเจ้าเท่านั้น

๓.๒.๒ ความสำคัญด้านพัฒนาการหลักการเชื่อ

การพัฒนาการ หลักการเชื่อในศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญอ็อกเกสติน มี ๓ ขั้นตอน คือ

๑. ความเชื่อ
๒. ความเข้าใจ
๓. ปัญญา

^{๑๒} Karl Jaspers, **Plato and Augustine**, (New York : Harcourt, Brace & World, 1957), P.79.

^{๑๓} Stumpf, S.E., **Philosophy: History & Problems**, P.137.

^{๑๔} สนิท ศรีสำแดง, **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา**, หน้า ๑๕.

^{๑๕} Etienne Gilson, **Reason and Revelation in the Middle Ages**, (New York : Charles Scribner's sons :,1938) P.23.

ขั้นตอนทั้ง ๓ ประการนี้ ต่างก็เป็นเหตุปัจจัยของกันและกัน มีลักษณะเหมือน ปฏิจสมุปบาทของพระพุทธศาสนาเถรวาท และเหตุปัจจัยในกระบวนการของพัฒนาการของ ศาสนาคริสต์โรมันคาทอลิกก็เริ่มที่การเชื่อ ซึ่งก็ได้แก่เชื่อพระเจ้า แต่ การเชื่อจะเจริญก้าวหน้าไปได้นั้นต้องประกอบด้วยความรักพระองค์ด้วยดังที่ St. Augustine^{๑๖} กล่าวไว้ว่า “เรารักพระองค์ ขณะเดียวกันก็มีความศรัทธาด้วย และในความศรัทธาก็ถนอมความรักเคารพพระองค์ด้วย เข้าไปอยู่กับพระองค์ด้วยความรักโดยเป็นบุตรของพระองค์ นั่นคือศรัทธาในพระเจ้าที่พระองค์ต้องการจากเราและพบในเราเท่านั้น เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่พระองค์ประทานให้เรา”^{๑๗} หลักการเชื่อ ในกระบวนการนี้มีมนุษย์จะต้องเปิดใจรับพระองค์ด้วยความไว้วางใจ เพราะว่ามันเป็นแกนหลักนำไปสู่ความก้าวหน้า

สำหรับข้อความว่า “เชื่อเพื่อเข้าใจ” นั้นมิได้หมายความว่าถ้าปราศจากการเชื่อแล้วเราจะไม่เข้าใจอะไรเลย แต่คำว่าเชื่อเพื่อเข้าใจในความหมายนี้ หมายถึงมนุษย์สามารถจะเข้าใจเรื่องธรรมดาสามัญที่ปรากฏแก่ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องอาศัยความเชื่อ แต่สำหรับเรื่องเกี่ยวกับความจริงหลัง ปรากฏการณ์ มนุษย์ต้องอาศัย การเชื่อถึงจะเข้าใจได้ ดังนั้น การเชื่อกับความเข้าใจต้องไปด้วยกัน ต้องอยู่เคียงข้างช่วยเหลือกันเรื่อยไป ดังคำกล่าวที่ว่า “ศรัทธาก็คือความเข้าใจที่ค้นพบ” (Fides quaerit, intellectus invent) ความศรัทธานั้นเป็น ขึ้นแสวงหาให้ปัญญาค้นพบ ซึ่งจัดว่าเป็นกฎของ St. Augustine ที่ว่า “เชื่อในสิ่งที่คุณอาจเข้าใจ トラบเท่าที่คุณยังไม่เชื่อ คุณจะไม่เข้าใจ”^{๑๘} ความเข้าใจคือรางวัลของศรัทธา (Understanding is the reward of faith)^{๑๙} และสิ่งตอบแทนที่ได้รับเป็นรางวัลของศรัทธา คือความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งในพระเจ้า ถึงแม้ว่าความเชื่อเป็นที่มาของความเข้าใจ แต่ไม่ได้เชื่อโดยไม่พิจารณาถึงเหตุผลเลย ดังนั้นถ้าเรื่องใดต้องเข้าใจพื้นฐานของเรื่องจึงจะเชื่อได้ ในเรื่องนั้นก็ใช้เหตุผลควบคู่ไปด้วย แต่ถ้าเรื่องใด ไม่สามารถเข้าใจได้ด้วยเหตุผลเช่นเรื่องศาสนา เรื่องนั้นก็ต้องใช้ความเชื่อนำหน้า^{๒๐}

พัฒนาการขั้นต่อมาเมื่อ การเชื่อคือ ศรัทธาก่อให้เกิดความเข้าใจแล้ว ตัวความเข้าใจนั้นเองก็คือปัญญาหมายถึงการเชื่อระดับสูงอยู่บนขอบเขตของภาษาสามัญ ไม่อาจใช้ภาษาสามัญมา

^{๑๖} นักบุญออกัสตินแห่งฮิปโป (Augustine of Hippo) หรือ ออเรเลียส ออกัสตินัส (Aurelius Augustinus) เป็นบิชอปแห่งฮิปโป นักบุญในคริสต์ศาสนา

^{๑๗} Etienne Gilson, *The Christian Philosophy of Saint Augustine*, p.31.

^{๑๘} The *encyclopedia of philosophy* , volumes 1 and 2, p. 199.

^{๑๙} Etienne Gilson, *Reason and Revelation in the Middle Ages*, P. 19.

^{๒๐} กীরติ บุญเจือ, *แก่นปรัชญายุคกลาง*, หน้า ๘๐.

อธิบายได้ เพราะมันเป็นสิ่งที่เกิดจากประสบการณ์ส่วนตัวของผู้เข้าใจ พัฒนาการขั้นนี้ย่อมเป็นไปตามเหตุปัจจัยของการเติบโตของศรัทธา กล่าวคือเมื่อศรัทธาเกิดในบริบทของตนเอง เหตุผลตามมาภายหลัง ก็จะพบบางสิ่งที่ศรัทธากำลังแสวงหา เพราะศรัทธาทำให้เข้าใจสิ่งที่จะเชื่อเพราะศรัทธามีตา (ปัญญา) ของตนเองในพัฒนาการขั้นที่สามนี้เมื่อมนุษย์มีปัญญาก็จะเกิดความรู้แจ้งความจริง กล่าวคือพระเจ้าด้วยดวงตาคือปัญญา

พัฒนาการของ การเชื่อคือ ศรัทธานั้นมี ๓ ขั้นตอน คือเริ่มจาก การเชื่อ อันเป็นพื้นฐานของการเปิดใจกว้างเพื่อแสวงหาความจริงอย่างไม่มีอคติ เมื่อแสวงหาที่จะเกิดความเข้าใจอันจะช่วยให้ความเชื่อชัดเจนและมั่นคงขึ้นติดตามมา ต่อจากนั้นความเข้าใจจะเป็นสิ่งที่ช่วยเตรียมจิตของมนุษย์ให้เข้าถึงสิ่งเหนือประสบการณ์มนุษย์ เรียกว่าเกิดปัญญา (ความรู้แจ้ง) ศรัทธาเท่านั้นที่จะอำนวยความสะดวกที่จะใช้เป็นที่ตั้งต้นแสวงหาปัญญา เพราะศรัทธาเป็นทั้งการรู้ ซึ่งทำให้ความรักละเอียดเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ และทั้งเป็นการไม่รู้ ซึ่งเป็นเหตุทำให้ความรัก ยังคงเป็นความปรารถนาอยู่ การค้นพบปัญญา โดยอาศัยศรัทธานั้นเองและเป็นการเริ่มต้น ปัญญานั้นโดยอาศัยการเข้าใจ^{๒๐}

สรุปว่าการเชื่อหรือศรัทธา นั้นมีจุดหมายเพื่อเข้าถึงชีวิตนิรันดร์ โดยมนุษย์ต้องพยายามกระทำดีด้วยตนเองส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งก็โดยการให้อาศัยการส่องสว่าง (illumination) ของพระเจ้าในจิตของมนุษย์ แสงสว่างที่ส่องมานั้นเรียกว่าปัญญา ความก้าวหน้าที่ปัญญานี้ก็คือสิ่งที่จิตเคลื่อนไหวอยู่ภายใน และมุ่งขึ้นไปหาพระเจ้าเป็นเจ้า ณ จุดสูงสุด เป็นการเปิดจิตไปสู่ความโสดในช่วงแห่งสัจธรรมที่ไม่เปลี่ยนแปลง เป้าหมายสูงสุดของศรัทธาของศาสนาคริสต์จึงเป็นแบบสังสรรค์นิยม (Creationism) เพราะนักเทววิทยาเชื่อว่าการติดต่อโดยตรงกับพระเจ้านั้น สามารถติดต่อได้ด้วยวิญญาณที่อยู่เหนือสสารทั้งหมด และเมื่อมนุษย์รวมวิญญาณเข้าเป็นเอกภาพกับพระเจ้าในสรวงสวรรค์ ระดับนี้จะอยู่เหนือบทบาทของศรัทธา หลังจากนั้นศรัทธาก็จะหมดหน้าที่ไป

๓.๓ ประเภทของหลักการเชื่อ

๓.๓.๑ ประเภทของหลักการเชื่อ

หลักการเชื่อหรือศรัทธาในศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสติน ไม่ได้แบ่งการเชื่อคือศรัทธาไว้อย่างชัดเจน แต่โดยสรุปแล้วหลักการเชื่อหรือศรัทธาที่ปรากฏนั้นมี ๒ ประเภท คือ

๑. การเชื่อพระเจ้า (To Believe God)

^{๒๐} จานงค์ ทองประเสริฐ, *ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๒.

๒. การเชื่อในพระเจ้า (To Believe in God)^{๒๒}

๑. การเชื่อพระเจ้า หมายถึงการยอมรับอย่างธรรมดาต่อพระบัญชาของพระเป็นเจ้า หลักศรัทธาข้อนี้ไม่ได้ประกอบด้วยความรักและความหวัง แต่เป็นความเชื่อซึ่งยังมีข้อสงสัยเป็นความเชื่อที่ยังไม่พร้อมยอมรับเหตุผลของพระบัญญัติของพระเจ้า หลัก การเชื่อหรือ ศรัทธาข้อนี้ไม่สามารถจะนำเราไปสู่ความเข้าใจในพระเจ้าได้ และไม่สามารถได้รับรางวัลจากความศรัทธานั้นเลย จึงเป็นศรัทธาประเภทที่ต่ำ

๒. การเชื่อในพระเจ้า หมายถึงการเชื่อหรือศรัทธาซึ่งได้นิยามไว้ว่า “การนอนน้อมของมนุษย์ที่จงรักภักดีต่อพระคริสต์”^{๒๓} หมายถึงการยึดติดของจิตใจต่อพระบัญชาของพระเป็นเจ้า อันเป็นการบอกถึงความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นการแสดงออกถึงความมั่นใจในพระเจ้า หลักศรัทธาข้อนี้ยังต้องประกอบด้วยความรักในพระเจ้าด้วย ซึ่งหมายความว่าเรารักพระองค์ขณะเดียวกันก็มีความศรัทธาด้วย และในความศรัทธาก็ถนอมความรักความเคารพพระองค์ด้วย ศรัทธาข้อนี้จึงต้องเป็นความเชื่อมั่น โดยปราศจากข้อแม้ใดๆ ทั้งสิ้นไม่ต้องถามหาเหตุผลก่อนว่าทำไมจึงเชื่อ แต่เมื่อเชื่อแล้วก็จะเข้าใจได้เอง^{๒๔} การเชื่อประเภทนี้เท่านั้นที่สามารถให้สำเร็จประโยชน์ได้และเป็นศรัทธาชั้นสูง หลักการเชื่อ ทั้ง ๒ ประเภทนั้น ในเวลาต่อมาได้รับการขยายความจากนักปรัชญาคนสำคัญคืออาเบลาร์ด (Pierre Abelard) ซึ่งได้นิยามการเชื่อไว้ว่า ได้แก่สิ่งที่มั่นของเรายึดถืออย่างมั่นคง และได้แยกการเชื่อดังกล่าวออกเป็น ๓ ประเภทคือ^{๒๕}

๑. ประเภทที่ต่ำ ได้แก่การเชื่อพระเจ้า (Credere Deum) คือต้องเห็นเหตุผลแล้วก็เริ่มเชื่อนับว่าเป็นศรัทธาที่น้อยที่สุด

๒. ประเภทปานกลาง ได้แก่ การเชื่อเพราะเห็นแก่พระเจ้า (Credere Deo) คือมีศรัทธามากขึ้น นอกจากเชื่อว่าจริงแล้ว ยังวางใจว่าพระองค์ความีพระหฤทัยดีและทรงซื่อสัตย์ต่อคำมั่นสัญญา

๓. ประเภทสูงสุด ได้แก่การเชื่อในพระเจ้า (Credere in Deum) นับว่ามีศรัทธาแก่กล้า มีความรักและความเสียสละต่อพระองค์ ไม่เห็นแก่ตัว ไม่ยึดมั่นตนเองเป็นหลัก

การเชื่อประเภทแรกนั้น เป็น การเชื่อหรือศรัทธาต้องการเหตุผลให้ได้ก่อนถึงจะเชื่อ คือต้องเข้าใจก่อนถึงจะยอมเชื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ต้องมีเหตุผลค่าประกันทุกๆเรื่องถึงจะยอมปลงใจเชื่อ

^{๒๒} Etienne Gilson, *The Christian philosophy of Saint Augustine*, P. 31.

^{๒๓} Ibid., P. 31.

^{๒๔} Etienne Gilson, *Reason and Revelation in the Middle Ages*, P. 21.

^{๒๕} กิรีติ บุญเจือ, *แก่นปรัชญายุคกลาง*, หน้า ๑๗๑.

โดยถือหลักการที่ว่า เข้าใจเพื่อที่จะเชื่อ (I understand so that I may believe) จัดว่าเป็นความเชื่อระดับต่ำ

การเชื่อประเภทที่สอง เป็นประเภทที่ยอมรับง่ายกว่าพวกแรก ยอมรับว่าพระเจ้าเป็นสิ่งสูงสุด แต่ก็ยังหาเหตุผลไปพร้อมๆกับการเกิดขึ้นของความเชื่อ คือเชื่อแล้วจะต้องเข้าใจด้วยเหตุผล ว่าทำไมจึงเชื่อ เชื่อแล้วมั่นใจว่าจะต้องเข้าใจด้วยเหตุผล มีความประนีประนอม ระหว่าง การเชื่อกับเหตุผลมากขึ้น แต่ก็ยังไม่เพียงพอสำหรับการรู้แจ้งในพระเจ้า

การเชื่อประเภทที่สาม เป็นการเชื่อที่สูงที่สุด ไม่ต้องแสวงหาเหตุผลก่อนจึงค่อยเชื่อ เป็นการเชื่อในพระเจ้าเป็น การเชื่อที่ยึดตามหลักคำภีร์ว่าต้อง การเชื่อ ในพระเยซูคริสต์ผู้ทรงเป็นบุตรของพระเจ้า ผู้เป็นพระเมสสิอาห์ซึ่งพระเจ้าทรงสัญญาไว้แต่กาลก่อนในประวัติศาสตร์ของอิสราเอล เชื่อในองค์พระคริสต์หมายถึงเชื่อในคำสอนของพระองค์ด้วย ทั้งชีวิตและคำสอนของพระองค์คือการแสดงออกถึงอำนาจของพระเจ้าในโลก^{๒๖} ดังนั้นการเชื่อประเภทนี้จึงเริ่มตั้งแต่การเชื่อว่าพระเจ้าทรงมีจริงและทรงเป็นที่พึ่งพิงของเราได้จริง ไปจนถึงความหมายที่ลึกซึ้งขึ้นไปเรื่อยๆ หลัก การเชื่อในพระเจ้าในความหมายที่ลึกซึ้งนั้นจะแสดงตัวออกในรูปความมั่นใจในการดำรงชีวิต รู้สึกว่าชีวิตนี้มีหวัง^{๒๗} และต้องประกอบด้วยความรัก คือความภักดีในพระเจ้า รวมไปถึงการละเว้นจากความมัวเมา การควบคุมตนเองได้ ทำตนให้อยู่ในกฎของพระเจ้า เป็นความรักที่อยู่เหนือความเจ็บปวดทุกข์ทรมาน ความรักแบบนี้จึงมีลักษณะตรงข้ามกับความรักทางโลก^{๒๘} องค์ประกอบทั้ง ๓ ประการ คือ การเชื่อหรือ ความศรัทธา ความรัก ความหวัง ต่างเกี่ยวพันกันและกัน เพราะถ้าปราศจากความรักเสียแล้ว การเชื่อก็มีขอบเขตไร้ประโยชน์ แต่ถ้าปราศจาก การเชื่อเสียแล้ว ความหวังก็กินพลังเช่นกัน ดังคำกล่าวที่ว่า “ไม่มีความรักใดที่ปราศจากความหวังและไม่มีความหวังใดที่ปราศจากความรัก และ ไม่มีความรักหรือความหวังใดที่ปราศจากศรัทธา”^{๒๙} การเชื่อประเภทที่สามนี้เป็นการเชื่อที่เน้นเสมอว่า “เชื่อเพื่อที่จะเข้าใจ” (I believe so that I may understand)^{๓๐} และเป็น

^{๒๖} เสรี พงศ์พิศ, ศาสนาคริสต์, หน้า ๑๘๖.

^{๒๗} ปรีชา ช้างขวัญยืน, และสมภาร พรหมทา, มนุษย์กับศาสนา, (โครงการตำรา คณะอักษรศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๕.

^{๒๘} เดือน คำดี, ปรัชญาตะวันตก จากยุคโบราณถึงปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๑๕.

^{๒๙} Frank Thilly, A History of Philosophy, (New Delhi: INDIAN Universities press, 1965), p, 182.

^{๓๐} กীরติ บุญเจือ, แก่นปรัชญายุคกลาง, หน้า ๑๖๐.

การเชื่อประเภทต้องการให้ทุกคนมี เพราะ การเชื่อประเภทนี้จะสามารถนำไปสู่อาณาจักรพระเจ้าได้

๓.๓.๒ เป้าหมายสูงสุดของหลักการเชื่อ

ประเด็นเรื่องเป้าหมายของการเชื่อนั้น นักปรัชญาและนักเทววิทยาทั้งหลายมีความเห็นว่า ศรัทธาต้องดำเนินไปด้วยความรู้สึกที่ผูกรวมตัวเราเองกับความลึกซึ้งของการมีชีวิตอยู่ และต่อสภาพสุดท้ายอันเป็นการหลุดพ้นและการรู้แจ้ง^{๓๑} ในหัวข้อที่ผ่านมาผู้วิจัยได้อภิปรายไว้ว่าหลักศรัทธามีพัฒนาการไปสู่ปัญญา ปัญญา อันได้แก่ “พระปัญญาของพระเจ้าเป็นเจ้า” (Wisdom of God) ดังนั้น การจะพูดว่าผู้เข้าถึงพระเจ้าก็คือผู้ที่เข้าถึงปัญญา ผู้ที่เข้าถึงปัญญาก็คือเข้าถึงพระเจ้า ก็ถูกต้องอีกอย่างหนึ่งปัญญาก็คือสัจจะ เพราะความรู้แจ้งของพระเจ้าและสัจจะเป็นสิ่งเดียวกัน (I am the truth)^{๓๒}

เนื่องจากปัญญาคือพระเจ้า และพระเจ้าเป็นองค์ความเป็นจริง ฉะนั้นปัญญาก็คือความเป็นจริง และปัญญาที่เป็นจริงนั้นต้องอยู่ในแบบในพระปัญญาของพระเจ้า แต่มนุษย์มีปัญญาจำกัดภายในธรรมชาติ ไม่สมบูรณ์ เมื่อมนุษย์มีปัญญาไม่สมบูรณ์ จึงไม่อาจเข้าถึงพระเจ้าผู้ทรงมีลักษณะเป็นนามธรรมทรงอูตรภาพ (Transcendence) ได้ด้วยประสาทสัมผัส ปัญหาที่ตามมาก็คือ เมื่อมนุษย์มีปัญญาที่ไม่สมบูรณ์ มนุษย์จะรู้จักพระเจ้าได้ด้วยวิธีอย่างไร นักปรัชญาและนักเทววิทยา กล่าวว่า มนุษย์ไม่สามารถรู้จักพระเจ้าด้วยปัญญาของตน แต่พระเจ้าทรงสร้างชีวิตมนุษย์ขึ้นมา ชีวิตนั้นเป็นแสงสว่างของมนุษย์ มนุษย์ก็จะสามารถรู้ความเป็นจริงนิรันดร โดยได้รับความช่วยเหลือจากพระเจ้า โดยที่พระเจ้าทรงใช้การส่องสว่าง (illumination) มายังจิตของมนุษย์ แสงสว่างแห่งพระปัญญา (Intellectual light) ของพระเจ้าเปรียบเสมือนแสงสว่างของดวงอาทิตย์ กล่าวคือยามใดที่พระอาทิตย์ฉายแสง แสงสว่างของดวงอาทิตย์ก็สามารถทำให้มนุษย์มองเห็นสรรพสิ่งได้ฉนั้นใด ยามใดที่พระเจ้าทรงส่องแสงสว่างแห่งพระปัญญามายังจิตของมนุษย์ มนุษย์ย่อมสามารถรู้ความเป็นจริงนิรันดร^{๓๓} ดังนั้นพระเจ้าจึงเป็นแสงสว่างทางปัญญาที่เป็นบ่อเกิดแห่งสัจจะ เหมือนดวงอาทิตย์เป็นบ่อเกิดแห่งแสงสว่าง^{๓๔} ดังนั้นมนุษย์จะเข้าถึงพระเจ้าผู้ทรงเป็นเป้าหมายสูงสุด ก็ต้องอาศัยการส่องสว่างนี้เท่านั้นวิธีการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงเป้าหมายดังกล่าวไว้ ๒ ขั้นตอน คือ

^{๓๑} James W. Fowler, **Christian perspectives on faith development**, (Michigan: Eerdmans Publishing Company, 1992) p.6.

^{๓๒} Etienne Gilson, **The Christian Philosophy of Saint Augustine**, p.6.

^{๓๓} จานงค์ ทองประเสริฐ, **ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง**, หน้า ๑๗ – ๑๘.

^{๓๔} ปานทิพย์ (ศุภนกร) ประเสริฐสุข , **ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง**, หน้า ๑๖.

๑. การพยายามตัดกิเลส และความวุ่นวายทางประสาทสัมผัสภายนอก

๒. การเข้าสมาธิ โดยการใช้จิตวิญญานแสวงหาความเข้าใจเกี่ยวกับพระเจ้า

(๑) ศาสนาคริสต์ ตามคตินักบุญออกเกสตินเชื่อว่าสรรพสิ่งรอบกายภายนอก ล้วน เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ออกห่างจากพระเจ้า เป็นสิ่งที่ทำให้จิตวิญญานตกต่ำ ดังนั้นมนุษย์ต้องตัด ความรู้ทางประสาทสัมผัสและตัดความสุขอันเกิดจากประสาทสัมผัสด้วยอำนาจกิเลสค้นหาถึงเสีย เพราะถ้าหากว่าเราระงับความสับสนวุ่นวายทางเนื้อหนังเสียได้ เราก็ย่อมระงับดับดวงวิญญาน ตัวเองได้

(๒) การเข้าสมาธินั้น เป็นวิธีการที่ต่อมาจากขั้นตอนแรก เป็นขั้นตอนของจิต วิญญานล้วนๆ กล่าวคือเมื่อมนุษย์สามารถสงบความวุ่นวายที่ผ่านเข้ามาทางประสาทสัมผัส โดยวิธี ระงับความปรุ่งแต่งของอายตนะภายนอกและภายใน ความปรารถนาและความเร่าร้อนของร่างกายก็ จะถูกระงับลง เมื่อระงับสิ่งรบกวนเสียได้จิตก็จะสงบ เพราะวิญญานไม่สามารถค้นพบเสรีภาพของ มันในขณะที่ยังพลัดเพลิดอยู่ในร่างกายและประสาทสัมผัส ^{๓๕} การติดต่อกับพระเจ้าโดยตรง เป็น การสัมผัสพระเจ้าด้วยวิญญานเรียกว่าการเข้าสมาธิ ดังที่ St. Augustine ได้กล่าวไว้ว่า “ข้าพเจ้าได้ หลังดวงวิญญาน ของข้าพเจ้าออกเหนือตัวข้าพเจ้าเอง และบัดนี้ไม่มีอะไรเหลืออยู่ที่ข้าพเจ้าพอจะ สัมผัสได้ นอกจากพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของท่านั้น”^{๓๖}

การเข้าถึงพระเจ้าเช่นนี้ St. Augustine เรียกว่า “ชีวิตนิรันดร” เป็นภาวะที่มนุษย์จะได้รับ ความสุขชั่วขณะซึ่งยังไม่สมบูรณ์แบบ ภายหลังที่ละร่างกายจากโลกนี้ไปอยู่ร่วมกับพระเจ้า เป็นเจ้า ท่านั้น จึงจะได้รับความสุขอย่างแท้จริง และเป็นเป้าหมายที่แท้จริงของศรัทธา ซึ่งศรัทธาเป็น จุดเริ่มต้นของการแสวงหาแต่ค้นพบโดยปัญญา ชีวิตนิรันดรไม่ใช่ต้องศรัทธาในพระเจ้า แต่เป็น ชีวิตที่รู้แจ้งเข้าใจในพระองค์ (Eternal life is not belief in Him; it is knowing Him)^{๓๗}

สรุปว่าศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญออกเกสตินไม่ได้แบ่งประเภทของการเชื่อ ไว้อย่าง ชัดเจน แต่ก็ได้กล่าวถึง การเชื่อ ๒ ประการคือ การเชื่อพระเจ้า และการเชื่อ ในพระเจ้า อยู่บ่อยๆจึง เห็นได้ว่าการเชื่อ ๒ ประการ นั้น เป็นการแบ่งประเภทของ การเชื่อ ของศาสนาคริสต์ ตามคตินัก บุญออกเกสติน แต่ในข้อเขียนของอาเบลาร์ตก็ได้แบ่งประเภทของศรัทธาออกเป็น ๑ ประการ ซึ่ง ช่วยให้เห็นประเภทของศรัทธาของศาสนาคริสต์ชัดเจนยิ่งขึ้น

^{๓๕} Stumpf, S, E, Philosophy : History & Problems, P. 136.

^{๓๖} จานงค์ ทองประเสริฐ,ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง ,หน้า ๑๘.

^{๓๗} Etienne Gilson, The christian philosophy of Saint Augustine, P. 33.

๓.๔ การเชื่อต่อถึงสูงสุด

๓.๔.๑ การเชื่อเรื่องพระเจ้า

พระเจ้าของศาสนาคริสต์คือ พระยะโฮวา ซึ่งเป็นองค์เดียวกับพระเจ้าของศาสนายิวดังที่กล่าวมาแล้ว พระเยซูคงถือหลักเดิมอันเกี่ยวกับพระเจ้าของยิว แต่ได้มีการดัดแปลงบางประการ เช่น การยกฐานะของพระเจ้าซึ่งเป็นพระเจ้าของชาวยิวโดยเฉพาะแต่เดิมมาให้ทรงมีฐานะเป็นพระเจ้าของมวลมนุษย์ทั้งหลาย อันถือว่าเป็น การที่บุคคลอุทิศต่อพระเจ้า ทรรศนะดังกล่าวเป็นที่เชื่อถือของชาวคริสต์มาจนปัจจุบัน^{๓๔} ดังพระบัญญัติ ๒ ข้อที่พระเยซูทรงย่อบัญญัติทั้งหมดของพระเจ้า คือ “จงรักองค์พระผู้เป็นเจ้าด้วยสุดใจสุดจิตของเจ้า และด้วยสุดความคิดของเจ้า...จงรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตนเอง”^{๓๕}

การเชื่อเรื่องพระเจ้านั้น ถือว่าเป็นมูลบทอันสำคัญในศาสนาคริสต์ดังนั้น การเชื่อที่สำคัญของศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสติน ก็คือการเชื่อเรื่องพระเจ้า และคำสอนเรื่องพระเจ้านั้นถือว่าเป็นแกนหลักให้แก่คำสอนอื่นๆ ดังนั้นผู้วิจัยจะได้ศึกษาเชื่อเรื่องพระเจ้าที่ถือว่าเป็นแกนหลักของศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสตินดังนี้

๓.๔.๑.๑ พระเจ้าในทรรศนะของศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสติน

การเชื่อเรื่องพระเจ้าเหมือนของชาวคริสต์โดยทั่วไปๆ “พระเจ้า” (God) ในศาสนาคริสต์หมายถึงสิ่งที่เป็นภาวะ (Being) สูงสุดที่แตกต่างจากโลก เป็นผู้สร้างโลก (The Creator) และเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ^{๓๖} พระเจ้าในทรรศนะของคริสตศาสนิกชนนั้นเป็นการมองแบบปรัชญา โดยบูรณาการปรัชญากรีกเข้ากับความเชื่อทางศาสนาคริสต์อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งนักปรัชญาได้รวบรวมแนวคิดของพลาโตว่าด้วยเรื่องมโนคติดี (The Idea of Good) เป็นพื้นฐานในการกำหนดลักษณะของพระเจ้านอกจากนั้นการกำหนดลักษณะพระเจ้าของนักเทวนิยม ยังเกิดจากการประนีประนอมความคิดเรื่องอันติมสัจในปรัชญาโพลติณุส ที่โพลติณุสเชื่อว่าพระเจ้าทรงเป็นอันติมสัจ ไม่เปลี่ยนแปลง สมบูรณ์อย่างเหลือล้น มีความแท้จริงอย่างยิ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม^{๓๗} เข้ากับความเชื่อเรื่องพระเจ้าตาม

^{๓๔} สุจิตรา อ่อนค้อม, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า ๒๐๘.

^{๓๕} มัทธาย ๒๒ : ๓๖ – ๓๙.

^{๓๖} สีวลี ศิริโล, “ปัญหาเรื่องการเมืองของพระเจ้า”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗), หน้า ๕.

^{๓๗} Stumpf. S. E., *Philosophy: History & Problems*, P. 121.

มติของศาสนาคริสต์ ที่ทรงมีลักษณะเป็นบุคคล ^๒ นักปรัชญาได้ประนีประนอมโดยผนวกแนวคิดทั้งสองนั้นเข้าด้วยกันมาเป็นพระเจ้าในแบบของศาสนาคริสต์ กล่าวคือพระเจ้าทรงเป็นทั้งอันติมสัจและทั้งทรงเป็นบุคคล โดยเรียกว่าพระตรีเอกานูภาพ (Trinity) หมายความว่าพระเจ้าทรงมีธรรมชาติเดียวในสามบุคคล คือแยกเป็นพระบิดาหรือพระเจ้า (the Father, the God) พระบุตรหรือพระเยซูคริสต์ (the Son, Jesus Christ,) และพระจิต (Holy spirit) ^๓พระเจ้าในหลักพระตรีเอกานูภาพทรงเป็นทั้งพระบิดา พระบุตร พระจิต คือในฐานะที่ทรงเป็นพระบิดาหมายถึงพระผู้ที่อยู่เหนือโลก ในฐานะที่ทรงเป็นพระบุตร หมายถึงการที่พระองค์ทรงอวตารมาเป็นมนุษย์และทำงานร่วมกับมนุษย์คือพระเยซู ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นพระจิต หมายถึงพระวิญญาณของพระเจ้าที่มีความรักความเมตตาในคริสตศาสนิกชน ^๔ ตรีเอกานูภาพ เปรียบเหมือนดวงอาทิตย์แม้จะมีดวงเดียว แต่สามารถแยกเป็น ๓ ส่วน คือตัวดวงอาทิตย์ แสงของดวงอาทิตย์ และพลังงานของดวงอาทิตย์ ทั้งสามส่วนนี้มีความเท่าเทียมกัน

๓.๔.๑.๒ ความรู้เรื่องพระเจ้า (Knowledge of God)

ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วว่าพระเจ้าในคริสตศาสนาทรงเป็นสิ่งสมบูรณ์สูงสุด (The Absolute) ที่อยู่เหนือธรรมชาติและเป็นต้นกำเนิดของสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกแห่งประสบการณ์ โลกแห่งความเป็นจริง (world of reality) แยกออกจากโลกแห่งประสบการณ์ (world of sense) พระเจ้าคือโลกของความเป็นจริง ที่เป็นที่มาของการมีอยู่และคุณค่าทั้งหลายในโลกมนุษย์ ปัญหาเกิดขึ้นว่าเมื่อพระเจ้าเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติและอยู่พ้นขอบเขตของการรับรู้ได้ด้วยประสบการณ์ เราสามารถที่จะรู้ถึงการมีอยู่และให้คำนิยาม (Definition) แก่พระเจ้าได้อย่างไร คำตอบในเรื่องนี้ก็คือมนุษย์ไม่อาจที่จะให้คำนิยามแก่พระเจ้าได้ เนื่องจากพระเจ้าเป็นสิ่งที่มีความสมบูรณ์สูงสุดในตัวเอง (The Absolute being) เป็นสิ่งที่เป็นอย่างตัวเอง (Being itself) ปราศจากคุณลักษณะ (attributes) ใด ๆ แต่ขณะเดียวกันพระเจ้านี้ก็เป็นต้นกำเนิดของคุณลักษณะทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้พระเจ้าจึงอยู่เหนือคำนิยาม ^๕ นักปรัชญาเห็นว่าใจมีข้อจำกัด (Finite mind) ไม่สามารถเข้าใจอนันตภาวะได้ (Infinite being) ^๖ พระเจ้าเป็นอนันตภาวะ (Infinite) อยู่เหนือภาวะที่มีข้อจำกัดทั้งหมดรวมทั้งมัน

^๒ กิรติ บุญเจือ, แก่นปรัชญายุคกลาง, หน้า ๘๕.

^๓ ปานทิพย์ (ศุภนคร) ประเสริฐสุข, ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง, หน้า ๑๕.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^๕ สิวลี คิริไล, “ปัญหาเรื่องการมีอยู่ของพระเจ้า”, หน้า ๑๐.

^๖ Patrick J. Aspell, *Medieval Western philosophy : the European Emergence*, (Washington, D.C : the Council for Research in Values and philosophy, 1999), P 19.

(Concept) ทุกอย่าง การรู้ว่าพระเจ้าไม่ได้เป็นอะไรเลย ง่ายกว่าความพยายามจะรู้ว่าพระเจ้าเป็นอะไรบางอย่าง แม้ว่าพระเจ้าไม่ได้เป็นสิ่งใดเลย แต่พระเจ้านั้นก็เป็นสิ่งสมบูรณ์ แต่การพูดเช่นนั้นเท่ากับเป็นการยืนยันว่าพระเจ้าเป็นอะไรบางอย่างและไม่เป็นอีกอย่างหนึ่ง ^{๔๖} ที่เป็นเช่นนี้เพราะภาษาของมนุษย์ไม่สามารถอธิบายได้อย่างครบถ้วน เพราะภาษามีความจำกัด ^{๔๗} แต่เป็นพื้นฐานในการแสวงหาความเข้าใจ เกี่ยวกับพระเจ้า มนุษย์ไม่มีวิธีการอื่นอธิบายได้ จำเป็นต้องใช้ภาษาของตนซึ่งจำกัดอยู่ภายในประสบการณ์ กล่าวถึงพระเจ้า ผู้ทรงอยู่เหนือธรรมชาติ มนุษย์จึงสามารถที่จะรู้แต่เพียงว่าพระเจ้าเป็นอะไร แต่ไม่อาจที่จะรู้ได้ว่าพระเจ้าเป็นอย่างไร นอกจากพระเจ้าจะเปิดเผยความจริง (Revelation) มายังจิตของมนุษย์ โดยมนุษย์ต้องอาศัย หลักการเชื่อคือ ศรัทธา (Belief) เป็นพื้นฐานเท่านั้น

๓.๔.๑.๓ สวรรค์ของพระเจ้า (Divine Essence)

คัมภีร์ไบเบิลกล่าวไว้ว่าพระเจ้าทรงสร้างสรรพสิ่ง แต่พระองค์ไม่ได้สร้างพระองค์เอง เพราะการสร้างตัวเองเป็นสิ่งที่ไม่อาจเข้าใจได้ พระเจ้าทรงยืนยันว่า “เราเป็นเราเอง” (I am that I am)^{๔๘} ทรงสมบูรณ์สูงสุด St. Augustine ตีความหมายของคำว่าความสมบูรณ์ (Perfection) ไว้ว่าภาวะ (Being) ^{๔๙} สรรพสิ่งที่อยู่ในพระเจ้านั้นเป็นภาวะทั้งหมด ภาวะหรือสัจ (Being as being) นั้นหมายถึงสัจที่คงที่ หรือไม่เปลี่ยนแปลง (immutable or changeless being) เท่านั้น Being มีลักษณะนิรันดรและเที่ยงแท้แน่นอนซึ่งเรียกกันว่าพระเจ้า ^{๕๐} พระเจ้าคือสิ่งที่เป็นอยู่ด้วยพระองค์เอง (God is Being itself)^{๕๑} ดังนั้นพระองค์จึงเป็นความสมบูรณ์สูงสุด จึงสรุปได้ว่าสวรรค์ของพระเจ้านั้นคือการมีอยู่โดยตนเองหรืออัตภาวะ (Self – existence or subsistence)^{๕๒}

๓.๔.๑.๔ คุณลักษณะของพระเจ้า (God’s attributes)

^{๔๖} Ibid., P. 20.

^{๔๗} จานงค์ ทองประเสริฐ, **ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง**, หน้า ๑๕.

^{๔๘} Patrick J. Aspell, **Medieval Western philosophy : the European Emergence**, P,21.

^{๔๙} คำว่า ภาวะ (Being) หมายความว่า เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง มีอยู่ด้วยตัวมันเองเรียกว่า Being itself, Being in itself, Being for itself.

^{๕๐} อติศักดิ์ ทองบุญ, **คู่มืออภิปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒.

^{๕๑} Stumpf, S.E., **Philosophy : History & Problems**, P,137.

^{๕๒} กิรติ บุญเจือ, **แก่นปรัชญายุคกลาง**, หน้า ๘๕.

St. Augustine เชื่อว่าพระเจ้าไม่ทรงมีคุณลักษณะใดๆ เพราะการพูดถึงคุณลักษณะนั้นซึ่งเป็นข้อความขยาย เป็นสิ่งวางจิตจำกัดให้ประธาน ทำให้พระเจ้ามีข้อจำกัด แต่การที่ เขาได้พูดถึงคุณลักษณะก็เพื่อแสดงในเชิงเปรียบเทียบสิ่งสูงสุดเท่านั้น ซึ่งก็ได้กล่าวไว้หลายอย่างคือ

๑. คุณลักษณะประการแรกของพระเจ้าคือ เป็นสิ่งที่ไม่อาจมองเห็น มีลักษณะเป็นแบบ (Ideas) ที่ไม่ขึ้นกับจิตของมนุษย์^{๕๔}

๒. พระเจ้ามีลักษณะเป็นพระจิตที่ไม่เปลี่ยนแปลง (Immutable spirit) ในฐานะที่เป็นภาวะสูงสุดพระเจ้านี้ คุณลักษณะแห่งพระจิต (Spirituality)^{๕๕}

๓. พระเจ้าเป็นสิ่งที่อยู่เหนือส่วนประกอบใดๆ (God is simplicity)^{๕๖} จึงเป็นสิ่งที่ปราศจากคุณลักษณะ (attributes) หมายความว่าคุณค่า (value) และลักษณะทั้งหลายในโลกมนุษย์ เป็นสิ่งที่เราไม่อาจนำไปเป็นส่วนประกอบของพระเจ้าได้ เช่นเราไม่อาจที่จะกล่าวว่า พระเจ้ามีความรัก มีความยุติธรรม เพราะเหตุว่าพระเจ้าอยู่เหนือคุณค่าและเป็นที่มาของคุณค่าเหล่านั้น เรา กล่าวได้ว่า พระเจ้าเป็นความรัก (God is love) ในฐานะเป็นต้นกำเนิดของความรักทั้งปวง และเป็นความรักสูงสุด

๔. พระเจ้าคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง (God is immutable)^{๕๗} พระเจ้าไม่เปลี่ยนแปลงทั้งในอนาคตและอดีต สัจจะดำรงอยู่ในปัจจุบัน คือพระเจ้าไม่เป็นเหมือนสิ่งอื่น ที่มีอยู่ในอดีตและในอนาคต เพราะอยู่ภายในกาลเทศะ แต่พระเจ้ามีแต่การดำรงอยู่เท่านั้น ไม่ทรงถูกจำกัดด้วย กาลเทศะ นอกจากไม่ทรงถูกจำกัดแล้วพระองค์ก็ทรงเป็นผู้สร้างกาลเวลาขึ้นด้วย^{๕๘} จึงไม่ทรงตกอยู่ในกระแสธารแห่งความเปลี่ยนแปลง ดังนั้นพระเจ้าทรงเป็นภาวะที่ไม่ใช่ทั้งสิ่งเก่าและสิ่งใหม่

๕. พระเจ้าทรงดำรงอยู่นิรันดร (God is eternal)^{๕๙} คุณลักษณะนี้สืบเนื่องมาจากว่า พระเจ้าคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงนั้นจึงต้องเป็นสิ่งนิรันดรด้วย เพราะพระองค์ทรงเป็นความจริง (God is Truth)

^{๕๔} Etienne Gilson, **The Christian philosophy of Saint Augustine**, p.217.

^{๕๕} Patrick J. Aspell, **Medieval Western philosophy : the European Emergence**, P,21.

^{๕๖} ปานทิพย์ (ศุภนคร) ประเสริฐสุข, **ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง**, หน้า ๓๗.

^{๕๗} Patrick J. Aspell, **Medieval Western philosophy : the European Emergence**, P,22.

^{๕๘} จูเลียน ฮักซ์ลีย์ และคณะ, **วิวัฒนาการแห่งความคิด ภาคมนุษย์และโลก**, แปลโดยจุฬาทิพย์ อุมะวิชนี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๕.

^{๕๙} ปานทิพย์ (ศุภนคร) ประเสริฐสุข, **ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง**, หน้า ๓๘.

๖. พระเจ้าทรงมีความดีทุกอย่าง (God is all-good)^{๖๐} ความดีของพระองค์สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประการคือ

(๑) Metaphysical good หมายถึงความดีในแง่ที่พระเจ้าทรงเป็นสัจ (Being) ที่สมบูรณ์ที่สุด จึงปราศจากข้อบกพร่องใดๆ ทั้งสิ้น

(๒) Moral good หมายถึงว่าพระเจ้าทรงมีความประพฤติดีทางศีลธรรม เช่น ความเมตตา กรุณา ความยุติธรรมอย่างสูงสุด

นอกจากนั้นความดีของพระเจ้ายังหมายถึงความปลอดภัย และการพิทักษ์ปกป้องที่มนุษย์จะได้รับจากพระเจ้า โดยที่เขาคือต้องมีศรัทธาในพระองค์

๗. พระเจ้าทรงมีอภันตรภาพ (Immensity)^{๖๑} เป็นสถานะที่กระจายอยู่ทุกที่ อภันตรภาพ ไม่ได้ถูกจำกัดอยู่แต่เพียงในพลังในปัจจุบันเท่านั้น แต่ภาวะของพระองค์ ปรากฏอยู่ในทุกสรรพสิ่งทั้งภายในและภายนอก (Interior and Exterior) สรรพสิ่งจะมีภาวะของพระเจ้าอยู่เสมอในฐานะที่สร้าง

๘. พระเจ้าทรง เป็น พระปรีชาญาณ (Wisdom)^{๖๒} พระองค์ทรงครอบคลุมถึงมโนคติทุกอัน (Ideas) หมายความว่าพระปรีชาญาณของพระองค์นั้นอยู่นอมนโนคติแห่งความรู้ทั้งหมด ความรู้ที่ปวงอยู่ภายใต้มโนคติแห่งทေး พระเจ้าทรงรับทราบถึงภาวะ (Being) ทั้งหมด และทรงรู้แจ้งสรรพสิ่งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตพระองค์ทรงรู้ทุกอย่างเรียกว่า “สัพพัญญู” (Omniscient)

๙. พระเจ้าทรงมีลักษณะเป็นอูตรภาวะ (Transcendent)^{๖๓} หมายถึงการเป็นสิ่งที่อยู่เบื้องบน พื้นของเขตของธรรมชาติ ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกันกับอูตรภาวะ (Transcendent) ของพระเจ้าในปรัชญาโพลตินุส

๑๐. พระเจ้าทรงเป็นผู้สอดส่องดูแล (God is provident) การเชื่อว่าพระเจ้าทรงรักและเอาใจใส่ในตัวมนุษย์ ทรงสอดส่องดูแลความทุกข์และความสุขของมนุษย์ เปรียบเหมือนบิดาที่มีความรักในบุตรนั้น

๑๑. พระเจ้ามีลักษณะเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ (Holy) สูงส่งลึกซึ้งยิ่งใหญ่ น่าเกรงขาม^{๖๔}

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

^{๖๑} Patrick J. Aspell, *Medieval Western Philosophy : the European Emergence*, P. 22.

^{๖๒} Ibid., P. 22.

^{๖๓} สิวลี ศิริไถ, “ปัญหาเรื่องการเมืองของพระเจ้า”, หน้า ๑๑.

^{๖๔} John Hick, “*Philosophy of Religion*”, (Englewood Cliffs,, N.J., Prentice Hall, 1963), p. 6.

สารัตถะและคุณลักษณะดังกล่าวมานี้ เป็นสิ่งที่มนุษย์พอเข้าใจได้ในด้านของ ภาษาศาสตร์ อย่างไรก็ตาม การเชื่อว่าพระเจ้าอยู่พ้นขอบเขตของคำนิยาม มนุษย์สามารถจะรู้ได้แต่ เพียงว่าพระเจ้าเป็นสิ่งที่มิภาวะเป็นอยู่ด้วยตนเองเป็นนิรันดร และไม่อาจเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่ เป็น อนันต์ และด้วยสภาวะที่เป็นอนันต์นี้เอง ที่มนุษย์ไม่อาจเข้าใจได้ พระเจ้าเป็นความสมบูรณ์ ปราศจากส่วนประกอบ ปัญญา ความรู้ ความดี และอำนาจเป็นสารัตถะของพระเจ้าซึ่งปราศจาก คุณลักษณะ ด้วยสภาวะที่เป็น เป็นจิตอนันต์และปราศจากส่วนประกอบ พระเจ้าจึงอยู่นอกเหนือ อวกาศ หมายถึง ไม่ใช่สิ่งกินที่ พระเจ้าอยู่นอกเหนือเวลาด้วยสภาวะที่เป็นนิรันดร^{๖๕}

สรุปว่าหลัก การเชื่อ ในศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกเกสติน ได้ให้คำอธิบาย เกี่ยวกับพระเจ้าเช่นเดียวกับโพลติณุส และนักปรัชญาคริสต์โดยทั่วไป พระเจ้าของศาสนาคริสต์ตาม คติของนักบุญออกเกสติน มีความแตกต่างจากความคิดของนักปรัชญากรีก คือพระเจ้าในความเชื่อ ของนักปรัชญากรีกนั้นมีลักษณะเป็นพหุเทวนิยม (polytheism) บ้าง มีลักษณะเป็นเอกเทวนิยม (monotheism) บ้าง แต่พระเจ้าในทรรศนะของนักปรัชญาคริสต์นั้นมีความเป็นเอกนิยมที่มีการแบ่ง ออกเป็นสามภาคที่เรียกว่าพระตรีเอกานุภาพ (trinity) ลักษณะดังกล่าวนี้เกิดจากการประนีประนอม ทรรศนะของโพลติณุสที่เชื่อว่าพระเจ้าเป็นนามธรรม เข้ากับพระเจ้าในทรรศนะของศาสนาคริสต์ที่ ทรงมีลักษณะเป็นรูปธรรม กลายมาเป็นพระเจ้าที่ทรงมีลักษณะเป็นอูตรภาวะ (Transcendent) และ ในลักษณะเดียวกันก็เป็นอันตรภาวะ (Immanent)

๓.๔.๒ การเชื่อเรื่องการสร้างโลก

St. Augustine ได้อธิบายโลกตามไบเบิลว่า พระเจ้าทรงสร้างสรรพสิ่ง ไม่มีอะไรที่มีอยู่ โดยที่พระเจ้าไม่ได้ทรงสร้าง^{๖๖} และเชื่อว่าโลกมีความสัมพันธ์กับพระเจ้าอย่างใกล้ชิด ในฐานะผล สัมพันธ์กับเหตุ คือโลกเป็นผล พระเจ้าเป็นเหตุ พระเจ้าทรงเป็นเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดของ ทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีสิ่งใดที่อยู่นอกเหนือไปจากพระองค์^{๖๗} เพราะโลกและสรรพสิ่งถูกสร้างขึ้น มา โดยพระองค์ แต่ปัญหาก็คือ พระเจ้าทรงสร้างโลกจากความไม่มีอะไรเลย ซึ่งเป็นการสร้างชนิด สมบูรณ์แบบ หรือทรงสร้างจากสิ่งที่มีอยู่แล้ว ซึ่งเป็นการสร้างแบบมีเงื่อนไข St. Augustine ได้ตอบ ปัญหาที่ว่าพระเจ้าทรงสร้างโลกจากความว่างเปล่า St. Augustine เชื่อตามคัมภีร์ไบเบิลว่าพระเจ้า

^{๖๕} พระมหาภาณุ ภาณุ โก (กลั่นปราชญ์), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องหลักศรัทธาในพุทธ ปรัชญาเถรวาท กับเซนส์ ออกัสติน”, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๘๕.

^{๖๖} กิรีติ บุญเจือ, แก่นปรัชญายุคกลาง, หน้า ๘๒.

^{๖๗} พระทักษิณคณาธิการ, ปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : ม. ป. ป.), หน้า ๒๐๗.

สร้างโลกจากความว่างเปล่า มิได้ทรงสร้างจากวัตถุหรือแบบที่มีมาก่อน แต่มิใช่ว่าพระองค์ทรงสร้างอย่างไม่มีระเบียบแบบแผน พระเจ้าได้ทรงกำหนดแบบต่างๆด้วยพระปัญญาของพระองค์ แบบของสรรพสิ่งจึงอยู่ในพระปัญญาของพระเจ้า^{๖๔}

มีปัญหาต่อมาว่าพระเจ้าทรงสร้างโลกแบบเบ็ดเสร็จหรือไม่ St. Augustine กล่าวว่าพระเจ้าไม่ได้ทรงสร้างโลกแบบสมบูรณ์ในครั้งเดียว แต่ทรงสร้างแบบให้ขึ้นไปตามกฎวิวัฒนาการ กล่าวคือ พระเจ้าทรงสร้างสสาร (matter) ขึ้นมาทีเดียวพร้อมกัน แล้วทรงกำหนดให้สสารมีพันธุเหตุ (seminal reasons)^{๖๕} คือสมรรถภาพที่จะทำให้สสารวิวัฒนาการไปเป็นสิ่งที่ต่างๆแต่ยังอยู่ในรูปพลังงานศักยภาพ (potentiality) ที่ยังไม่ได้ปรากฏออกมาเป็นภาวะพร้อมๆกัน แต่ละอย่างค่อยๆเติมเต็มศักยภาพของตนเองทีละน้อย เป็นเหมือนเมล็ดแก่ที่พร้อมจะเกิดเป็นของจริง (Potentiality to Actuality)^{๖๖} ในกระบวนการของการวิวัฒนาการที่สูงสุดซึ่งเป็นผลการสร้างของพระเจ้า คือ การสร้างมนุษย์ มนุษย์จึงเป็นสุดยอดและเป้าหมายของสิ่งทั้งปวง เป็นศูนย์กลางของเอกภพ^{๖๗}

ปัญหาต่อมาว่าสิ่งที่พระเจ้าทรงสร้างขึ้นมานั้น มีความแท้จริงเหมือนพระเจ้าหรือไม่ St. Augustine ตอบว่าสิ่งเหล่านั้น ทั้งมีความเป็นจริง ทั้งไม่มีความเป็นจริง ที่มีความเป็นจริงเพราะได้ความเป็นจริงมาจากพระเจ้า ที่ไม่มีความเป็นจริงเพราะสิ่งเหล่านั้นมีเพียงภาวะเท่านั้น มิได้มีความจริงแท้ ไม่มีความมั่นคง ^{๖๘} โลกนี้เป็นเพียงสิ่งสร้างของพระเจ้าจึงไม่สามารถมีความแท้จริงอย่างพระเจ้าได้ St. Augustine เชื่อว่าพระเจ้ามีสลักษณะเป็นจิตที่ไม่เปลี่ยนแปลง (Immutable spirit) ปราศจากสสาร (matter) การประกอบตกแต่ง (Composition) ทรงมีอยู่ด้วยพระองค์เอง (Being jtsself) ดังนั้นพระองค์จึงเป็นความสมบูรณ์สูงสุด ต่างจากสิ่งที่พระองค์สร้างขึ้น (Creature) ที่ไม่ได้เป็นและมีอยู่ด้วยตนเอง เป็นเพียงความสมบูรณ์แบบสัมพัทธ์ (Relative Perfection)^{๖๙} สิ่งสร้างซึ่งเป็นสสารจึงมีการเปลี่ยนแปลง (mutable) เป็นสิ่งชั่วคราว (temporal) มีจุดเริ่มต้น และมีจุดจบ ดังนั้นโลกนี้เป็นอยู่ชั่วคราว เป็นสนามทดสอบความรักต่อพระเจ้า การเข้าใจเคล็ดลับของโลก อาจจะทำให้ใจจดจ่ออยู่กับโลกมากเกินไป จนลืมหน้าที่ต่อพระเจ้าเสียก็ได้^{๗๐} St. Augustine จึงไม่ให้

^{๖๔} ปานทิพย์ (ศุภนกร) ประเสริฐสุข, *ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง*, หน้า ๖๖.

^{๖๕} กิริติ บุญเจือ, *แก่นปรัชญายุคกลาง*, หน้า ๘๘.

^{๖๖} Stumpf, S.E., *Socrates to Sartre : A History of Philosophy*, P. 133.

^{๖๗} กิริติ บุญเจือ, *แก่นปรัชญายุคกลาง*, หน้า ๘๘.

^{๖๘} จ้านงค์ ทองประเสริฐ, *ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง*, หน้า ๑๗.

^{๖๙} Patrick J. Aspell, *Medieval Western Philosophy : the European Emergence*, P,22.

^{๗๐} กิริติ บุญเจือ, *แก่นปรัชญายุคกลาง*, หน้า ๘๗.

ความสนใจแก่โลกทางกายภาพ แต่พยายามเข้าใจธรรมชาติของโลกในความสัมพันธ์กับพระเจ้า เพื่อหาวิธีดำเนินชีวิตให้บรรลุเป้าหมายสูงสุด อันได้แก่การเข้าถึงนคร(โลก)ของพระเจ้า ซึ่งนัก St. Augustine เชื่อว่ามีโลกทางผัสสะและโลกทางพุทธิปัญญา^{๑๕}

ปัญหาเรื่องโลกและมนุษย์เกิดมาอย่างไรนั้นเป็นที่สนใจของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย ศาสนาคริสต์ได้ให้คำตอบไว้ในพระคัมภีร์ไบเบิลอย่างชัดเจนว่า สรรพสิ่งทั้งปวงรวมทั้งโลกและมนุษย์เกิดจากการสร้างของพระเจ้าทั้งสิ้น

เมื่อเดิมนั้น พระเจ้าได้เนรมิตสร้างฟ้าและแผ่นดิน ดินนั้นก็ว่างเปล่าอยู่ มีความมืดอยู่เหนือน้ำ...พระเจ้าจึงตรัสให้มีความสว่าง ความสว่างก็เกิดขึ้น...จึงได้แยกความสว่างออกจากความมืด... พระเจ้าตรัสให้มืพื้นอากาศในระหว่างน้ำ พระเจ้าเรียกอากาศนั้นว่า ฟ้า...พระเจ้าตรัสให้น้ำที่อยู่ใต้ฟ้านั้นรวบรวมเข้าแห่งเดียวกัน ให้ที่แห่งปรากฏขึ้น...พระเจ้าทรงเรียกที่แห่งว่าแผ่นดิน และที่รวบรวมน้ำนั้นว่า ทะเล...พระเจ้าตรัสให้มีต้นหญ้าต้นผักที่มีเมล็ดและต้นไม้ที่มีผลมีเมล็ดในผลตามชนิดของมันงอกขึ้นในแผ่นดิน...พระเจ้าตรัสให้มีดวงสว่างบนพื้นฟ้าอากาศเป็นที่แบ่งวันออกจากคืน...พระเจ้าได้ทรงสร้างดวงสว่างใหญ่ไว้สองดวง ให้ดวงใหญ่ขึ้นครองรักษากลางวัน ดวงเล็กนั้นครองรักษากลางคืน และดวงดาวต่าง ๆ ด้วย... พระเจ้าตรัสให้มีฝูงสัตว์ที่มีชีวิตพืชพันธุ์บริบูรณ์ในน้ำและให้มินกบินไปมาในอากาศเหนือแผ่นดิน... พระเจ้าตรัสให้ฝูงสัตว์มีชีวิตบังเกิดขึ้นที่แผ่นดินตามชนิดของมัน^{๑๖}

ในพระคัมภีร์ตอนนี้กล่าวถึงการสร้างของพระเจ้า โดยพระองค์ทรงสร้างฟ้าและแผ่นดินจากความว่างเปล่า คือมิได้สร้างจากสิ่งที่เห็นได้ หรือวัตถุใด ๆ พระองค์ทรงสร้างด้วยคำตรัสของพระองค์ ด้วยฤทธิ์อำนาจของพระองค์ “พระองค์ได้ทรงสร้างโลกทั้งปวงด้วยคำตรัสของพระองค์ จนถึงสิ่งของที่ปรากฏนั้นมิได้บังเกิดจากสิ่งที่เห็นได้นั้น”^{๑๗}

ในคัมภีร์ได้กล่าวถึงการสร้างของพระองค์ตามลำดับดังนี้

วันที่ ๑ ทรงสร้างกลางวันและกลางคืน

วันที่ ๒ ทรงสร้างทะเลและฟ้า

วันที่ ๓ ทรงสร้างแผ่นดินและให้เกิดพืชบนแผ่นดิน

^{๑๕} จานงค์ ทองประเสริฐ, **ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง**, หน้า ๒๓.

^{๑๖} ปฐมกาล ๑ : ๑-๒๕.

^{๑๗} เฮีบราย ๑๑ : ๓.

วันที่ ๔ ทรงให้มีดวงสว่างกลางวันและกลางคืน (ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และ ดวงดาวต่าง ๆ)

วันที่ ๕ ทรงสร้างสัตว์ในทะเลและสัตว์ในอากาศ

วันที่ ๖ ทรงสร้างพืชและสัตว์บนแผ่นดินตามชนิดของมัน^{๑๘}

เมื่อพระเจ้าทรงสร้างโลกและสิ่งต่าง ๆ ในโลกเสร็จแล้ว จึงดำริที่จะสร้างมนุษย์ตามแบบฉายาของพระองค์ “พระเจ้าจึงทรงสร้างมนุษย์ขึ้นตามแบบฉายาของพระองค์... ได้ทรงสร้างให้เป็นชายและหญิง” ^{๑๙} มนุษย์คนแรกเป็นผู้ชายชื่อว่า อาดัม โดยสร้างจากผงคลีดินแล้วพระองค์ทรงระบายลมแห่งชีวิตเข้าไปให้มีชีวิต หลังจากนั้นพระองค์ได้ทรงสร้างผู้หญิงชื่อว่า ฮาวา (หรืออีวา หรืออีฟ) จากกระดูกซี่โครงของอาดัม เมื่อสร้างขึ้นมาแล้ว พระองค์ให้มนุษย์อยู่ในฐานะเหนือกว่าสัตว์ ให้อยู่ในสวนเอเดน ที่มีต้นไม้สวยงาม มีผลน่ากิน และทรงสร้างต้นไม้แห่งความรู้ชั่วไว้กลางสวน ทรงตรัสสั่งแก่นมนุษย์คู่แรกว่า “ผลไม้ทุกอย่างในสวนนี้เจ้ากินได้ทั้งหมด เว้นแต่ต้นไม้ที่ให้ความดีและชั่วของต้นนั้น เจ้าอย่ากินเป็นอันขาด ถ้าเจ้ากินกินในวันใดเจ้าจะต้องตายในวันนั้นเป็นแน่”^{๒๐} แต่อาดัมและฮาวาได้ฝ่าฝืนคำสั่งของพระเจ้าโดยกินผลไม้ต้องห้ามนั้น บาปจึงเข้ามาสู่มนุษย์และถูกพระเจ้าลงโทษ โดยให้ธรรมชาติหรือสิ่งต่าง ๆ ในโลกเปลี่ยนไปจากเดิม ให้มนุษย์ได้รับความทุกข์ยากนานาประการและต้องตายในที่สุด หากมนุษย์คู่แรกไม่ทำบาปเขาจะไม่ตาย การไม่เชื่อฟังพระเจ้ามนุษย์จึงถูกสาปแช่งให้ต้องตายโดยกลับไปเป็นดินตามเดิม “เพราะเจ้าบังเกิดมาแต่ดิน เจ้าเป็นแต่ผลคลีและจะต้องกลับไปเป็นผงคลีดินอีก”^{๒๑}

เมื่อมนุษย์คู่แรกมีลูกหลานออกมา ลูกหลานเหล่านั้นก็จะได้รับผลของบาป อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากบาปของมนุษย์คู่แรก มนุษย์ทุกคนที่เกิดมาจึงเป็นคนบาปมาแต่กำเนิด ที่เรียกว่าบาปกำเนิด^{๒๒} กล่าวคือมนุษย์ทุกคนเป็นคนบาปอยู่แล้วตั้งแต่เกิด จึงมีนิสัยสันดานแห่งความผิดบาปติดตัวมา มีแนวโน้มในการทำบาป เช่น การทำตามใจตัวเอง เห็นแก่ตัว อิจฉาริษยา ฯลฯ มิใช่เป็นเพราะมนุษย์ทำบาปจึงมีบาป แต่เพราะมนุษย์มีบาปอยู่แล้วจึงได้ทำบาป

^{๑๘} สุจิตรา อ่อนค้อม, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า ๒๐๕ - ๒๑๐.

^{๑๙} ปฐมกาล ๑ : ๒๗.

^{๒๐} ปฐมกาล ๒ : ๑๖-๑๗.

^{๒๑} ปฐมกาล ๓ : ๑๕.

^{๒๒} สุจิตรา อ่อนค้อม, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า ๒๑๐.

๓.๔.๓ การพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้า

พระเจ้า (God) เป็นมโนภาพที่มีอยู่ในศาสนาเทวนิยม (theism) และเป็นมโนภาพของนักปรัชญาที่เชื่อว่าพระเจ้ามิจริง โดยเฉพาะนักปรัชญา ผู้มีระบบอภิปรัชญาอันมีพื้นฐานมาจากศาสนายูดาห์และศาสนาคริสต์ ต่างก็ถือเอาความมีอยู่ของพระเจ้าเป็นจุดเริ่มต้นของอภิปรัชญาเหมือนกัน แม้ปรัชญากรีกแรกๆจะไม่ได้แสดงแนวคิดไปในทางธรรมชาตินิยม (naturalism) อย่างเด่นชัดก็ตาม แต่ประเพณีนิยมทางอภิปรัชญาที่มีอิทธิพลคือ อภิปรัชญาของพลาโต และอริสโตเติล ก็เป็นฝ่ายเทวนิยม และเป็นแนวทางให้นักปรัชญารุ่นต่อมาได้ศึกษาเรื่องพระเจ้าจนถึงปัจจุบัน ปัญหาที่นักปรัชญาเหล่านั้นต้องการแสวงหาคำตอบก็คือพระเจ้ามีอยู่ (God exists) นั้นจริงหรือไม่ มีหลักฐาน (evidence) อะไรที่สามารถแสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของพระเจ้ามนุษย์สามารถรับรู้การมีอยู่ของพระเจ้าได้อย่างไร การพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้า ถือว่าเป็นความปรารถนาอย่างแรงกล้าในวงการอภิปรัชญาซึ่งถือว่าไม่มีภาระอื่นใดยากกว่านี้อีกแล้ว^{๘๓} ในหัวข้อที่ผ่านมาผู้วิจัยได้กล่าวถึงคุณลักษณะของพระเจ้าไว้หลายประการ เช่น พระเจ้าเป็นสิ่งที่แบ่งแยกไม่ได้ (indivisible) นิรันดร (eternal) อุดตลภาวะ (transcendent) คำเหล่านี้เป็นสิ่งที่เราจะสามารถเข้าใจได้ เช่นคำอื่นๆ โดยทั่วไปเพียงไร สิ่งสำคัญที่สุดก็คือสามารถที่จะทำให้เราเข้าใจถึงการมีอยู่ของพระเจ้าได้หรือไม่ จิตภาพของพระเจ้า (Idea of God) เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง หรือเป็นเพียงความคิดที่มนุษย์สร้างขึ้นมา ปัญหาเหล่านี้เป็นหน้าที่ของผู้ที่เชื่อในการมีอยู่ของพระเจ้าต้องให้คำอธิบายและเสนอเหตุผลในการพิสูจน์ให้ชัด^{๘๔} ดังนั้นนักปรัชญาฝ่ายเทวนิยม จึงมีหน้าที่สำคัญประการหนึ่งคือหาเหตุผลมาประกอบการพิสูจน์ให้เห็นจริงว่า พระเจ้ามีอยู่จริง ทั้งนี้เพื่อหักล้างข้อโต้แย้งของพวกอเทวนิยมที่อ้างว่า พระเจ้าไม่มีจริง ข้อพิสูจน์ของพวกเทวนิยมนั้น โดยมากมักอาศัยข้ออ้างทางศาสนา และมีอยู่จำนวนไม่น้อยที่อาศัยข้ออ้างทางปรัชญา^{๘๕}

การพิสูจน์ หมายถึงการอ้างเหตุผลเพื่อที่จะหาข้อสรุป^{๘๖} เป็นการตัดสินใจ การเชื่ออย่างมีเหตุผล การเสนอวิธีพิสูจน์จึงเป็นการอ้างเหตุผล (argument) ซึ่งประกอบไปด้วยข้อเสนอมโนภาพ (premises) ที่จะนำไปสู่ข้อสรุป (conclusion) การอ้างเหตุผล (argument) ที่ดีนั้นทำให้ได้ข้อสรุปที่จริง เนื่องจากประกอบด้วยข้อเสนอมโนภาพที่จริงและมีแบบอย่างของการอ้างเหตุผลที่ดี ในทางตรงกัน

^{๘๓} Etienne Gilson, *The Christian Philosophy of Saint Augustine*, p. 10.

^{๘๔} สิวลี คิริโล, “ปัญหาเรื่องการมีอยู่ของพระเจ้า”, หน้า ๑๒.

^{๘๕} อดิคค์ดี ทองบุญ, *คู่มือ อภิปรัชญา*, หน้า ๒๐๕.

^{๘๖} Rem B. Edwards, *Reason and Religion*, อ้างใน สิวลี คิริโล, “ปัญหาเรื่องการมีอยู่ของพระเจ้า”, หน้า ๑๒.

ข้ามการอ้างเหตุผลที่ไม่ดี ทำให้ได้ข้อสรุปที่ผิด ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากการที่ประกอบด้วยข้อเสนอที่ผิดหรือมีแบบของการอ้างเหตุผลที่ไม่ถูกต้อง ^{๔๖} ในเรื่องปัญหาการมีอยู่ของพระเจ้า ความคิดเห็นของนักปรัชญาแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่ายคือฝ่ายที่เชื่อในการมีอยู่ของพระเจ้า กับฝ่ายที่ไม่แน่ใจและไม่ยอมรับในการมีอยู่ของพระเจ้า นักปรัชญาที่เชื่อในการมีอยู่ของพระเจ้าได้เสนอการอ้างเหตุผลเพื่อพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้าไว้เป็นแบบอย่างที่สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ แบบได้แก่^{๔๗}

แบบแรก เป็นการอ้างเหตุผลจากสิ่งที่มีมาก่อนประสบการณ์ (a priori proof) โดยพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้าจากจิตภาพของพระเจ้า (Idea of God) ไปสู่การมีอยู่ (existence) การอ้างเหตุผลในลักษณะเช่นนี้ ได้แก่การอ้างเหตุผลในแบบสัจวิทยา (ontological argument)

แบบที่สอง เป็นการอ้างเหตุผลจากสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ (a posteriori proof) ข้อเสนอที่ใช้ในการพิสูจน์เป็นข้อเสนอที่เกิดจากประสบการณ์ (empirical premises) เป็นหลักนำไปสู่การมีอยู่ของพระเจ้า ลักษณะของการพิสูจน์แบบนี้ ได้แก่การพิสูจน์ในแบบจักรวาลวิทยา (cosmological) และแบบอันตวิทยา (teleological arguments)

๓.๕ สรุป

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดเรื่องหลัก การเชื่อคือ ศรัทธาของศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกเกสติน จะเห็นได้ว่าหลัก การเชื่อหรือศรัทธาในความหมายของศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกเกสติน คือการเชื่อ ความเชื่อมั่น ความนอบน้อม ความจงรักภักดีต่อพระเจ้าซึ่งเป็นการเชื่อที่เชื่อ โดยเด็ดขาดและปราศจากข้อสงสัยเชื่อในสิ่งที่มีภาวะซึ่งมองไม่เห็นแต่มีความสัมพันธ์กับจิตมนุษย์อย่างลึกซึ้งที่สุด ดังนั้นสิ่งที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ไบเบิลจึงเป็นสิ่งที่พระเจ้าทรงเปิดเผยความรู้เหล่านั้นให้มนุษย์ทราบที่เรียกว่าวิวรณ์ (Revelation) จึงมีความถูกต้อง

ในด้านความสำคัญ St. Augustine เชื่อว่าการเชื่อมีความสำคัญ ๒ ประการคือ (๑) การเชื่อเป็นบันไดขั้นแรกที่น่าไปสู่พระเจ้าเพราะมนุษย์ต้องการความสุข และความสุขนั้นต้องมาจากสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง มีความสมบูรณ์กว่าตน ซึ่งก็ได้แก่พระเจ้าเท่านั้นมนุษย์ที่แสวงหาพระเจ้าจึงเท่ากับแสวงหาความสุข โดยอาศัย การเชื่อคือ ศรัทธาเป็นวิถีของการดำเนิน (๒) การเชื่อเป็นที่มาของความรู้ที่แท้จริงคือการรู้จักสิ่งที่เป็นจริง (Reality) คือพระเจ้า เพราะความรู้ดังกล่าวนี้ สามารถนำความสุขมาให้แก่เจ้าของความรู้ แต่ความรู้เกี่ยวกับพระเจ้าเป็นเรื่องที่อยู่พ้นปัญญาของมนุษย์ ฉะนั้นเราต้องอาศัยการเชื่อคือศรัทธาเป็นเครื่องเชื่อมโยงให้ได้ความรู้ขึ้นมา

^{๔๖} สิวลี คิริโล, “ปัญหาเรื่องการมีอยู่ของพระเจ้า”, หน้า ๑๓.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

เป้าหมายปลายทางของการเชื่อหรือศรัทธาก็คือการเข้าถึงความสุขและความสุขดังกล่าว
นั้น มนุษย์จะแสวงหาได้จากพระเจ้าเท่านั้น ซึ่งเรียกจุดหมายสูงสุดนั้นว่าชีวิตนิรันดร

สำหรับปัญหาที่สำคัญของศาสนาคริสต์ ก็คือปัญหาเรื่องการมีอยู่ของพระเจ้าก็นำ
หลักการเชื่อหรือ ศรัทธามาเป็นจุดเริ่มต้นในการพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้า เพราะ ต้องการเชื่อว่า
มนุษย์ไม่สามารถรับรู้ พระเจ้าได้จากประสบการณ์ของตน มนุษย์ต้องอาศัยหลัก การเชื่อหรือศรัทธา
ของตน ในการยอมรับการมีอยู่ของพระเจ้าก่อนที่จะพิสูจน์โดยข้อพิสูจน์ทางเทววิทยา แนวคิด
ลักษณะเช่นนี้จึงเป็นการประสาน หลักการเชื่อคือ ศรัทธาที่เป็นเรื่องของศาสนา และปรัชญาที่เป็น
เรื่องของเหตุผลเข้าด้วยกัน

บทที่ ๔

การเปรียบเทียบหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญออกเกสติน

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหลัก การเชื่อหรือ ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับศาสนาคริสต์ ตามคตินักบุญออกเกสติน ไปเรียบร้อยแล้ว ลำดับต่อไปจะได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดของทั้งสองศาสนาว่ามีข้อที่เหมือนหรือแตกต่างกันในลักษณะอย่างไรบ้าง

๔.๑ ความหมายของหลักการเชื่อ

๑. ประเด็นที่เหมือนกัน

การเชื่อ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับศาสนาคริสต์ ตามคตินักบุญออกเกสติน มีความหมายที่เหมือนกัน คือหมายถึงความเชื่อมั่นในสิ่งสูงสุด หรือในสิ่งอันเป็นที่เคารพสูงสุดในศาสนาของตนเช่นกัน คือ การเชื่อหรือศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึงความเชื่อมั่นใน ตถาคตโพธิ์สัทธา^๑ ศรัทธาของศาสนาคริสต์ ตามคตินักบุญออกเกสติน หมายถึงความเชื่อมั่นในพระเจ้า นอกจากนี้ศรัทธาของทั้งสองศาสนายังหมายถึงความเชื่อในสิ่งสูงสุด ๓ ประการ เหมือนกัน กล่าวคือศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึงความเชื่อในพระรัตนตรัย คือ

๑) ความเชื่อในพระพุทธเจ้า ในฐานะที่เป็นบุคคลต้นแบบ ซึ่งยืนยันถึงวิสัยทัศน์ความสามารถของมนุษย์ว่า มนุษย์สามารถที่จะหยั่งรู้สัจธรรมเข้าถึงความจริง และความดีงามสูงสุดได้ด้วยสติ ปัญญาและความเพียรพยายามของมนุษย์เอง

๒) ความเชื่อในพระธรรม คือเชื่อว่าการพัฒนาตนเองนั้นต้องเป็นไปตามหลักเหตุปัจจัย และจะต้องเข้าใจในกฎกรรมชาติ มองสิ่งต่างๆเป็นไปตามเหตุปัจจัย ที่จะหยั่งถึงปฏิบัติตามหลักที่บุคคลต้นแบบค้นพบแล้วจึงนำมาประกาศเปิดเผยไว้

๓) ความเชื่อ ความมั่นใจในสงฆ์ คือชุมชนหรือสังคมแบบอย่าง ซึ่งเป็นพยานยืนยันว่ามนุษย์ทั่วไปมีความสามารถที่จะบรรลุความดีสูงสุดได้อย่างคนต้นแบบ

ส่วนศรัทธาของศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญออกเกสติน หมายถึงความเชื่อในพระตรีเอกานุภาพ (Trinity) คือพระเจ้าผู้ทรงเป็นทั้งพระบิดา พระบุตร พระจิต ในฐานะที่ทรงเป็นพระบิดา

^๑ ส.ม., (ไทย) ๑๕ / ๔๘๑ / ๒๕๒.

หมายถึงพระผู้ที่อยู่เหนือโลก ในฐานะที่ทรงเป็นพระบุตร หมายถึงการที่พระองค์ทรงอวดารมาเป็นมนุษย์และทำงานร่วมกับมนุษย์คือพระเยซูในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นพระจิต หมายถึงพระวิญญาณของพระเจ้าที่ทรงมีความรัก ความเมตตาในคริสตศาสนิกชน ตรีเอกานุภาพนี้เปรียบเหมือนกับดวงอาทิตย์ถึงแม้จะมีดวงเดียว แต่แยกเป็น ๓ ส่วนคือ ตัวดวงอาทิตย์ แสงของดวงอาทิตย์ และพลังงานของดวงอาทิตย์ ทั้งสามส่วนนี้มีความเท่าเทียมเสมอภาคกัน พระเจ้าในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นเอกเทวนิยม (Monotheism) ที่มีความเป็น ๓ ในหนึ่งเดียว^๒ ดังนั้นหลักการเชื่อ ในศาสนาทั้งสองจึงมีความคล้ายกันในเรื่ององค์ประกอบของสิ่งอันเป็นที่เคารพสูงสุด กล่าวคือพระรัตนตรัยและพระตรีเอกานุภาพ

๒. ประเด็นที่ต่างกัน

ในด้านความหมายที่เป็นแกนของศาสนาทั้งสองนั้น มีความต่างกันมากกล่าวคือ ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทเน้นให้เชื่อในสิ่งที่มีเหตุผลสนับสนุน เป็นศรัทธาที่มีปัญญากำกับ หรือเป็นศรัทธาที่มีปัญญาประกอบให้อยู่ในลักษณะที่เชื่อตามความเป็นจริง ดังนั้นความเชื่อ ต้องผ่านการใช้ปัญญาตรวจสอบ การตรวจสอบสอดคล้องกับคำว่าเหตุผล หรือ โยนิโสมนสิการนั่นเอง หลักโยนิโสมนสิการ ก็คือการพิจารณาเพื่อเข้าถึงต้นเหตุ เพื่อมองให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลของสิ่งต่างๆ และการที่พระพุทธศาสนาเถรวาทเน้นไม่ให้เชื่ออะไรง่าย ๆ โดยปราศจากการตรวจสอบก่อนนั้น เพราะความรู้ความเห็นในระดับที่เป็นความเชื่อและเหตุผล ยังเป็นสิ่งที่อาจบกพร่องได้ อาจจะไม่ใช่ความจริงก็ได้ เพราะว่า สิ่งที่เชื่อสนิททีเดียวกลับเป็นเรื่องไร้สาระ เป็นเรื่องเท็จก็มี ถึงเรื่องที่ไม่เชื่อเลย แต่กลับเป็นเรื่องจริงแท้ก็มี ดังนั้นธรรม ๕ ประการคือ (๑)ความเชื่อ (๒)ความถูกใจ (๓)การฟังตามๆกันมา (๔)การคิดตามแนวเหตุผล (๕)การเข้ากันได้กับความเห็นของตน^๓ ต้องใช้ปัญญากำกับเสมอ ถ้าไม่เช่นนั้นอาจเป็นเรื่องไร้สาระก็ได้ จึงต้องใช้ปัญญาทุกขั้นตอนตั้งแต่เริ่มต้น จนถึงจุดหมายปลายทาง แต่ศรัทธาในศาสนาคริสต์เป็นไปในลักษณะปสาทศรัทธา คือศรัทธาแบบปลงปัญญา เป็นความเชื่อที่ไม่เน้นให้ทดสอบพิสูจน์ เพราะศาสนาคริสต์ถือว่าความเชื่อกับความไม่เชื่อ ไม่อาจมาพร้อมกันได้ หลัก การเชื่อของศาสนาคริสต์จึงประกอบด้วย อารมณ์และความรู้สึกที่จงรักภักดี เป็นสิ่งที่มาก่อนเหตุผล

^๒ Saint Augustine, อ้างใน พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ – ไทย, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๓๑๕.

^๓ ม.ม. (บาลี) ๑๓ / ๔๒๘ / ๔๑๓.

ดังนั้นถ้าจะพิจารณาในแง่ที่มนุษย์มีความสัมพันธ์กับตถาคตโพธิ สัทธาและศรัทธาในพระเจ้า ก็จะพบว่ามีความต่างเช่นกัน กล่าวคือ มนุษย์มีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าในฐานะที่พระพุทธเจ้าเป็นแม่แบบของมนุษย์ที่จะพัฒนาตน จนกระทั่งบรรลุถึงความสมบูรณ์สูงสุดด้วยตนเอง ทำให้มนุษย์ทุกคนเกิดความมั่นใจว่ามนุษย์แต่ละคนเป็นสัตว์ที่ฝึกได้มีศักยภาพในตัวเองที่จะสามารถพัฒนาไปจนกระทั่งเป็นผู้สิ้นกิเลสได้ หลักการเชื่อในพระพุทธเจ้าจึงหมายถึงศรัทธาในศักยภาพของตนเอง แต่ศาสนาคริสต์ถือว่ามนุษย์มีความสัมพันธ์กับพระเจ้าแบบผู้สร้างกับสิ่งสร้าง มนุษย์ไม่มีความสามารถที่จะรู้จักพระเจ้าได้เลย เพราะว่ามีมนุษย์รู้จักพระเจ้าโดยจำกัด ดังนั้นมนุษย์จึงต้องอาศัยปัจจัยที่จะช่วยให้รู้สิ่งที่ไม่อาจจะรู้ได้ หลัก การเชื่อ จึงเข้ามามีบทบาทในการช่วยให้เข้าใจในสิ่งที่อาจจะยังเข้าใจได้ นอกจากการอธิบายลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้าว่าเป็นพันธสัญญา (covenant) หมายถึงพระเจ้าทรงประทานความรักอันลึกซึ้งแก่มนุษย์แต่เป็นความรักชนิดที่มนุษย์ไม่อาจเข้าใจได้ทันที ส่วนมนุษย์ก็ตอบสนองความรักนั้นด้วยความไว้วางใจ ความศรัทธา จากกรอบความสัมพันธ์นี้ศาสนาคริสต์ ตามคตินักบุญออกัสติน เชื่อว่า พระเจ้าและมนุษย์จะสื่อถึงกันได้โดยการเผยแสดง (revelations) ของพระเจ้าแก่ผู้ที่มีศรัทธา

๔.๒ ความสำคัญของหลักการเชื่อ

๑. ประเด็นที่เหมือนกัน

ความสำคัญของหลักการเชื่อของพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญออกัสติน มีความเหมือนกันใน ๒ ประเด็นคือ (๑) การเชื่อเป็นก้าวแรกของการเข้าถึงความจริง (๒) การเชื่อเป็นที่มาของความรู้สูงสุด ดังนี้

ก. พระพุทธศาสนาเถรวาท

(๑) การเชื่อหรือ ศรัทธาเป็นกระบวนการเบื้องต้นของการพัฒนาจิตเพื่อบรรลุธรรมชั้นสูง ดังจะเห็นได้ว่าบุคคลที่มีศรัทธาก็จะปฏิบัติธรรม ถ้าไม่มีศรัทธาก็จะไม่ปฏิบัติ ศรัทธาจึงเป็นแรงจูงใจสำคัญ ที่จะทำให้เกิดการโน้มใจสู่ธรรมหรือเสริมสร้างความเพียร พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่า บุคคลมีความเชื่ออย่างไรก็มักจะประพฤติดำเนินสิ่งที่ตนเชื่อ ที่เรียกกันว่าสัทธานุสารี แปลว่าผู้ประพฤติดำเนินความเชื่อ “ดังนั้นในพระพุทธศาสนาเถรวาทาจึงสอนให้สร้างฉันทะ ปลูกศรัทธาในพระรัตนตรัย เพราะถ้าศรัทธาเกิดขึ้น บุคคลก็จะตั้งมั่นอยู่ในความดีหรือกุศลธรรม แต่ถ้าศรัทธาเสื่อมไป อัสสัทธิตะย่อมก่อกุศล อกุศลย่อมเกิด” ศรัทธาจึงเป็นสิ่งที่ทำให้จิตปราศจากนิวรณ์ ผ่องใส

^๔ ที. ปา. (ปาตี) ๑๑/๑๕๐/๕๑.

^๕ อจ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๖/๔.

ควรแก่การงาน^๖ จิตเช่นนี้ย่อมเกี่ยวเนื่องแก่การปรารถนาความเพียรบรรลุป่าหมายสูงสุด ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า “ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธาเชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตว่าเพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้โดยชอบ...เป็นผู้จำแนกพระธรรม ควรแก่การตั้งความเพียรเพื่อมรรคผล”^๗ ดังนั้นความเพียรต้องเริ่มจากศรัทธาที่ท่านจัดเข้าในมรรคข้อสัมมาทิฐิอันเป็นปฐมมรรค ศรัทธาจึงเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นที่ขาดไม่ได้ ในฐานะที่เป็นเหตุที่จะนำไปสู่การบรรลूसืบเนื่องเป็นผล

(๒) การเชื่อหรือ ศรัทธามีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นที่มาของความรู้ในทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าปัญญา โดยพิจารณาจากจุดหมายปลายทางของศรัทธา เพราะพระพุทธศาสนาเถรวาทมีการให้ค่าแก่ศรัทธาในฐานะเป็นที่มาของความรู้สูงสุดของมนุษย์ก็คือปัญญานั้นเอง ทั้งนี้เพราะจุดหมายปลายทางของการปฏิบัติธรรมก็คือการเกิดปัญญา และต้องดำเนินไปด้วยปัญญาหรือใช้ปัญญาเป็นแม่บทใหญ่^๘ ความรู้ชั้นปัญญาดังกล่าวเป็นความรู้ที่เกิดจากปัญญาอันเป็นประสบการณ์ตรงของผู้ปฏิบัติเอง^๙ ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงญาณวิทยาของพระพุทธศาสนาเถรวาท จึงมีลักษณะเป็นประสบการณ์นิยม (Experientialist) หรือประจักษ์นิยม (Empiricist)^{๑๐} ซึ่งจะต้องได้ปัญญามาด้วยมิตติของภาคปฏิบัติโดยมีศรัทธาเป็นตัวเร้าให้ลงมือปฏิบัติ จนบรรลุปัญญาชั้นสูงสุด จึงเป็นอันสรุปได้ว่าหลักการแห่งความรู้ของพระพุทธศาสนาคือปัญญาอันจะเข้าถึงด้วยวิธีการแห่งศรัทธา

ข. ศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออเกสติน

(๑) ศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออเกสติน ถือว่าหลัก การเชื่อ เป็นจุดเริ่มต้นของหนทางอันนำไปสู่พระเจ้า หรือเป็นสิ่งที่จะช่วยเราให้รับรู้พระเจ้าได้โดยอาศัยสิ่งนี้^{๑๑} และจัดเป็นขั้น

^๖ มลทินปัญหา, (เล่ม๑) (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิปรางค์ สำเร็จราชย์ จัดพิมพ์เผยแพร่, ๒๕๓๘), หน้า ๘๖.

^๗ ที. ปา. (ไทย) ๑๑ / ๓๑๗ / ๒๑๐.

^๘ ส.ม. (ไทย) ๑๕ / ๑๐๖๐ – ๑๐๗๐ / ๕๗๕ – ๕๘๒.

^๙ ม.ม. (บาลี) ๑๓ / ๑๘๕ / ๑๖๕ – ๑๖๖.

^{๑๐} พระมหาประยูร ธรรมจิตโต, “พุทธปรัชญาเถรวาท”, ใน มหาจุฬาราชการ ปรัชญานุรพทิศ, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย ทรงวิทย์ แก้วศรี, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๗๕.

^{๑๑} Etienne Gilson, *The Christian philosophy of Saint Augustine*, (New York : Random House, 1967), p. 34.

แรกที่จะนำพาไปสู่ความจริงและความสุข ซึ่ง การเชื่อของชาวคริสต์โดยทั่วไปมีความเข้าใจว่าการดำรงชีวิตในปัจจุบันมนุษย์ไม่อาจแสวงหาความสุขได้อย่างแท้จริง มนุษย์จึงแสวงหาจุดหมายปลายทางที่เป็นต้นกำเนิด หรือที่มาของความสุขอันแท้จริง และการเชื่อว่าต้นกำเนิดของความสุขที่แท้จริง ต้องเป็นสิ่งที่มาจากเบื้องบนหรือภาวะเหนือธรรมชาติอัน ได้แก่พระเจ้าเท่านั้น ถ้าปราศจากพระเจ้าแล้วเราจะมีความสุขที่แท้ไม่ได้เลย ดังที่เขากล่าวไว้ว่า “ใจของข้าพระองค์ไม่มีวันที่จะสงบสุขได้เลย เว้นแต่พระองค์เท่านั้น” ^{๑๒} ดังนั้น การเชื่อ จึงเป็นมรรคาไปสู่พระเจ้าผู้เป็นวัตถุประสงค์แห่งความสุข

(๒) นอกจากนั้นศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกัสติน ถือว่าการเชื่อหรือ ศรัทธา เป็นที่มาของความรู้ นักปรัชญาคริสต์แบ่งความรู้ออกเป็น ๓ ระดับ คือ (๑) ความรู้ระดับผัสสะ (sense Knowledge) (๒) ความรู้ขั้นเหตุผล (rational Knowledge) (๓) ความรู้ขั้นปัญญา (wisdom) ความรู้ระดับที่ ๑-๒ ถือว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถรับรู้ได้ แต่ความรู้ระดับที่ ๓ เป็นความรู้จริง หรือความรู้สิ่งทีแท้จริง และสิ่งแท้จริงก็ให้แก่พระเจ้าเท่านั้น แต่มนุษย์ไม่สามารถมีความรู้ขั้นนี้ได้เอง ต้องได้รับการเปิดเผย (Revelation) โดยสิ่งเหนือธรรมชาติ (super natural) ซึ่งก็ให้แก่พระเจ้า (God) ^{๑๓} เพราะศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกัสติน เชื่อว่าต้นตอของความรู้ที่แท้นั้นคือพระเจ้า มนุษย์ต้องได้รับการส่องแสงของทวยะ (Divine illumination) จึงจะสามารถรู้ความจริงได้ ดังที่ St. Augustine ได้เปรียบเทียบไว้ว่า

พระอาทิตย์เป็นบ่อเกิดแห่งแสงทางประจักษ์ซึ่งทำให้มองเห็นวัตถุต่างๆ ได้ฉันใด พระเจ้าก็เป็นแสงทางจิตวิญญาณ (Spiritual light) ซึ่งทำให้วิทยาการต่างๆ ปรากฏแก่ใจฉันนั้น ดังนั้นพระอาทิตย์ก็เป็นแสงสว่างแห่งใจเหมือนกับพระอาทิตย์เป็นแสงสว่างแห่งการมองเห็น พระอาทิตย์เป็นบ่อเกิดแห่งแสงสว่างเช่นเดียวกับพระอาทิตย์ทรงเป็นบ่อเกิดแห่งสัจจะ^{๑๔}

๒. ประเด็นที่ต่างกัน

ในเรื่องความสำคัญของหลักการเชื่อหรือศรัทธาในศาสนาทั้ง ๒ นั้น มีประเด็นที่ต่างกัน ในฐานะเป็นที่มาของความรู้หรือเป็นเบื้องต้นของความรู้ มีความต่างกันแง่ของวิธีการ กล่าวคือ

^{๑๒} กิรีติ บุญเจือ, แก่นปรัชญายุคกลาง, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๘๗.

^{๑๓} สัจจิรา รณรัตน์, ปรัชญาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอภัยราพิพัฒน์ จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๕๓.

^{๑๔} Etienne Gilson, *The Christian philosophy of Saint Augustine*, (New York : Random House, 1967), P. 77.

พระพุทธศาสนาเถรวาทมีทรรณะว่าศรัทธาเป็นที่มาของความรู้ที่แท้จริง (ปัญญา) อันเกิดจาก ปัญญาภาคปฏิบัติ ผ่านมิติของการปฏิบัติ เป็นประสบการณ์ตรงของผู้ปฏิบัติในฐานะปัจเจกบุคคล ประสบการณ์ดังกล่าวนี้บุคคลจะต้องพากเพียรพยายามด้วยตนเอง ตั้งแต่ต้นจนอวสาน ไม่มีอำนาจเหนือธรรมชาติมาช่วย เพราะพระพุทธศาสนาเถรวาทมีจุดยืนว่า “ความบริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตน คนอื่นจะช่วยไม่ได้”^{๕๕} ส่วนศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสติน เชื่อว่าศรัทธาเป็นที่มาของความรู้ที่แท้จริง หรือความรู้สิ่งอันเป็นจริง ที่มนุษย์จะเข้าถึงความจริงได้นั้น นอกจากจะอาศัยตนเองแล้ว มนุษย์ต้องอาศัยการเปิดเผยของพระเจ้าด้วย เพราะว่าการรู้ความจริง หรือความหลุดพ้นนั้นไม่ได้มาจากปัญญาภาคปฏิบัติของมนุษย์เอง หากแต่ต้องมาจากการยอมรับข้อจำกัดในความรู้ของตน จึงต้องได้รับการช่วยเหลือจากสิ่งที่เหนือตนที่ไม่จำกัดคือพระเจ้า

จึงสรุปได้ว่าการเชื่อคือ ศรัทธาเป็นที่มาของความรู้ นั้น จุดเน้นของพระพุทธศาสนาเถรวาทอยู่บนพื้นฐานของปัญญา และหยั่งเห็นจากการปฏิบัติ มีคุณธรรมสำคัญบนวิถีทางของการพึ่งตนเอง หรืออาจกล่าวได้ว่าการปฏิบัติธรรมที่ดี การเกิดความรู้สูงสุดที่ดี อยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง แต่ศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสติน มีจุดเน้นอยู่ที่การตระหนักในความจำกัดในความสามารถของตน จึงอาศัยพระปัญญาจากพระเจ้า

๔.๓ ประเภทของศรัทธา

๑. ประเด็นที่เหมือนกัน

พระพุทธศาสนาเถรวาทแบ่ง หลักการเชื่อหรือ ศรัทธาออกเป็น ๔ ประเภทคือ ๑) กัมมสังกตะ เชื่อในกฎแห่งกรรม ๒) วิปากสังกตะ เชื่อในผลแห่งกรรม ๓) กัมมัสมกตาสังกตะ เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของๆตน ๔) ตถาคตโพธิสังกตะ เชื่อปัญญาการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า^{๕๖} ความเชื่อทั้ง ๔ ประเภทนี้สรุปลงเป็น ๒ ประการ กล่าวคือความเชื่อ ๑ ประเภทข้างต้น เป็นความเชื่อในกฎธรรมชาติหรือเหตุผล เพราะพระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่ากฎแห่งกรรมเป็นเรื่องที่สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผล ส่วนความเชื่อประเภทที่ ๔ เป็นความเชื่อในความสามารถส่วนตัวของศาสดาที่ทรงเข้าถึงความจริง จัดเป็นความเชื่อด้านศาสนา ส่วนศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสติน แบ่งศรัทธาไว้ ๒ ประเภท คือ (๑) ศรัทธาพระเจ้า เป็นความเชื่อที่เป็นการแสดงท่าทีเชื่อ / ไม่เชื่อ / เชื่อ

^{๕๕} บุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๑๖๕/๔๖.

^{๕๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๕๒๕.

มาก /เชื่อ น้อย (๒) ศรัทธาในพระเจ้า เป็นยึดติดของจิตใจต่อพระบัญชาของพระเจ้า ประกอบด้วย มิติการอุทิศตนแก่พระเจ้า มีสำนึกเชิงพันธกิจผูกพันกับสิ่งที่เชื่อนั้น^{๑๓}

ประเภท หลักการเชื่อหรือ ศรัทธาของศาสนาทั้ง ๒ นั้น ประเด็นที่ดูจะคล้ายกัน ก็คือ ตลาคต โทธิสัทธาและศรัทธาในพระเจ้า ซึ่งจัดเป็นศรัทธาในศาสนาด้วยกัน แต่สิ่งที่ต้องพิจารณาก็คือ ตลาคต โทธิสัทธากับศรัทธาในพระเจ้านั้นคล้ายกันจริงหรือไม่ ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้พิจารณา คุณสมบัติและองค์ประกอบของศรัทธาทั้ง ๒ ศาสนา

ตลาคต โทธิสัทธา ได้แก่ การเชื่อที่ตั้งมั่น ไม่เคลือบแคลงสงสัยในพระตลาคตหรือในศาสนาของพระตลาคต ผู้มีพระคุณสมบัติ ๓ ประการคือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิ์คุณ และพระมหากรุณาคุณ ส่วนพระเจ้าในคำสอนของศาสนาคริสต์ ตามคตินักบุญออกเกสติน ก็ทรงมีคุณสมบัติ (properties) หลายประการ ซึ่งมีบางประการตรงกับพระพุทธรศาสนาเถรวาท เช่น

๑. ทรงมีพระปัญญาญาณ (wisdom) ทรงรับทราบถึงภาวะ (Being) ทั้งหมดและทรงรู้แจ้งสรรพสิ่ง เรียกว่า “สัพพัญญู” (Omniscient)

๒. ทรงมีความกรุณา (God is Provident) พระเจ้าทรงมีความรัก และทรงใส่พระทัย สอดส่องดูแลความทุกข์ความสุขของมนุษย์

๓. พระเจ้าทรงมีความบริสุทธิ์อย่างยิ่ง คือทรงมีความดีครบถ้วน (God is all Good)

ประเด็นที่พิจารณาต่อไป คือเรื่ององค์ประกอบของ การเชื่อคือ ศรัทธาทั้งสอง จากหลักฐานในพระพุทธรศาสนาเถรวาทจะเห็นว่า องค์ประกอบของตลาคต โทธิสัทธากับศรัทธาในพระเจ้า มีความเหมือนกันอยู่ตรงที่ต้องประกอบด้วยความรัก เช่น ข้อความในพระสูตรว่า..... “เรามีธรรมเหล่านี้คือ สัทชินทริย์ ฯลฯ ปัญญินทริย์ และเรามีศรัทธา มีความรักในพระตลาคตพอประมาณ บุคคลแม้นี้ก็ไม่ไปสู่นรก” ^{๑๔} และ “ผู้ใดมีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น มีศรัทธาไม่หวั่นไหว มีความเลื่อมใสยิ่ง ย่อมไปเห็นพระตลาคต การเห็นนี้ยอดเยี่ยมกว่าการเห็นทั้งหลาย”^{๑๕}

ข้อความดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า การเชื่อ ในพระพุทธรศาสนา เถรวาท นั้น ต้องประกอบด้วยความรัก ความชื่นชมในองค์ศาสดาอยู่ด้วยเช่นกัน ในขณะที่ การเชื่อในศาสนาคริสต์

^{๑๓} สุวรรณ สถาอานันท์, ศรัทธากับปัญญา : บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕.

^{๑๔} ส.ม. (บาลี) ๑๕/๑๐๒๐/๓๒๖.

^{๑๕} อ.ป.ญก. (บาลี) ๒๒/๓๐/๓๑๓.

นั้นมีความรักจัดเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนั้นจะเห็นว่าตถาคตโพธิสัทธาและศรัทธาในพระเจ้า ทั้ง ๒ มีความคล้ายคลึงกัน ในแง่ที่มีคุณสมบัติและองค์ประกอบคล้ายกัน

๒. ประเด็นที่ต่างกัน

พระพุทธศาสนาเถรวาทได้แบ่ง หลักการเชื่อหรือ ศรัทธาไว้ ๔ ประเภทคือ กัมมสัทธา วิปากสัทธา กัมมัสสกตาสัทธา ตถาคตโพธิสัทธา ความเชื่อ ๓ ประเภทข้างต้นเป็นการเชื่อกรรม พระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่ากฎแห่งกรรมเป็นคำสอนที่เป็นแกนหลัก เพราะพระพุทธศาสนาเถรวาทเชื่อหลักของกรรมลิขิตไม่ใช่พรหมลิขิตอย่างศาสนาพราหมณ์ พระพุทธองค์ทรงแสดงกฎแห่งกรรมไว้ ๒ ลักษณะ คือ

(๑) กฎแห่งกรรมเป็นกฎธรรมชาติ

กฎแห่งกรรมเป็นกฎที่แสดงความเป็นธรรมชาตินิยม พระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างชัดเจนกล่าวคือกฎแห่งกรรมเป็นกฎธรรมชาติที่บ่งว่า ไม่มีสิ่งเหนือธรรมชาติใดๆมาควบคุมชีวิตมนุษย์ สิ่งที่เกิดขึ้นก็มีปัจจัยหรือสาเหตุของมัน สาเหตุนี้ก็มีสาเหตุถัดไปเป็นขั้นๆ เป็นอยู่เช่นนั้น และจะเป็นต่อไปเรื่อย ๆ ไม่รู้ที่ สุด สิ่งที่เกิดก็มีเหตุให้เกิด สิ่งที่เกิดก็มีเหตุให้ดำรงอยู่ และสิ่งที่เสื่อมหรือดับก็มีเหตุให้เสื่อมหรือดับ ไม่มีสิ่งใด เกิด ดำรงอยู่ เปลี่ยนแปลง หรือดับไปโดยปราศจากสาเหตุ พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงกฎแห่งธรรมชาติไว้ว่า “เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ”^{๒๐}

(๒) กฎแห่งกรรมเป็นกฎศีลธรรม

พระพุทธศาสนาเถรวาทยอมรับว่า ธรรมชาติมีกฎเกณฑ์เป็นไปในตัวเอง นอกจากนั้นยังมีกฎที่ควบคุมการกระทำของมนุษย์คือกฎแห่งกรรม ซึ่งมีลักษณะเป็นธรรมชาติ คือเป็นเหตุเป็นผลกันดังกล่าวแล้ว ความเป็นไปตามเหตุและผลนี้ ทำให้ผู้กระทำความชั่ว ข้างที่ทุกข์ ข้าง ตามมูลเหตุซึ่งเป็นอกุศลหรือกุศล ได้แก่ การกระทำที่มาจากความโลภ โกรธ หลง ซึ่งเป็นเหตุแห่งทุกข์เรียกว่าการกระทำชั่ว ไม่นำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ การกระทำที่ปราศจากความโลภ โกรธ หลง เป็นเหตุให้พ้นทุกข์เรียกว่าการกระทำดี^{๒๑} นำไปสู่ความละตัวตน และนำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์อันเป็นลักษณะของชีวิตทั้งหลาย ในแง่นี้กฎแห่งกรรมจึงเป็นกฎศีลธรรม^{๒๒}

^{๒๐} ตี.นิ. (บาลี) ๑๖/๔๕/๗๖.

^{๒๑} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๑๒/๓๕๓ – ๓๕๕.

^{๒๒} ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา, มนุษย์กับศาสนา, (โครงการตำรา คณะอักษรศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๖ – ๑๘๗.

กฎแห่งกรรมทั้ง ๒ ลักษณะมีจุดเน้นอยู่ที่การให้ผลของกรรม ที่พระพุทธศาสนาเถรวาท ถือว่าผลของการกระทำ เป็นสิ่งที่เกิดตามมาโดยอัตโนมัติ ไม่มีพระเจ้าเป็นผู้รับรู้และตัดสินให้คุณ ให้โทษแก่มนุษย์ กฎดังกล่าวจะเป็นตัวตัดสินให้ผลเป็นกลางๆว่า “บุคคลทำบาปเองย่อมเศร้าหมองเอง บุคคลทำดีย่อมบริสุทธิ์เอง”^{๒๓}

ศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกเกสติน แบ่งประเภทของศรัทธาไว้ ๒ ประการ คือ (๑) การเชื่อหรือ ศรัทธาพระเจ้า (๒) การเชื่อหรือ ศรัทธาในพระเจ้า ศรัทธาทั้งสองนี้เป็นศรัทธาที่จำกัดอยู่เฉพาะในขอบเขตของศาสนา กล่าวคือเป็น การเชื่อที่มุ่งตรงต่อพระเจ้าว่าทรงเป็นองค์บริสุทธิ์ ทรงเป็นเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุดของทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีสิ่งใดอยู่นอกเหนือไปจากพระองค์ และทรงเป็นพระผู้สร้างสรรพสิ่ง และกำหนดความเป็นไปของสรรพสิ่ง เป็นผู้อยู่เหนือธรรมชาติ แต่ทรงกำหนดธรรมชาติ พระองค์จึงทรงอยู่ในฐานะเป็นผู้บันดาล เมื่อมนุษย์ทำกรรมใดๆก็ตามพระองค์จะทรงตัดสินการกระทำ ดังที่ St. Augustine กล่าวไว้ว่า

พระเจ้าของฉันทรงสถิตอยู่ทุกที่ และปรากฏอยู่ทุกสถานที่ ไม่มีกำหนดของเขตของพระองค์ พระองค์ทรงปรากฏอยู่โดยปราศจากการแสดงพระองค์เอง พระองค์สามารถแบ่งแยกโดยไม่ทรงเคลื่อนไหว เมื่อข้าพเจ้าประสบเคราะห์กรรม พระองค์ทรงตรวจสอบคุณค่าทางจิตใจของเราและตัดสินความคิด และเมื่อพระองค์ทรงมีรางวัลแห่งนิรันดรในพระคลังสำหรับเรา^{๒๔}

ดังนั้นศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสติน จึงเชื่อว่า บุคคลทำกรรมไว้แล้วจะได้รับผลอย่างไรนั้นต้องขึ้นอยู่กับพระเจ้า การให้รางวัลและการลงโทษการตัดสินจากพระเจ้า เพราะศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกเกสติน เชื่อว่าพระเจ้าจะทรงพิพากษาทรงตัดสินการกระทำของมนุษย์^{๒๕}

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทมีความเชื่อว่ากฎแห่งกรรมเป็นกฎธรรมชาติที่แน่นอนตายตัว ที่มีมูลบทว่าเมื่อใดมีเจตนาชักนำให้สำเร็จการกระทำ ย่อมเกิดวิบากอย่างหนึ่งในเวลาใดเวลาหนึ่งแน่นอน แนวคิดนี้จึงปฏิเสธแหล่งอำนาจอื่นภายนอกที่มากำหนดชีวิตมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์เป็นผู้ที่ผูกมัดอยู่กับหลักเหตุผลของกรรม ดังนั้นอำนาจภายนอกใดๆที่จะมา

^{๒๓} พ.ศ. (บาลี) ๒๕/๑๖๕/๔๖.

^{๒๔} Saint Augustine, **The city of God**, (book I), (London : This translation published in Penguin Books, 1972), P.40. (ข้อ 29)

^{๒๕} Saint Augustine, **The city of God**, (book X XII), P. 1027. (ข้อ 5)

กำหนด รวมถึงการเกิดขึ้นของผลใดๆที่ปราศจากเหตุย่อมแย้งกับวิถีของกรรม ในขณะที่ศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญออกัสตินเชื่อว่ามนุษย์สร้างกรรม แต่พระเจ้าทรงเป็นผู้ตัดสิน

อนึ่งตลาคคโฑธิสัทธิคือการเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า กับการเชื่อคือศรัทธาในพระเจ้ก็มีความต่างกัน กล่าวคือถึงแม้ว่าพระพุทธองค์ทรงสอนให้เชื่อ “ตลาคคโฑธิ” คือเชื่อปัญญาของพระตลาคคก็ตาม แต่ก็ไม่ได้สอนให้เชื่อพระองค์แบบปลงปัญญา ทรงรับสั่งให้ตรวจสอบพระองค์ก่อนจึงค่อยเชื่อดังพระดำรัสว่า

ภิกษุพึงทำการพิจารณาตรวจสอบตลาคคเพื่อทราบว้ พระองค์เป็นสัมมาสัมพุทธะหรือไม่ ภิกษุผู้ตรวจสอบ เมื่อไม่รู้วิธีกำหนดวาระจิตของผู้อื่น พึงพิจารณาตรวจสอบตลาคคในธรรม ๒ ประการคือ เท่าที่พึงรู้ได้ด้วยตาและหู ธรรมที่เสรำหมอง มีแก่ตลาคคหรือไม่? ธรรมที่ปนๆกัน (ดีบ้างชั่วบ้าง) มีหรือไม่? ธรรมที่หมคจคมีหรือไม่? เป็นผู้คเว้นอกุศลปราศจากราคะหรือไม่?.....^{๒๖}

หลังจากที่ได้พิจารณาตรวจสอบพระองค์ในแง่มุมต่างๆแล้วจึงจะค่อยเชื่อ และเมื่อตรวจสอบแล้วจึงเรียกได้ว้ การเชื่อคือ ศรัทธาอย่างมีเหตุผล ส่วน การเชื่อหรือ ศรัทธาในพระเจ้ตั้งอยู่บนการเชื่อที่ไม่ต้องพิสูจน์ ไม่ต้องตรวจสอบก่อน (Dogma) เมื่อภิกษุมาถึงตรงนี้ทำให้เกิดปัญหาว่าในศาสนาคริสต์ ตามคตินักบุญออกัสติน พุดถึงเรื่องศรัทธากับเหตุผลไว้้อย่างไร ตอบได้ว้การที่นักปรัชญาคริสต์ปฏิเสธแนวคิดของพวกวิมตินิยมที่ว้ “ความจริงไม่สามารถเข้าถึงด้วยเหตุผล” ย่อมแสดงให้เห็นว้มนุษย์สามารถที่จะรู้เหตุผลและความจริงในเรื่องต่างๆไปได้ แต่สิ่งทีเหนือธรรมชาติ มนุษย์ต้องอาศัยสิ่งอื่นถึงจะรู้ได้ ดังที่ St. Augustine กล่าวไว้ว้

ถ้าเหตุผลสามารถเข้าถึงความจริงหลักศาสนาได้ การเชื่อก็ไม่จำเป็น แต่ถ้า การเชื่อยังเป็นสิ่งจำเป็น เหตุผลก็ยังไม่เพียงพอ เพราะใจของคนเราไม่อาจหยั่งรู้ธรรมชาติของพระเป็นเจ้ได้ทุกส่วนหรือทั้งหมด ฉะนั้นความจริงทางศาสนา เช่น วันตัดสิน (the day of Judgment) ไม่สามารถเข้าถึงได้ง่ายเพราะความจริงไม่อาจแสดงให้เห็นชัดเจน แต่จะได้อัจฉริยะทางศาสนามานันต้องอาศัยการเชื่อ^{๒๗}

^{๒๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๘๘ – ๔๘๙/๔๓๑ – ๔๓๓.

^{๒๗} Eleonore Stmp, *The Cambridge compantion to Augustine*, (London : Cambridge

ดังนั้น สำหรับเรื่องเหตุผลแล้วเชื่อว่าไม่สามารถจะมีเหตุผลอย่างแท้จริงเพราะเหตุผลบางอย่างยังเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้^{๒๘} เช่น เหตุผลที่เห็นว่าถูกต้องแล้ว แต่พอนานวันไปก็มีผู้ที่เสนอเหตุผลที่ดีกว่ามาหักล้างได้อีก นั่นแสดงว่าหาเหตุผลของแต่ละคนมีความจำกัด เพราะมนุษย์รู้ได้เฉพาะในส่วนที่พระเปิดเผย แต่การแสวงหาเหตุผลโดยมิ การเชื่อเป็นพื้นฐานคือการศรัทธาในพระเจ้าเท่านั้นเป็นลสิ่งถาวร คือเมื่อรู้แจ้งในพระเจ้า ก็จะเกิดความเข้าใจถึงสิ่งที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ ผู้พยายามเข้าใจคำสอนด้วยเหตุผลจึงต้องปฏิบัติตามคัมภีร์ เพราะต้องมีความเชื่อว่าเหตุผลบริสุทธิ์จะเข้าถึงพระเจ้าไม่ได้ ต้องได้รับการช่วยเหลือจากศรัทธา และในทางตรงข้ามศรัทธาโดยปราศจากเหตุผลก็ไม่สามารถค้นพบปัญญาได้เลย

๔.๔ เป้าหมายสูงสุดของการเชื่อหรือศรัทธา

๑. ประเด็นที่เหมือนกัน

ทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกเกิสติน มีความเห็นเหมือนกันว่าศรัทธาเป็นเพียงสิ่งจำเป็นเบื้องต้นแห่งการกระบวนกรที่จำดำเนินไปสู่ความสุขสูงสุด ศรัทธาจึงไม่มีความสมบูรณ์ในตัว^{๒๙} ศรัทธาเป็นเพียงที่มาของอุดมคติสูงสุด เป็นเพียงเครื่องชักจูงบุคคลเข้าสู่วิถีของพระพุทธศาสนาเถรวาท และพระเจ้าตามคติของนักบุญออกเกิสติน ศรัทธาในแง่นี้เป็นศรัทธาก่อนการบรรลุ หรือการรู้แจ้ง เป็นศรัทธาที่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในความจริง มีความยึดมั่นถือมั่น ไม่ว่าจะในตัวบุคคลหรือคำสอน

ฉะนั้นทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกเกิสติน ต่างก็เชื่อว่า เป้าหมายของศรัทธาไม่ใช่โลกที่เป็นแดนแห่งความทุกข์ โลกที่ไม่แน่นอนนี้^{๓๐} หากแต่จุดหมายปลายทางของศรัทธานั้นจะมีอยู่ในภาวะที่ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ไม่อาจเข้าถึงได้ และเมื่อเข้าถึงภาวะดังกล่าวแล้ว ศรัทธาต่อเป้าหมายนั้นก็หมดหน้าที่ของตนเองไปโดยอัตโนมัติ

^{๒๘} Kart Jaspers, *Plato and Augustine*, (New York : Harcourt, Brace & World, 1957), P . 78.

^{๒๙} พระไพศาล วิสาโล, “ ความเห็นต่อบทความเรื่องศรัทธาในทัศนะของพระพุทธศาสนา,” วารสารธรรมศาสตร์, ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑ (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๓๘), : ๕๘.

^{๓๐} กิริติ บุญเจือ, *แก่นปรัชญาพุทธกลาง*, หน้า ๕๐.

๒. ประเด็นที่ต่างกัน

ก. พระพุทธศาสนาเถรวาท

เป้าหมายสูงสุดของศรัทธาได้แก่ปัญญา อันสามารถกำจัดอวิชชาเป็นอิสระจากกิเลส เข้าถึงพระนิพพาน อันเป็นบรมสุข ในการดำเนิน ไปสู่เป้าหมายสูงสุดนั้นมีลำดับพัฒนาการตั้งแต่ต้น จนถึงเป้าหมายสูงสุดดังนี้

สำหรับคนธรรมดาสามัญทั่วไป ที่ต้องเรียนรู้ด้วยการอาศัยคำแนะนำสั่งสอนจากผู้อื่น กระบวนการพัฒนาตนนี้ จะเริ่มด้วยความเชื่อในรูปใดรูปหนึ่งก่อน ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เรียกว่าศรัทธา ศรัทธานี้ อาจเป็น การเชื่อเพราะพอใจในเหตุผลเบื้องต้นของคำสอนนั้น หรือ การเชื่อในความมีเหตุผล หรือลักษณะอันสมเหตุสมผลน่าไว้วางใจของตัวผู้สอนเอง จากนั้นจึงมีการรับฟัง คำสอน การศึกษาอบรม เกิดความเข้าใจเพิ่มพูนขึ้นมองเห็นเหตุผลที่ถูกต้องด้วยตนเอง ซึ่งเรียกว่า สัมมาทิฐิ เมื่อความเห็นความเข้าใจเพิ่มพูนขึ้น และแจ่มแจ้งชัดเจนด้วยการลงมือปฏิบัติหรือพิสูจน์ ด้วยประสบการณ์ จนกลายเป็นการรู้ การเห็นประจักษ์ ก็นับว่าปัญญาได้เจริญมาถึงขั้นที่เรียกว่าเป็น สัมมาญาณะ ซึ่งเป็นขั้นที่พ้นจาก การเชื่อคือศรัทธา และพ้นจากความเข้าใจด้วยเหตุผลใดๆ ทั้งสิ้น (ทิฐิ) เป็นขั้นเข้าถึงลำดับความเจริญของปัญญาอาจเขียนให้เข้าใจได้ดังนี้

ศรัทธา -----> สัมมาทิฐิ -----> สัมมาญาณะ -----> สัมมาวิมุตติ^{๑๑๐}

ตามกระบวนการนี้ ศรัทธาต้องเชื่อมโยงสู่ปัญญาเสมอ หมายความว่าศรัทธานั้นต้องมาคู่ กับปัญญา หากไม่แล้วจะกลายเป็นความงมงายที่ต้องกำจัดหรือแก้ไขให้ถูกต้อง การกล่าวเช่นนี้ย่อม หมายความว่า เกณฑ์ความถูกต้องดำรงอยู่ในปัญญาแต่ฝ่ายเดียว แต่ในระยะแรกปัญญามีอยู่ในรูป แฝง หรือตัวประกอบของศรัทธาก่อนแล้วเจริญขึ้นมาตามลำดับ จนเมื่อถึงขั้นสุดท้ายเป็น สัมมาญาณะ ปัญญาจะเด่นบริสุทธิเป็นตัวแท้ เมื่อถึงขั้นนี้การหลุดพ้นจึงมีได้^{๑๑๑}

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การเชื่อหรือ ศรัทธาไม่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง แต่ การเชื่อหรือ ศรัทธาเป็นเพียงสิ่งที่ให้ความก้าวหน้าแก่การปฏิบัติธรรมให้ดำเนินต่อไปด้วยความเพียร ให้ถึง เป้าหมายคือวิมุตติหลุดพ้น หรือเกิดอิสรภาพ ที่สำเร็จได้ด้วยปัญญาคือความรู้เข้าใจความจริง รู้เท่าทันกฎธรรมชาติซึ่งมนุษย์ทุกคนสามารถรู้ได้ด้วยตนเอง ตามหลักนี้จึงเป็นเหตุปัจจัยตามลำดับ กล่าวคือเป้าหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาทคือวิมุตติ หรือความเป็นอิสระ จะสำเร็จได้ด้วยปัญญา

^{๑๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, หน้า ๖๑๔.

^{๑๑๑} สุวรรณ สถาอานันท์, *ศรัทธากับปัญญา : บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา*, หน้า ๓๐ – ๓๑.

ส่วนปัญญานั้นต้องอาศัย การเชื่อคือศรัทธา เพื่อเป็นสื่อ นำให้มีจุดเริ่มต้น จึงเป็นการบังคับอยู่ในตัวว่า วิมุติเป็นจุดหมายบังคับให้ต้องมีปัญญา ปัญญาที่เป็นตัวทำให้ถึงจุดหมายอาศัยศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้น ตามขั้นตอนนี้คือ^{๓๓}

ศรัทธา ----> ปัญญา -----> วิมุติ

เมื่อได้บรรลุจุดหมายจิตเป็นอิสระจากกิเลสก็จะได้รับความสุขอย่างนิรันดร ซึ่งถูกสถาปนาขึ้นโดยปัญญาอันเปี่ยมหมายของศรัทธา

ข. ศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออสติน

นักปรัชญาคริสต์ก็คือ St. Augustine ได้กล่าวถึงเป้าหมายของ การเชื่อคือ ศรัทธาไว้ว่า ศรัทธาเป็นเครื่องหมายของความรู้ ที่ยังคลุมเครืออยู่ การเชื่อหรือศรัทธาเป็นเพียงทางที่ก้าวไปข้างหน้า (belief or faith is the only way forward)^{๓๔} เพื่อพบกับความสุขที่แท้จริง ซึ่งที่แท้จริงนั้นมนุษย์ไม่อาจที่จะแสวงหาความสุขได้อย่างแท้จริง มนุษย์ต้องแสวงหาจุดหมายปลายทางที่เป็นต้นกำเนิด หรือที่มาของความสงบสุขอันแท้จริงสูงสุด และ การเชื่อจุดหมายหรือต้นกำเนิดของความสุขที่แท้จริงเป็นสิ่งที่มาจากเบื้องบนที่มีภาวะเหนือกว่าตัวมนุษย์และ โลกมนุษย์ เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติที่มนุษย์ไม่อาจให้คำอธิบายได้ ภาวะดังกล่าวนี้ได้แก่พระเจ้าเท่านั้น เพราะพระเจ้าทรงเป็นที่มาของความสุข การเชื่อหรือ ศรัทธาเป็นเพียงจุดที่เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ไปสู่วัตถุแห่งความสุข ถ้าปราศจากการเข้าถึงพระเจ้า ก็ไม่มีอะไรเลยสำหรับมนุษย์นอกจากอสุชะ (unhappiness) ฉะนั้นเพื่อดำเนินชีวิตที่ดีงามมนุษย์ต้องพยายามเข้าถึงพระเจ้า^{๓๕}

สำหรับการดำเนินไปสู่เป้าหมายดังกล่าวนี้ มนุษย์ต้องกำจัดอวิชชาออกไป อวิชชาคือ การที่มนุษย์ไม่รู้จักพระเจ้า ผู้ที่ทรงนำมนุษย์ไปสู่ความรอดจากกองทุกข์ แล้วต้องปฏิบัติตามมรรคคือคุณธรรมพื้นฐาน ๓ ประการ ได้แก่ ความศรัทธา (Faith) ความวางใจ (hope) และความรัก (love) และคุณธรรมขั้นสูงอันเป็นเครื่องประคองศรัทธาอีก ๔ ประการ คือ (๑) ความสุขุมรอบคอบหรือปัญญา (๒) ความยุติธรรม (๓) ความอดทน (๔) ความรู้จักพอดีหรือการรู้จักประมาณ^{๓๖}

^{๓๓} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่จัดพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๑๔.

^{๓๔} Eleonore Strmp, *The Cambridge compantion to Augustine*, P. 29.

^{๓๕} Etienne Gilson, *The Christian philosophy of Saint Augustine*, P. 6.

^{๓๖} Ibid., P. 158.

เมื่อบุคคลดำเนินชีวิตด้วยคุณธรรมดังกล่าวนี้แล้ว จะต้องตัดความโลภอันจะทำให้แยก
ทางจากศรัทธาและห่างไกลจากพระเจ้าโดยพยายามฝึกฝนตนเองส่วนหนึ่ง^{๓๓} และอีกส่วนหนึ่งก็คือ
การฟังพระเจ้า จึงสามารถพบความสุขที่แท้จริง ที่มีแต่ในอาณาจักรพระเจ้า (City of God) เท่านั้น
ดังนั้นจุดหมายปลายทางของ การเชื่อคือ ศรัทธาจึงได้แก่การกลับเข้าไปหาอาณาจักรพระเจ้าดังที่
St. Augustine กล่าวไว้ว่า “สำหรับข้าพเจ้าแล้วความดีสูงสุดของข้าพเจ้าก็คือต้อง ผูกพันอยู่กับพระ
เจ้า และเข้าถึงพระองค์”^{๓๔}

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าศาสนาทั้ง ๒ มีเป้าหมายและวิธีการบรรลุที่ต่างกัน กล่าวคือ
พระพุทธศาสนาเถรวาทเชื่อว่าบุคคลจะบรรลุเป้าหมายสูงสุดได้ ต้องอาศัยความเพียรของตนเอง
เพราะหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาเถรวาทตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นตัวของตัวเอง
พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงมีคำสอนให้ฟังตนเองเป็นแกนหลักว่า “อนันท์ พวกเธอจงยึดเอาตนเอง
เป็นที่พึ่งเถิด ยึดเอาธรรมเป็นที่พำนักเถิด”^{๓๕} นอกจากนั้นพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๑ พระพุทธเจ้าทรงให้
ความสำคัญแกมิตถาคปฏิบัติ จนรู้แจ้งด้วยตนเอง มากกว่าความเชื่อประเพณีปรัมปรา^{๓๖} ส่วนศาสนา
คริสต์ตามคตินักบุญอเกสติน เชื่อด้วยประสบการณ์ตรงของตนเองว่า การที่มนุษย์จะต่อสู้กับ
กิเลสโดยอาศัยความพยายามของตนเองเป็นไปได้ยาก เพราะมนุษย์อ่อนแอ ต้องอาศัยสิ่งอื่นเข้ามา
ช่วย เพราะไม่มีวิธีอื่นใด สำหรับมนุษย์ที่จะดีไปกว่าการรู้จักความอ่อนแอของตน ดังนั้นถ้ามนุษย์
ขึ้นอยู่กับอำนาจของตนเอง ก็จะไม่อาจชนะกิเลสได้เลย จึงต้องอาศัยความช่วยเหลือจากพระเจ้า^{๓๗}

๔.๕ ทรรศนะการเชื่อต่อสิ่งสูงสุด

๔.๕.๑ พระนิพพานและพระเจ้า

๑. ประเด็นที่เหมือนกัน

ในเรื่องนิพพานและพระเจ้ามีความเหมือนกันใน ๒ ด้าน คือคุณลักษณะและสภาวะ
พระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่านิพพานจะมีลักษณะอย่างไรนั้น เป็นการยากที่จะอธิบาย
ให้เข้าใจ เพราะนิพพานเป็นภาวะที่มีความละเอียดลึกซึ้งเกินกว่าวิสัยที่ปุถุชนจะเข้าใจ บุคคลจะรับรู้

^{๓๓} Saint Augustine, *The city of God*, (Book 1), P . 17.

^{๓๔} Saint Augustine, *The city of God*, P. 159.

^{๓๕} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๘๐/๔๕.

^{๓๖} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๑๑- ๑๕/๔ - ๗.

^{๓๗} Saint Augustine, อ้างใน พุมิโอะ มะสุตานี, *ศาสนาเปรียบเทียบระหว่างพระพุทธศาสนากับคริสต์
ศาสนา*, แปลโดย พระกวีวรรณาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๐๕), หน้า ๑๒๔.

ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ด้วยการคิดตามหลักเหตุผลหรือ ตรรกะไม่ได้ เป็นภาวะที่บัญญัติหรือ สัญลักษณ์ใดๆ เข้าไม่ถึง เพราะนิพพานเป็นภาวะลักษณะที่มีอยู่เหนือโลกแห่งปรากฏการณ์ อยู่เหนือเหตุผลทั้งปวง นอกจากนั้นนิพพานเป็น สภาวะธรรมอันไม่จำกัดด้วย กาลเทศะ เมื่อเป็นสภาวะที่อยู่เหนือกาลเทศะ การจำกัดขอบเขตของนิพพานจึงเป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ ดังนั้นพระพุทธศาสนาเถรวาท จึงระบุถึงคุณลักษณะของนิพพานไว้เป็นนามธรรมทั้งสิ้น ซึ่งส่วนมากจะเป็นคุณภาพจิตของพระอรหันต์ เช่น ความสิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ^๒ “ความสิ้นตัณหา” เป็นต้น

เมื่อนิพพานเป็นภาวะอยู่เหนือความเข้าใจของปุถุชน เพราะไม่มีถ้อยคำที่อธิบายภาวะที่แท้จริงของนิพพาน ดังนั้นนักปรัชญาในพระพุทธศาสนา เถรวาท จึงเสนอวิธีพูดถึงนิพพานไว้ ๔ อย่างคือ

๑. แบบปฏิเสธ คือการให้ความหมายอันแสดงถึงการละ การกำจัด การเพิกถอน ภาวะไม่ดี ไม่งาม ไม่เกื้อกูล ไม่เป็นประโยชน์ต่างๆ ที่มีอยู่ในวิสัยของวิญญู เช่น นิพพานคือความสิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ เป็นต้น

๒. แบบไวพจน์ หรือเรียกตามคุณภาพ คือนำเอาคำพูดบางคำที่เข้าใจกันอยู่แล้ว อันมีความหมายเกี่ยวกับภาวะที่สมบูรณ์หรือดีงามสูงสุด มาใช้เป็นคำเรียกนิพพานเพื่อแสดงคุณลักษณะในบางแง่ เช่น สันตะ (สงบ) ปณีตะ (ประณีต) เขมะ (ความเกษม) เป็นต้น

๓. แบบอุปมา มักใช้บรรยายภาวะลักษณะของผู้บรรลุนิพพาน มากกว่าจะใช้บรรยายภาวะของนิพพาน โดยตรง เช่น เปรียบนิพพานเป็นเหมือนภูมิภาควนราบเรียบนำรีนรมย์ เปรียบเหมือนฝั่งโน้นที่เกษมไม่มีภัย เป็นต้น

๔. แบบบรรยายภาวะ โดยตรง แบบนี้มีน้อยแห่ง โดยมากมีการตีความไปต่างหาก^๔

ศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกัสติน ก็มีพรรณษาเรื่องคุณลักษณะของพระเจ้า (God) เหมือนกับพระพุทธศาสนาเถรวาทว่า พระเจ้าทรงสมบูรณ์สูงสุด (The Absolute) ทรงอยู่เหนือธรรมชาติที่มีอยู่ในโลกแห่งประสบการณ์ (world of sense) ทรงเป็นที่มาของการมีอยู่และคุณค่าทั้งหลายในโลก^๕ พระเจ้าอยู่พ้นขอบเขตของการรับรู้ได้ด้วยประสบการณ์ เราจึงไม่สามารถที่จะรู้ภาวะที่แท้ของพระเจ้า เพราะใจของเรามีข้อจำกัด (Finite mind) ไม่สามารถเข้าใจมันตะ

^๒ ส.สพ. (บาลี) ๑๘/๓๑๔/๒๓๑.

^๓ ชุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๓๘/๓๕.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, หน้า ๒๓๒ – ๒๓๓.

^๕ Saint Augustine, *The city of God*, (Book 1), P . 41. (ข้อ 29)

ภาวะได้ (Infinite being) พระเจ้าทรงอยู่เหนือภาวะที่มีข้อจำกัดทั้งหลายรวมทั้งโน้ตส์ทุกอย่าง (Concept) ดังนั้นการรู้ว่าพระเจ้าไม่ได้เป็นอะไรเลย ง่ายกว่า ความพยายามจะรู้ว่าพระเจ้าเป็นอะไร บางอย่าง^{๔๖}

สาระสำคัญของนิพพานและพระเจ้า

ทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกเกสติน มีความเห็นคล้ายคลึงกัน ในประเด็นเรื่องสาระที่ว่า นิพพานและพระเจ้านี้มีสาระคือความมีอยู่จริง ไม่มีใครสร้าง ไม่ว่าจะผู้เข้าถึงหรือไม่ก็ตาม นิพพานและพระเจ้านี้มีอยู่อย่างปรนัย โดยไม่ขึ้นต่อสิ่งใด เป็นภาวะบรมสัจจ์ที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย^{๔๗} และการที่พระเจ้าทรงเป็นสิ่งที่มีความจริงนั้นมีลักษณะ ๒ ประการ คือ ๑) สาระ (essence) ๒) ความมีอยู่ (existence) ทั้งสองอย่างนี้เป็นอย่างเดียวกัน และรวมเข้าเป็นเอกภาพ การนึกเห็นสาระความเป็นพระเจ้านี้คือการนึกเห็น (Essence) ของพระเจ้านั่นเอง เนื่องจาก (Essence) กับ existence ของพระเจ้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ฉะนั้นที่ใดมี essence ที่นั่นย่อมมี existence ด้วยแน่นอน^{๔๘} ดังนั้น สาระของพระเจ้านี้ก็คือความมีอยู่ (His essence is to be)^{๔๙}

๒. ประเด็นที่ต่างกัน

นิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีลักษณะเป็นอนัตตา คือไม่มีอัตตา ไม่มีชีวิตมโน ในตัวตน มีลักษณะปฏิเสธอัตตาหรืออาตมันที่ ปรากฏอยู่ในฐานะเป็นแกนหลักของคำสอนของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งอาตมันตามที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อุปนิษัตินั้นหมายถึง

๑) อัตตาหรืออาตมันเป็นหลักการแห่งชีวิต เป็นวิญญาณอมตะ (Immortal Soul) ซึ่งแรกสถิตอยู่ในร่างกาย แต่เป็นคนละอย่างกับร่างกาย เมื่อร่างกายดับสลายอาตมันก็หาแตกทำลายไม่

๒) อาตมันมีคุณลักษณะถาวร ๓ ประการ คือ สัต หมายถึงความมีอยู่อย่างคงที่ ถาวร จิต หมายถึงความสำนึกตัว อานันตะ หมายถึงความสุข

^{๔๖} Patrick J. Aspell, *Medieval Western Philosophy: the European Emergence*, (Washington, D.C. : the Council for Research in Values and philosophy, 199). P . 19.

^{๔๗} ดูรายละเอียดใน พระมหาประยูร ชุมมจิตโต, “พุทธปรัชญาเถรวาท,” ใน *มหาจุฬาวชิการปรัชญานูรพทิศ*, : ๒๒.

^{๔๘} อติศักดิ์ ทองบุญ, *คู่มืออภิปรัชญา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑๕.

^{๔๙} Stumpf S. E., *Philosophy : History & problems*, P. 137.

๓) อาตมันไม่ใช่นามรูป หากแต่อยู่พื้ นนามรูปไป อาตมันไม่เหมือนอะไรสักอย่างในโลกนี้ จึงไม่อาจพรรณนาว่าเป็นอย่างไร นอกจากบอกว่าไม่ใช่สิ่งนั้นสิ่งนี้

๔) อาตมันคือพรหมัน อาตมันเป็นสารหรือสัตที่แทรกสถิตอยู่ในปัจเจกบุคคล แต่พรหมันเป็นสารหรือสัตที่สถิตอยู่ในสากลจักรวาล พรหมันไม่ได้อยู่ไกลจากปัจเจกบุคคลหากแต่สถิตอยู่ภายในตัวเราในนามอาตมัน ดังนั้นพรหมณ์จึงสอนให้มองหาอาตมันในตนและให้ระลึกว่าอาตมันคือพรหมัน^{๕๐}

ข้อความดังกล่าวนี้เป็นอรรถาธิบายที่ปรากฏในศาสนาฮินดู ที่นี้ลองมาพิจารณาอรรถาธิบายความหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาทดูบ้างซึ่งเราจะเห็นได้จากคัมภีร์ในทางพระพุทธศาสนา เถรวาท ว่าอรรถาธิบายที่ประสงค์นั้นพอสรุปลักษณะได้ ๓ ประการคือ^{๕๑}

๑) อรรถาคือตัวเรา (I หรือ Myself) อรรถาในความหมายนี้หมายถึงบุคคลซึ่งอยู่เบื้องหลังของความรู้สึกว่า “เรา หรือ ฉัน” ซึ่งอรรถาในแง่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า “เมื่ออรรถาและบริหารเนื่องด้วยอรรถาที่บุคคลถือเอาไม่ได้ โดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ เหตุแห่งทฤษฎีว่า นั้นโลก นั้นอรรถา ในปรโลก เรานั้นเป็นผู้เที่ยง ยั่งยืน คงที่ไม่มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา จักตั้งอยู่ด้วยความเที่ยงอย่างนั้น ข้อนี้เป็นธรรมของคน โง่”^{๕๒}

พระพุทธพจน์นี้ชี้ให้เห็นความหมายของตัวตน ซึ่งทรงปฏิเสธทฤษฎี อรรถาคือตัวตนที่เป็นอมตะเมื่อร่างกายแตกดับไปแล้วนั้น

๒) อรรถาคือผู้กระทำที่มีความคงเดิมตลอดเวลา อรรถาในความหมายนี้หมายถึงบุคคลผู้กระทำต่างๆ หรือผู้ทำกรรมและรับผลกรรม โดยมีความคงเดิม คือเป็นคนเดียวกันตลอดเวลา หมายความว่าอรรถาที่ทำกรรมเป็นคนเดียวกันในขณะที่รับผลกรรม เช่นที่ทรงแสดงอรรถาชนิดนี้ไว้ว่า “ทฤษฎีว่า ตนของเรานี้เป็นผู้สวย ย่อมสวยวิบากแห่งกรรมทั้งดีทั้งชั่วในอารมณ์นั้นๆ ก็ตนของเรานี้เป็นของ แน่นอนยั่งยืน เที่ยงแท้ ไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา จักตั้งอยู่อย่างนั้นเสมอด้วยสิ่งยั่งยืนแท้ ข้อนี้ เรากล่าวว่าทฤษฎีที่ผิด”^{๕๓}

^{๕๐} พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต, “พุทธปรัชญาเถรวาท,” ใน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๖๐ ปี, : ๑๓.

^{๕๑} วัชรระ งามกิจเจริญ, “นิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท : อรรถาหรืออนัตตา”, วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘.

^{๕๒} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๔๔/๒๐๖.

^{๕๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๕/๑๒.

๓) อัตตาคือตัวตน (Self) คืออัตตาที่เรียกว่าสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา นั้นเอง พระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่า ความคิดว่ามีสัตว์ หรือเรา นี้เกิดจากความคิดปรุงแต่งของมนุษย์ที่ยึดเอาขั้น ๕ จนเกิดความรู้สึกที่เรียกว่าอหังการ มมังการ และอัสมิมานะ ดังที่ วัชรากิษุณีกกล่าวไว้ว่า “เหมือนอย่างว่า เพราะคุณส่วนทั้งหลายเข้า การเรียกว่ารลย้อมมี ฉันทใดเมื่อขั้นทั้งหลายยังมีอยู่ การสมมติว่าสัตว์ย่อมมี ฉันทนั้น”^{๕๔}

อัตตาที่พูดถึงในศาสนาฮินดูและในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นหมายถึงตัวตน อันเป็นตัวของมนุษย์ ที่ต่างไปจากร่างกายนี้ อัตตาในศาสนาดังกล่าวนั้นไม่ได้หมายถึงสิ่งที่ถาวรไม่แตกดับ สิ่งอื่นๆที่ไม่มีชีวิต เช่น สสาร (matter) เมื่อเราทราบความหมายของอัตตาแล้ว ความหมายของอนัตตาก็สามารถเข้าใจง่าย เพราะอนัตตาคือคำปฏิเสธอัตตานั่นเอง อนัตตาจึงหมายถึงไม่ใช่อัตตา (non-self) เมื่อใช้เป็นคุณศัพท์ของนิพพานจึงมีความหมายว่านิพพานไม่ใช่อัตตา หรือความดับอัตตา การดับความสำคัญว่าเป็นอัตตานั่นเอง คำว่าตัวตน(อัตตา) ในที่นี้อาจหมายถึงขั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ และเมื่อเชื่อว่านิพพานปราศจากอัตตา นิพพานจึงเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับขั้น ๕ นี้เอง

ในขณะที่พระเจ้าของศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกเกสติน นั้น เมื่อเราพิจารณาคุณธรรมชาติของพระเจ้าแล้วเราจะพบว่า พระเจ้าทรงมีลักษณะเป็นอัตตา ดังจะเห็นได้จากธรรมชาติของพระเจ้า เช่น

๑) พระเจ้าทรงมีอัตตาที่สมบูรณ์หรือทรงเป็นพระบุคคล เพราะได้ทรงรับการกล่าวพระนามว่าพระองค์ (He) เสมอ และในพระคัมภีร์ทรงใช้สรรพนามแทนพระองค์ว่า “เรา”(I)

๒) พระเจ้าทรงมีความรัก ความเมตตา แก่ชนชาวยิว แสดงว่าการที่ทรงแสดงออกซึ่งความรักนั้นได้ พระองค์ต้องทรงมีตัวตน

๓) พระเจ้าทรงสร้างโลกจากความว่างเปล่า การที่ศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกเกสตินเชื่อว่าพระเจ้าทรงสร้างโลกเช่นนี้แสดงว่า พระเจ้าทรงมีการกระทำ ทรงเคลื่อนไหวได้ ซึ่งเป็นคุณสมบัติของสิ่งมีชีวิต

๔) พระเจ้าทรงสอดส่องดูแล ซึ่งศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกเกสติน เชื่อว่าพระเจ้าทรงสอดส่องดูแลความทุกข์และความสุขของเขา ดังที่ St. Augustine กล่าวไว้ว่า “ข้าพเจ้าคลอจากกรรมมารดาตัวเปล่า และข้าพเจ้าจะกลับไปตัวเปล่าเช่นกัน พระผู้เป็นเจ้าทรงประทาน

^{๕๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๗๑/๒๒๘.

ชีวิต และพระองค์นั้นแหละที่ทรงรับคืนไป มันเกิดขึ้นเพราะพระเจ้าดบับดาล ทั้งในโลกนี้และโลกของพระองค์”^{๕๕}

ข้อความเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าพระเจ้าในทรรศนะของศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกุสติน ทรงเป็นพระบุคคล หรือทรงมีภาวะที่ทรงเป็นพระบุคคล ซึ่งบางครั้ง St. Augustine พยายามอธิบายพระเจ้าว่า หมายถึงธรรมชาติอันเป็นนามธรรมซึ่งเป็นต้นกำเนิดของจักรวาล แต่คำสอนหลักเรื่องพระตรีเอกานุภาพ (Trinity) ย่อมจะยืนยันว่าพระเจ้าทรงมีภาวะเป็นอัตตา ต่างจากนิพพานซึ่งเป็นอนัตตาแน่นอน

นอกจากนั้นนิพพานเป็นภาวะที่ต่างจากเบญจขันธ์ หรืออยู่คนละด้านของเบญจขันธ์ แต่พระเจ้าในศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกุสติน ยังมีขันธ์ ๕ บางประการอยู่ เช่น เวทนา และวิญญาน เพราะพระเจ้ายังมีการเสวยอารมณ์ เช่น ยังทรงมีความรัก ความกรุณา เป็นต้น เปรียบได้กับอรุณพรหมในพระพุทธศาสนา

๔.๕.๒ การเชื่อเรื่องการเกิดของโลกและสรรพสิ่ง

สำหรับประเด็น การเชื่อเรื่องที่มาของโลกและสรรพสิ่งของศาสนาทั้งสองนั้น มีความต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ

(๑) การสร้างโลก

พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นฝ่ายอเทวนิยม (Atheism) จึงปฏิเสธเรื่องพระเจ้าสร้างโลก ปฏิเสธลัทธิที่มีพระผู้สร้าง ลัทธิที่แสดงกำเนิดและความเป็นไปของโลกในรูปของการบังเกิดโดยอำนาจเหนือธรรมชาติทุกระบบ พระพุทธศาสนาเถรวาทมองสิ่งต่างๆว่ามีได้เพราะการประชุมของเหตุปัจจัย ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “แท้จริงในประวัติแห่งสสารนี้ ไม่มีใครสร้างสสาร ไม่ว่าจะเป็เทพเจ้าหรือพระพรหมก็ตาม ธรรมล้วนๆดำเนินไป เพราะการประชุมซ้ำของเหตุปัจจัย”^{๕๖} และยืนยันว่าไม่มีผู้สร้างอย่างชัดเจนว่า “ร่างกายนี้ไม่มีใครสร้าง ตัวเรานี้ไม่มีใครบังเกิด เพราะอาศัยเหตุมันก็มี เพราะเหตุดับ มันก็ดับ”^{๕๗} ดังนั้นเมื่อพูดถึงปัญหาเรื่องโลก ไม่ว่าจะเป็นการ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และสลายไปพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงให้ความสำคัญน้อยมาก เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่เป็นประโยชน์ต่อการดับทุกข์ ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงสอนไม่ให้สนใจโลกภายนอก แต่ให้มาสนใจโลกภายในคือร่างกายอัน

^{๕๕} Saint Augustine, *The city of God*, P. 17.

^{๕๖} วิ.สุทฺธิ.(ไทย) ๓/๒๒๓.

^{๕๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๐/๒๒๖.

ชาวประมาณวาทหนึ่งนี้ ซึ่งมีสัญญาและในนี้แหละ^{๕๘} ส่วนศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญออกัสติน นั้น เป็น ฝ่ายเทวนิยม (theism) ซึ่ง St. Augustine ได้อธิบายแหล่งที่มาของโลกและสรรพสิ่ง เช่นเดียวกับชาวคริสต์อื่นๆ ว่า พระเจ้าทรงสร้างโลกจากความว่างเปล่า การสร้างโลกของพระองค์ เป็นการสร้างอย่างเสรี (the world is the product of God's free act)^{๕๙} St. Augustine เชื่อว่าพระเจ้า สร้างโลกจากอภิวะ มีลักษณะตรงกันข้ามกับคำอธิบายของพลาโต ซึ่งพลาโตอธิบายว่าพระเจ้า สร้างโลกจากมโนคติและสสาร ซึ่งดำรงอยู่อย่างอิสระที่มีอยู่ก่อนแล้ว พระเจ้าเป็นเพียงสถาปนา นำเอาสิ่งทั้งสองมาประกอบขึ้นเป็น โลก และตรงกันข้ามกับ โพลติณุส (Plotinus) ที่อธิบายว่าโลก เป็นสิ่งล้นมาจากพระเจ้า St. Augustine ไม่สามารถยอมรับแนวคิดทั้ง ๒ นั้นได้ จึงเสนอว่าพระเจ้า ทรงสร้างโลกจากความไม่มีอะไรเลย แม้แต่ เวลาหรือสสาร^{๖๐}

(๒) การอธิบายโลก

พระพุทธศาสนาเถรวาทอธิบายโลกรวมถึงสรรพสิ่งด้วยกฎปฏิบัติสมุปบาท อันเป็นกฎ สากลกฎดังกล่าวนี้ ไม่ขึ้นกับการอุบัติขึ้นของตถาคตทั้งหลาย เป็นสิ่งที่ดำเนินไปตามธรรมดาของ มัน กฎดังกล่าวนี้แสดงหลักเป็นกลางๆ ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะ สิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้ก็ดับ”^{๖๑} หลักดังกล่าวนี้บ่งถึงหลักความจริงที่ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นคนหรือสัตว์หรือสิ่งของ เป็นรูปธรรมหรือนามธรรมเป็นวัตถุ หรือเป็น เรื่องจิตใจ ล้วนเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เป็นเรื่องของปัจจัยสัมพันธ์ ธรรมดาที่ว่านี้ มอง ด้วยสายตาของมนุษย์ เรียกว่ากฎธรรมชาติ เรียกในภาษาบาลีว่า “ นิชาม ” แปลว่ากำหนดที่แน่นอน หรือแนวทางที่แน่นอนหรือความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอนหรือ ปรากฏให้เห็นว่าเมื่อมีเหตุปัจจัย อย่างนั้นๆ ก็มีความเป็นไปอย่างนั้นๆแน่นอน^{๖๒} หลักที่ทัฬหีปัจจัยตา (conditionality) หรือหลักนิชาม ดังกล่าวครอบคลุมสภาวะแห่งเหตุปัจจัยในธรรมชาติถึง ๕ ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่

๑) อุตุนิชาม คือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับลมฟ้า อากาศ ฤดูกาล ตลอดจนสิ่งแวดล้อม ทางกายภาพอื่น ๆ ในอรรถกถาท่านยกตัวอย่างว่า ลมพัด ลมไม่พัด ดอกไม้กลางวันแย้ม กลางคืน

^{๕๘} อจ. จตุกก. (บาลี) ๒๑/๔๕/๕๔.

^{๕๙} Stumpf S. E., *Philosophy : History & problems*, P. 138.

^{๖๐} Saint Augustine, the Confessions, (Chicago : Encyclopedia Britannica, INC, 1988), P .89.

^{๖๑} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๔๕/๗๖.

^{๖๒} พระมหาอุทัย ญาณธโร, *วิถีแห่งกลไกแบบพุทธ อภิปรัชญาของพุทธศาสนา*, (Bangkok :

หุบ เป็นต้น กฎนี้บ่งถึงการอธิบายเชิงวิทยาศาสตร์ มีเอกลักษณ์คือความเป็นเหตุเป็นผลทางกายภาพของสิ่งต่างๆ

๒) ฟิซนิยาม คือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ มีประเด็นสำคัญอยู่การอธิบายวิถีทางชีววิทยาของสัตว์และพืช และรวมไปถึงสิ่งที่มีชีวิตทั้งหมด รวมไปถึงกฎเกณฑ์ทางพันธุกรรม และปัจจัยหนุนของการดำรงชีวิต

๓) จิตนิยาม คือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต บ่งถึงสิ่งที่เกิดขึ้นก่อนเป็นปัจจัยให้แก่สิ่งที่เกิดในภายหลัง

๔) กรรมนิยาม คือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์หรือกระบวนการที่ทำให้เกิดผลของการกระทำ ประเด็นสำคัญอยู่ที่ความตั้งใจ ความพยายาม ผลของการกระทำ

๕) ธรรมนิยาม คือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับความเป็นเหตุเป็นผลแก่กันและกันของสิ่งทั้งปวง เป็นนิยามร่วม เป็นวิถีและความเป็นไปพื้นฐานที่ครอบคลุมถึงนิยามอื่นทุกส่วน^{๖๓}

ส่วนศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกัสติน ยึดแนวความคิดสร้างสรรค์ตามพระคัมภีร์ไบเบิล(Bible) เป็นมูลบท สำหรับอธิบายโลกพร้อมทั้งอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ โดยมีพระเจ้าเป็นแกนหลัก เพราะพระคัมภีร์ไบเบิลเริ่มต้นที่พลังสร้างสรรค์ของพระเจ้า ด้วยการพยายามอธิบายว่า ทำไมจึงมีสรรพสิ่ง? หรือสรรพสิ่งมาแต่ใด? ในแง่นี้มนุษย์ไม่ได้เริ่มต้น การเริ่มต้นมาจากพระเจ้านี่เป็นความชอบธรรม เพราะแม้แต่มนุษย์ก็ถือบังเกิดขึ้นในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างสรรค์ของพระเจ้า ในเมื่อมนุษย์มีความสามารถจำกัด แหล่งที่มาของการสร้าง แหล่งที่มาของความรู้ และที่มาของมาตรฐานทางคุณธรรมจึงมาจากแหล่งเดียวกันทั้งหมดคือพระเจ้า^{๖๔} ดังนั้นพระเจ้าและสรรพสิ่งจึงถูกอธิบายให้มีความสัมพันธ์ในฐานะผู้สร้างและสิ่งที่ถูกสร้าง ดังที่ St. Augustine กล่าวไว้ว่า “ข้าพเจ้าจะพิจารณาแผ่นดิน แผ่นดินก็ถูกสร้างสรรค์ ความงามแห่งส่วนต่างๆ ของแผ่นดินนั้นยิ่งใหญ่ แต่มันก็มีผู้สร้าง”^{๖๕} และการเชื่อว่าทุกๆ สิ่งที่รวมอยู่ในภาวะ (Being) สัจจะ (Truth) ความดี (Goodness) และความงาม (Beauty) ไม่ได้เป็นเหตุ (Cause) ของตัวมันเอง แต่เป็นผล (Effect) ที่รวมอยู่ในภาวะสูงสุดคือพระเจ้า^{๖๖} ทัศนะเช่นนี้จึงถือได้ว่าพระเจ้าทรงเป็นไปปฐมเหตุ

^{๖๓} ที.อี.อ. (บาลี) ๒/๓๔.

^{๖๔} สุวรรณา สถาอานันท์, **ศรัทธากับปัญญา : บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา**, หน้า ๒๘.

^{๖๕} **งานคัมภีร์ทองประเสริฐ, ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๗.

^{๖๖} Patrick J. Aspell, **Medieval Western Philosophy: the European Emergence**, P, 20.

หรือเป็นสาเหตุแรก (First Cause) สิ่งต่างๆมีพระเจ้าเป็นปฐมเหตุ ถ้าปราศจากพระเจ้าก็จะไม่มีอะไรเกิดขึ้นได้ ดังนั้นจึงสรุปว่า “ปฐมเหตุซึ่งอยู่เบื้องหลังของสรรพสิ่งคือพระปรีชาญาณของพระเจ้า”^{๖๓}

(๓) ทฤษฎีวิวัฒนาการ

พระพุทธศาสนาเถรวาทเชื่อว่าโลกและจักรวาล มีวิวัฒนาการแบบค่อยๆไปตามกฎธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากการตอบคำถามเรื่องสิ่งอันเป็นปฐมเหตุของสิ่งทั้งมวล พระพุทธศาสนาเถรวาทจะตอบคำถามเชิงกระบวนการหรือเชิงวิวัฒนาการแบบกระแสเหตุปัจจัยเท่านั้น กฎวิวัฒนาการดังกล่าวนี้เรียกว่าปฏิจกสมุปบาท โดยกฎนี้อธิบายวิวัฒนาการในแง่ของเหตุปัจจัยหรือเหตุผล โดยเป็นผลจากการมองการมีอยู่ของสิ่งต่างๆว่าเป็นเพียงการมีอยู่ในฐานะเป็นปัจจัยที่สัมพันธ์กันให้เกิดสิ่งอื่นตามมา หรือตัวมันเองก็เป็นผลมาจากปัจจัยจากส่วนอื่น เป็นกฎที่ครอบคลุมกระบวนการธรรมชาติที่เจริญขึ้น และทรุดโทรมเสื่อมสลายลงตามเหตุปัจจัยหมุนเวียนกันเรื่อยไป ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีเบื้องปลาย ในการอธิบายแบบนี้ พระพุทธศาสนาเถรวาทแบ่งปฏิจกสมุปบาทออกเป็น ๒ กลุ่มคือ (๑) กลุ่มที่เป็นหลักสากลใช้เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติล้วนๆ (๒) กลุ่มที่มีเจตจำนงหรือเจตนาเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย อันเป็นการนำหลักสากลมาอธิบายกระบวนการเกิดดับของสิ่งที่มีชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งชีวิตมนุษย์^{๖๔} ทั้งสองกลุ่มมุ่งแสดงวิวัฒนาการของสรรพสิ่งโดยมุ่งเน้นว่าเป็นกระบวนการที่เกิดดับโดยสภาวะของมันเอง ไม่มีอำนาจเหนือธรรมชาติมาบงการหรือสร้างให้ เมื่อรับหลักอธิบายนี้จึงไม่อาจรับระบบอธิบายโลกที่ขึ้นกับพระเจ้าสร้างผู้บันดาลหรือเหตุการณ์ต่างๆ เกิดขึ้นอย่างลอยๆ หรือโดยบังเอิญได้ ซึ่งหมายความว่า ผลที่ (มนุษย์) ต้องการจึงไม่อาจสำเร็จด้วยการอ่อนวอนต่อพระเจ้าสร้าง หรืออำนาจเหนือธรรมชาติใดๆ แต่ต้องสำเร็จด้วยการลงมือกระทำโดยใช้ปัญญาจัดการกับสิ่งทั้งหลาย^{๖๕}

ส่วนศาสนาคริสต์ตามคคิของนักบุญออกเกสติน เชื่อว่าพระเจ้าสร้างโลกให้มีวิวัฒนาการแบบมีจุดหมาย หรือมีวัตถุประสงค์ เพราะศาสนาคริสต์ ตามคคิของนักบุญออกเกสติน เชื่อว่าพระเจ้าไม่ได้ทรงสร้างทุกสิ่งทุกอย่างครบถ้วนในครั้งเดียว แต่ทรงสร้างสสาร (matter) ขึ้นมาทีละขั้วพร้อมกัน และทรงกำหนดให้สสารมีพันธุเหตุ (Seminal reasons)^{๖๖} คือสมรรถภาพที่จะทำให้สสารได้วิวัฒนาการไปเป็นสิ่งต่างๆ โดยที่พระเจ้าทรงประทานศักยภาพแก่สสารในขณะเดียวกัน แต่อยู่ใน

^{๖๓} Stumpf S. E., *Socrates to Sarte: A History of Philosophy*, (Singapore; McGraw-Hill Companies, 1999), P. 132.

^{๖๔} พระมหาอุทัย ญาณชโร, *วิถีแห่งกลไกแบบพุทธ อภิปรัชญาของพุทธศาสนา*, หน้า ๑๕๑.

^{๖๕} สุวรรณา สดาอนันท์, *ศรัทธากับปัญญา : บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา*, หน้า ๔๖ – ๔๘.

^{๖๖} กิรีติ บุญเจือ, *แก่นปรัชญายุคกลาง*, หน้า ๘๘.

รูปพลังงานศักย์ (potentiality) ยังไม่ปรากฏออกมาเป็นภาวะพร้อมกัน แต่จะกลายเป็นสิ่งต่างๆ ขึ้นมาภายหลัง ตามที่ทรงกำหนดไว้^{๑๑} ดังนั้น ทฤษฎีวิวัฒนาการจึงมีผู้ทรงดูแลให้ดำเนินไปตาม วัตถุประสงค์เพื่อการเข้าถึงจุดมุ่งหมายอันแน่นอน จักรวาลนี้จึงมีระเบียบ แบบแผน เอกภาพ ไม่ใช่ เป็นผลผลิตของการรวมตัวโดยบังเอิญของวัตถุปรมาณูบอด ซึ่งหมายถึงพระปรีชาญาณของพระเจ้า ผู้ทรงคลบนันดาลให้โลกบรรลุดุจประสงค์ ตามนัยนี้ถือว่ากระบวนการต่างๆ ในจักรวาลอยู่ในพระเจ้า และพระเจ้าปรากฏอยู่ในสิ่งเหล่านั้น ดังที่ St. Augustine กล่าวไว้ว่า

พระเจ้าของฉันทรงสถิตอยู่ทุกที่ และปรากฏอยู่ทุกสถานที่ ไม่มีการกำหนดของเขต ของพระองค์ พระองค์ทรงปรากฏอยู่โดยปราศจากการแสดงพระองค์เอง พระองค์ สามารถแบ่งแยกโดยไม่ทรงเคลื่อนไหวเมื่อข้าพเจ้าประสบเคราะห์กรรม พระองค์ทรง ตรวจสอบคุณค่าทางจิตใจของเราและตัดสินความคิด^{๑๒}

การอธิบายโลกด้วยทฤษฎีวิวัฒนาการของศาสนาทั้งสองเช่นนี้ ย่อมมีความสอดคล้อง กับการกำหนดเป้าหมายสูงสุด ซึ่งพระพุทธรศาสนาเถรวาทอธิบายโลกด้วยหลักปฏิบัติสมุปปาตแบบ นี้มีความสัมพันธ์ต่อเป้าหมายสูงสุด เพราะพระพุทธรศาสนาเถรวาทให้ค่าแก่การบรรลุว่าจะต้องเกิด จากความรู้แจ้งภายในตน ด้วยสติปัญญาอันประกอบด้วยเหตุผลของตนเอง ไม่ใช่ด้วยอำนาจ ภายนอก และการอธิบายของศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกัสติน ก็สอดคล้องกับเป้าหมาย สูงสุด เพราะการบรรลุธรรมสูงสุดมีความจำเป็นต้องโยงถึงพระเจ้า และมีได้ก็ด้วยพระกรุณาของ พระเจ้า ดังนั้นทฤษฎีวิวัฒนาการจึงสอดคล้องกับเป้าหมายด้วย

จากที่ได้เปรียบเทียบ การเชื่อเรื่องการเกิดของโลกข้างต้นนั้น ทำให้เห็นว่าแนวความคิด ทั้งสองศาสนามีประเด็นที่แตกต่างกันอย่างมาก เนื่องจากพระพุทธรศาสนาเถรวาทมี การเชื่อแบบอ เทวนิยม (atheism) ส่วนศาสนาคริสต์โรมันคาทอลิก การเชื่อแบบเทวนิยม (theism) ในเรื่องนี้ผู้วิจัย เห็นว่า ถึงแม้ว่าตำราส่วนมากจะระบุไว้ว่าพระพุทธรศาสนาเถรวาทมีทฤษฎีแบบอเทวนิยมซึ่ง ปฏิเสธพระเจ้าก็ตาม แต่ถ้าเราพิจารณาข้อความในพระไตรปิฎก หรือปกรณ์อื่นๆ ใน พระพุทธรศาสนาเถรวาท เราก็จะพบว่าพระพุทธรศาสนาเถรวาท ไม่ได้ปฏิเสธความมีอยู่ของเทวดา หรือพระพรหมในศาสนาพราหมณ์เลย ตรงกันข้ามพระพุทธรเจ้ากลับตรัสถึงเทวดาและพระพรหม อยู่เสมอ เช่น ทรงตรัสถึงเทวดา ๓ จำพวกคือ (๑) สมมติเทพ หมายถึงเทวดาโดยสมมติ หรือโดยการ ยกย่อง เช่น พระมหากษัตริย์ (๒) อุปปัตติเทพ เทวดาโดยกำเนิด หมายถึงชีวิตที่เกิดขึ้นด้วยผลแห่ง

^{๑๑} Stumpf S. E., *Socrates to Sartre: A History of Philosophy*, P.133.

^{๑๒} Saint Augustine, *The city of God*, P. 40. (ข้อ 29)

กุศลกรรม เป็นเทวดาจริง ๆ ที่สถิตอยู่ในภพภูมิหนึ่งต่างหาก เป็นอภิสมาณกาย ไม่ปรากฏแก่มังสจักขุ แต่บุคคลอาจจะพบเห็นท่านได้ โดยการที่ท่านสำแดงกายให้ปรากฏ หรือบุคคลนั้นได้ทิพยจักขุ จึงสามารถมองเห็นและติดต่อกับเทพเหล่านั้นได้ เทวดาประเภทนี้ได้แก่ ภูมเทวดา รุกขเทวดา อากาศเทวดา และเทวดาในชั้นกามาพจร ๖ ชั้น รวมถึงรูปพรหม ๑๖ ชั้น และอรุปรหมอีก ๔ ชั้น (๓) วิสุทธิตเทพ หมายถึงเทวดาโดยความบริสุทธิ์ เทวดาประเภทนี้คือมนุษย์ที่มีความบริสุทธิ์ทางกายวาจาใจ ได้แก่พระอรหันต์ทั้งหลาย ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่ามนุษย์ที่ปฏิบัติชอบจนบรรลุความบริสุทธิ์อย่างสูง คือ เป็นพระอรหันต์นั้นสูงกว่าเทวดาทุกประเภท ข้อความในรัชกาลสุตรให้เหตุผลว่า เหตุไรพระพุทธเจ้าจึงสูงกว่าหรือเลิศกว่าเทวดา โดยชี้ไปว่า เทวดายังมีราคะ โทสะ และโมหะ ^{๓๓} ดังนั้นวิสุทธิตเทพจึงเป็นเทวดาชั้นสูงสุดกว่าเทวดาทุกประเภท นอกจากนั้นพระพุทธศาสนายังแสดงคุณธรรม ที่ทำคนให้เป็นเทวดา โดยมีคุณธรรมคือหิริความละอายต่อบาป โอตตปปะ ความสะอึกกลัวต่อบาป เป็นต้น

ข้อความต่างๆ เหล่านี้ ย่อมสนับสนุนว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทยอมรับความมีอยู่แห่งเทวดาต่างๆ ไป คล้ายประเภทของสัตว์มีชีวิตอย่างหนึ่ง แต่ว่ามีสภาพแวดล้อม ต่างออกไปจากมนุษย์ และเทวดาดังกล่าว ก็มีดีมีชั่ว มีเห็นถูก มีเห็นผิด พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญเฉพาะเทวดาที่ประพฤติดี เพราะไม่ว่าจะเป็นเทวดาหรือมนุษย์ก็ตาม ถ้าสมบูรณ์ด้วยความรู้และความประพฤติ ก็เป็นผู้ประเสริฐสุดในเทวดาและมนุษย์ ^{๓๔} ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงยอมรับการมีอยู่ของเทวดาและพระพรหมและพระเจ้าอื่นๆ เช่นเดียวกับศาสนาเทวนิยม จะต่างกันก็เพียงแต่ทรงเห็นว่าเทพเจ้ามีคุณภาพจิตต่ำกว่าพระอรหันต์ เพราะเทวดาบางพวกไม่มีความสมบูรณ์ในทางจริยศาสตร์ กล่าวคือยังไม่สิ้นกิเลส และไม่ทรงยอมรับว่าเทพเจ้าเหล่านั้นได้สร้างโลกและสรรพสิ่ง ไม่ได้เป็นผู้ลิขิตมนุษย์เท่านั้น

^{๓๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๕/๓๖๒.

^{๓๔} ที.ส. (ไทย) ๕/๒๓๓/๕๕.

๔.๖ สัทธาญาณสัมปยุตกับการเชื่อเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า

ในประเด็นสัทธาญาณสัมปยุตกับการเชื่อคือ ศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า นั้น มีความต่างกันอย่างมาก กล่าวคือ

ก. พระพุทธศาสนาเถรวาท

ศรัทธาญาณสัมปยุตในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การเชื่อ ที่ประกอบด้วยญาณหรือเหตุผล เป็น การเชื่อ ที่มีปัญญาประกอบ มีหลักการที่สำคัญคือปฏิเสศการยอมฟังสิ่งเหนือธรรมชาติ ปฏิเสศการอ่อนน้อมสิ่งทั้งหลายภายนอก การปฏิเสศนั้นยอมเป็นการยอมรับเป็นนัยว่า ศรัทธาญาณสัมปยุต ย่อมจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของการฟังตนเอง เพราะปรากฏคำสอนหลายแห่งที่บ่งชี้ว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทสอนไม่ให้ฟังอำนาจลึกลับภายนอก แต่ให้หันมาฟังตนเอง เช่น “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงมีตนเองเป็นที่พึ่งเถิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย”^{๑๕}

ศรัทธาญาณสัมปยุตนั้น จึงตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งการฟังตน โดยมีปัญญาคอยกำกับ และถูกกำหนดกรอบว่าต้องมีปัญญาเข้ามาเป็นองค์สำคัญ เพื่อการตรวจสอบ พิจารณาไตร่ตรอง เพื่อให้ได้การเชื่อที่มีเหตุผล ในการตรวจสอบนั้นมีหลักที่รู้กันในนามว่ากาลามสูตร ^{๑๖} ซึ่งเป็นหลักที่ช่วยกลั่นกรองว่าไม่ควรด่วนเชื่อสิ่งใด จนกว่าจะได้รับการพิสูจน์ด้วยประสบการณ์ตรง ดังพระพุทธพจน์ว่า

ต่อเมื่อใด ได้รู้ได้เข้าใจด้วยตนเองว่า สิ่งนี้เป็นอกุศล สิ่งนี้มีโทษ สิ่งนี้ผู้รู้ดีเตือน สิ่งนี้เมื่อปฏิบัติแล้วไม่สามารถให้ผลได้จริง ก็เพียงถือว่าสิ่งนั้นผิด ควรละเสีย ต่อเมื่อใด ได้รู้ได้เข้าใจด้วยตนเองว่า สิ่งที่อยู่แล้วและปฏิบัติจนถึงที่สุดแล้ว ปรากฏผลเป็นความสุข ความเจริญ ฟังถือว่าสิ่งนั้นถูก เป็นกุศล มีประโยชน์ ผู้รู้สรรเสริญ ฟังปฏิบัติตาม^{๑๗}

ข้อความดังกล่าวยืนยันชัดว่าการเชื่อและเหตุผลต้องดำเนินควบคู่กันไป การจะเชื่อสิ่งใดต้องเข้าใจสิ่งนั้นก่อน การเชื่อ ในพระพุทธศาสนาจึงเกิดจากความเข้าใจ (ปัญญา) ดังนั้น

^{๑๕} ที.ปา . (บาลี) ๑๑/๘๐/๔๕.

^{๑๖} อจ.ติก. (บาลี) ๒๐/๖๖/๑๘๓ – ๑๘๗. (พระสูตรนี้มีชื่ออื่นๆ อีก เช่น เกสปุตตสูตร)

^{๑๗} อจ.ติก. (บาลี) ๒๐/๖๖/๑๘๓ – ๑๘๕.

พระพุทธเจ้าทรงตรัสหลักธรรมหมวดใดก็ตามที่ขึ้นต้นด้วยการเชื่อคือศรัทธา ก็จะตรัสปัญญากำกับไว้เสมอ เช่น สัมปรายกัถลประโยชน^{๗๘} สัมปทา ๔^{๗๙} พละ ๕^{๘๐} อริยทรัพย์ ๘^{๘๑} เป็นต้น

ข. ศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญอเกิสติน

ศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้า (Existence of god) ศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญอเกิสติน เชื่อว่าพระเจ้าเป็นสิ่งที่มิภาวะเหนือธรรมชาติ พระเจ้าจึงทรงเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจเข้าใจ (incomprehensible) อย่างที่ St. Augustine กล่าวไว้ว่า “พระองค์ทรงสร้างชีวิต (มนุษย์) ขึ้นมา และชีวิตเป็นแสงสว่างของมนุษย์ และแสงสว่างส่องในความมืด แต่ความมืดหาเข้าใจแสงสว่างไม่ พระองค์ทรงสร้างโลกแต่โลกไม่รู้จักพระองค์”^{๗๒} แต่มนุษย์ก็มีความปรารถนาและแสวงหาพระเจ้า เพราะมนุษย์ต้องการความสุข ความสุขทั้งหลายที่พบได้จากโลกแห่งประสบการณ์ไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง พระเจ้าทรงเป็นความสุขที่แท้จริง การที่มนุษย์สามารถรู้และเข้าใจถึงการมีอยู่ของพระเจ้าจึงเป็นการเข้าถึงสิ่งที่เป็นความสุขอันแท้จริงสูงสุด ดังนั้นมนุษย์จึงต้องแสวงหาความรู้ในเรื่องการมีอยู่ของพระเจ้า สำหรับ St. Augustine เชื่อว่าจินตภาพแห่งพระเจ้า (Idea of God) เป็นความรู้ที่ทุกคนมีส่วนร่วม และไม่สามารถแยกออกจากจิตของมนุษย์ได้ มนุษย์ไม่สามารถจะละเลยการรับรู้ จะทำเป็นไม่รู้ไม่ได้^{๗๓} St. Augustine ได้ยืนยันจากประสบการณ์ (experience) ของท่านว่าพระเจ้าทรงมีอยู่ (God exists) เพราะท่านเคยสัมผัสกับพระเจ้าหลายครั้ง ซึ่งท่านยืนยันว่า “ข้าพเจ้าได้หลังดวงวิญญาณของข้าพเจ้าออกเหนือตัวข้าพเจ้าและบัดนี้ไม่มีอะไรเหลืออยู่ที่ข้าพเจ้าพอจะสัมผัสได้ นอกจากพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของท่านนั้น”^{๗๔}

ถึงแม้การที่จะเชื่อว่าพระเจ้าทรงมีอยู่ (God exists) แต่เพื่อจะเข้าใจว่าพระองค์ทรงมีอยู่จึงต้องมีเหตุผลสนับสนุนพิสูจน์ให้เห็นจริงเพื่อที่จะเข้าใจเรื่องความมีอยู่ของพระเจ้ามาสู่เราและประสบการณ์ต่อพระเจ้าที่ท่านมีนั้นเป็นเรื่องส่วนบุคคล เป็นสิ่งที่ไม่อาจพิสูจน์หรือระบุได้อย่าง

^{๗๘} อ.อ. (ไทย) ๒๓/๓๖/๓๘๕.

^{๗๙} อ.อ. (ไทย) ๒๒/๔๖/๓๕.

^{๘๐} อ.อ. (ไทย) ๒๒/๑๑/๑๕.

^{๘๑} อ.อ. (ไทย) ๒๓/๖/๕.

^{๗๒} จานงก์ ทองประเสริฐ, *ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง*, หน้า ๒๑.

^{๗๓} Etienne Gilson, *The Christian philosophy of Saint Augustine*, p . 11.

^{๗๔} จานงก์ ทองประเสริฐ, *ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง*, หน้า ๑๘.

เป็นสาธารณะ ซึ่งมีผลทำให้ ความเชื่อใดๆ ก็ตามที่อยู่บนฐานของประสบการณ์เช่นนี้เป็นสิ่งที่ไม่อาจทำให้ผู้ที่ไม่เชื่อและไม่เคยมีประสบการณ์ยอมรับได้^{๘๕}

ดังนั้นจึงต้องมีเหตุผลมาสนับสนุนให้เห็นว่าพระเจ้าทรงมีอยู่ในวิธีการพิสูจน์นั้น ศาสนาคริสต์ใช้ ความเชื่อ (belief) และความศรัทธา (faith) เป็นจุดเริ่มต้น St. Augustine เชื่อว่า “มีบางอย่างสามารถรู้ได้อย่างชัดเจน บางอย่างรู้ได้ไม่ชัดเจน และยังมีหลายอย่างยากที่จะรู้สำหรับเรื่องพระเจ้านั้น เราอาจให้หลักฐานที่ชัดเจนของการมีอยู่ของพระเจ้า แต่เราควรยอมรับพระองค์ก่อนโดยศรัทธา”^{๘๖}

ดังนั้น สิ่งสำคัญที่สุดตามทรรศนะ St. Augustine ก็คือความเชื่อและความศรัทธาเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับจิตของมนุษย์ เพราะทั้งสองสิ่งนี้จะช่วยเตรียมจิตของมนุษย์ให้พร้อมที่จะแสวงหาเหตุผลมาสนับสนุนความเชื่อ ถ้าหากปราศจากการเชื่อแล้ว ก็ย่อมไม่อาจที่จะเข้าใจในการมีอยู่ของพระเจ้าได้

จากทรรศนะดังกล่าวทำให้เห็นว่า ลำพังการใช้เหตุผลของมนุษย์สามารถรับรู้ได้แต่ความจริงในระดับธรรมชาติ (natural truth) ซึ่งเป็นความจริงที่สามารถเข้าใจได้ด้วยสภาวะการรับรู้อันจำกัดของมนุษย์ แต่หากมนุษย์ไม่ได้รับการเปิดเผยจากพระเจ้า มนุษย์ก็จะไม่สามารถรับรู้ความจริงในระดับที่สูง เช่น ความสุขนิรันดรหรือความจริงเกี่ยวกับการมีอยู่ของพระเจ้าได้ การเชื่อจึงทำหน้าที่เป็นเหมือนกับ “เครื่องมือนำทาง” ให้กับการใช้เหตุผลของมนุษย์ ซึ่งมีสภาวะที่จำกัดให้สามารถรับรู้ความจริงในระดับที่เหนือธรรมชาติ (Supernatural truth) ได้

ประเด็นเรื่องศรัทธาญาณสัมปยุต กับ การเชื่อคือศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้าดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ถึงแม้ว่าศรัทธาญาณสัมปยุตจะเน้นว่าการจะปักใจเชื่อสิ่งใดต้องไตร่ตรองให้รอบคอบเสียก่อน โดยการใช้หลักกาลามสูตรเป็น “เกณฑ์” ในการตัดสินใจที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อ เพราะสิ่งที่กาลามสูตรเสนอก็คือทฤษฎีความรอบคอบในการรับความรู้ที่ผู้อื่นเสนอมาให้เราพิจารณา ทั้งนี้เราสามารถพิจารณาที่มาของพระสูตรนี้จากบริบททางสังคมในสมัยพุทธกาลก็จะพบข้อเท็จจริงในวรรณกรรมของพระพุทธศาสนา เถรวาทว่า ในช่วงนั้นสังคมอินเดียเต็มไปด้วยเจ้าลัทธิที่แข่งขันกันเผยแพร่ความเชื่อของลัทธิตน ดังจะเห็นได้จากหลักฐานที่ปรากฏในพรมขาลสูตร ว่ามีถึง ๖๒ ลัทธิ นอกจากนั้นยังมีลัทธิของครูทั้ง ๖ ที่ปรากฏเด่นชัดในสามัญญผลสูตร ซึ่ง

^{๘๕} พรเทพ สหชัยรุ่งเรือง, บทความปรัชญาภาษา. [Online], Available from : <http://www.Thaisdophilosophy.Net> [2005, Feb 11]

^{๘๖} Etienne Gilson, *The Christian philosophy of Saint Augustine*, p. 34.

นั่นก็แสดงว่าการอยู่ในท่ามกลางการเชื่อที่หลากหลาย และโดยส่วนใหญ่จะเสนอแนวคิดที่แตกต่างกันและขัดแย้งกัน ทั้งโดยส่วนตัวของเจ้าลัทธิหลักคำสอนและวิธีการปฏิบัติ และที่สำคัญก็คือมีการกล่าวโจมตีซึ่งกันและกันเพื่อช่วงชิง ศาสนิกชน พระพุทธเจ้าไม่ทรงวิจารณ์คำสอนของเจ้าลัทธิเหล่านั้น แต่ทรงสอนให้คิดให้รอบคอบ ไตร่ตรองให้รอบด้านด้วยตนเองก่อนแล้วค่อยตัดสินใจว่า ข่าวดสารหรือความรู้ที่ผ่านมาจากประเพณี การเสนอหลักกาลามสูตร ของพระองค์จึงเป็นการเตือนสติให้ใช้วิจารณญาณของการรับรู้ข่าวสาร ในหน้าต่อมาของพระสูตรเดียวกันเป็นการเสนอวิธีการตรวจสอบความรู้ต่าง ๆ โดยการใช้ประสาทสัมผัส กับการหยั่งเห็น เสียก่อนจึงค่อยปฏิบัติ ตาม เนื้อความในพระสูตรดังกล่าวนี้ น่าจะใช้พิจารณาความรู้และความเห็นทั่วไป มากกว่าที่จะนำมาใช้ในเรื่องของการปฏิบัติธรรม เพราะพระพุทธพจน์ที่ ปรากฏในพระไตรปิฎกชี้ชัดว่า การเชื่อในระดับใช้งานได้จริงในพระพุทธศาสนาเถรวาทก็คือตถาคตโพธิ สัทธา หรือ การเชื่อ ในพระรัตนตรัยที่ต้องเชื่ออย่างสนิทใจเท่านั้น เพราะถ้าศาสนิกชนไม่มีความเชื่อมั่นในหลักการแห่งตถาคตโพธิสัทธา เขาจะลงมือปฏิบัติธรรมต่างๆในพระพุทธศาสนาจนเจริญก้าวหน้าได้อย่างไร และการเชื่อนั้นก็ต้องเชื่ออย่างปราศศรัทธา เพราะถ้าหากต้องสอบสวนหรือต้องนำคำสอนไปปฏิบัติจนเห็นผลก่อนจึงค่อยเชื่อ การแสดงธรรมในแต่ละครั้งมีผู้เลื่อมใสเป็นจำนวนมาก เนื่องจากเชื่อมั่นในตัว ของพระองค์ว่าสิ่งที่ทรงสั่งสอนนั้นเป็นความจริง มีเหตุผล ดังนั้นเราย่อมจะเห็นว่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท ก็เริ่มต้นด้วย การเชื่อคือ ศรัทธา และใช้ศรัทธานำหน้าเช่นเดียวกับศาสนาอื่นๆ หลังจากนั้นจึงมีการศึกษาปฏิบัติเพื่อความสิ้นทุกข์ต่อไป

ในส่วนของ การเชื่อคือ ศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า St. Augustine ก็ใช้ศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นเหมือนกัน ซึ่งถ้าเรายอมรับว่า พระเจ้าเป็นเรื่องของความเชื่อและความศรัทธาแล้ว เราย่อมไม่สามารถหาเหตุผลมาแสดงให้เห็นได้ว่าพระเจ้ามียอยู่ เพราะพระเจ้าเป็นสิ่งที่อยู่นเหนือความรู้ของมนุษย์ ในการที่เราจะตัดสินใจ การเชื่อในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ถ้าเรื่องนั้นอยู่ภายใต้ขอบเขตของประสบการณ์ เราก็จะสามารถที่จะหาหลักเกณฑ์มาตัดสินประเมินคุณค่าของ การเชื่อนั้นได้ แต่สำหรับการ เชื่อในสิ่งที่อยู่นอกเหนือประสบการณ์ เราไม่อาจที่จะหาเกณฑ์มาตัดสินได้ ดังนั้นถึงแม้ว่านักปรัชญาจำนวนมากจะพยายามแสวงหาคำตอบว่าพระเจ้ามียอยู่หรือไม่ แต่ก็ยังไม่มีนักปรัชญาคริสต์คนใดที่สามารถพิสูจน์ได้อย่างชัดเจนว่าพระเจ้าทรงมีอยู่ ปัญหาที่นักปรัชญาคริสต์ประสบก็คือข้อมูลและความรู้ที่จะนำมาวิเคราะห์นั้นเป็นเพียงข้อเท็จจริงที่จำกัดอยู่ภายในประสบการณ์ และมีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จึงไม่สามารถพิสูจน์ที่อยู่นเหนือประสบการณ์ของตนได้ นอกจากนั้นสำหรับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ค้นทั่วไปเชื่อว่าเป็นมาตรฐานในการพิสูจน์สิ่งต่างๆ ก็ไม่สามารถพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้าได้ เนื่องจากวิทยาศาสตร์ไม่อาจทดสอบสมมติฐาน

เกี่ยวกับความมียู่ของพระเจ้าด้วยเกณฑ์เชิงประจักษ์ เพราะพระเจ้าไม่ทรงอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ใดๆ จึงยากที่จะหาวิธีการใดมาพิสูจน์ได้

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าเราไม่อาจพิสูจน์ได้ว่าพระเจ้าทรงมีอยู่หรือไม่ แต่เราก็ไม่อาจจะกล่าวได้ว่าพระเจ้าไม่มี ปัญหาจึงเป็นปัญหาที่หาคำตอบแน่นอนไม่ได้ จึงเป็นเรื่องของการเชื่อ และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ฉะนั้นในที่สุดแล้วเราก็ต้องกลับไปเริ่มต้นที่ความเชื่อ ความศรัทธาที่ใช้เป็นจุดเริ่มแรกของการพิสูจน์ ผู้วิจัยจึงเห็นว่า ศรัทธาญาณสัมปยุตและการเชื่อคือศรัทธา เป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า ก็ต้องใช้ การเชื่อ ในองค์ศาสนา และในคำสอนของพระศาสนา เป็นปทัฏฐานเหมือนกัน เพราะใครก็ตามที่เชื่อพระเจ้า เขาก็ต้องเชื่อว่าสิ่งที่กล่าวไว้ในพระคัมภีร์ไบเบิลเป็นสิ่งถูกต้อง เจกเช่นเดียวกันกับชาวพุทธในยุคหลังพุทธกาล ก็ต้องเชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎกว่าเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้จริง และไม่ยอมให้ใครมาคัดค้านหรือเปลี่ยนแปลง แม้แต่การตีความที่แตกต่างออกไป จากแนวความคิดเดิมก็จะไม่เป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชนทั่วไปเช่นกัน

๔.๖ สรุป

การศึกษาวิจัยประเด็นดังกล่าว สามารถสรุปโดยเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างกันของหลัก การเชื่อ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับศาสนาคริสต์ ตามคตินของนักบุญออกเกสติน ได้ดังนี้

หลักการเชื่อของพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑. ความหมาย หมายถึงความเชื่อ ความเลื่อมใสในทางธรรม คือเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อด้วยเหตุผล เชื่อมั่นในคุณงามความดี มีความเชื่อความเลื่อมใสในความจริงมีปัญญาประกอบ เพื่อที่จะไม่ให้บุคคลลุ่มหลงไปตามลักษณะอาการที่เป็นไปในภายนอก และ การเชื่อคือ ศรัทธา หมายถึงเจตสิก คือสิ่งที่เกิดดับพร้อมกันกับจิต (อยู่ในกลุ่มของ โสภณเจตสิก) ศรัทธาเจตสิก คือความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ อันได้แก่ความเชื่อในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เชื่อเหตุผลในเรื่องกรรม และผลของกรรมตามความเป็นจริง

๒. ความสำคัญ พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าหลักการเชื่อมีความสำคัญ ๒ ประการ คือ ๑) เป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นของกระบวนการพัฒนาปัญญา ที่ขาดไม่ได้ การเชื่อทำให้มั่นใจตนเองโดยเหตุผลว่า จุดหมายที่อยู่เบื้องหน้านั้นเป็นไปได้จริง และมีคุณค่าที่จะไปให้ถึง เราใจให้เกิดความเพียรศรัทธาอยู่ในฐานะที่เป็นตัวเหตุ ที่จะนำไปสู่การบรรลุสืบเนื่องเป็นผล, ๒) การเชื่อคือ ศรัทธา

เป็นที่มาของความรู้สูงสุดคือ โลกุตตรปัญญาซึ่งบุคคลจะได้มาด้วยประสบการณ์ตรงของผู้ปฏิบัติเอง

๓. ประเภทของ การเชื่อหรือ ศรัทธา พระพุทธศาสนาเถรวาทแบ่งประเภทของศรัทธาออกเป็น ๔ ประเภทคือ ๑) กัมมศรัทธา เชื่อในกฎแห่งกรรม ๒) วิปากศรัทธา เชื่อผลของกรรม ๓) กัมมัสสกตาศรัทธา เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน ๔) ตถาคต โปธิศรัทธา เชื่อปัญญาการตรัสรู้ของพระตถาคต ศรัทธา ๓ ประเภทข้างต้นเป็นความเชื่อในกฎธรรมชาติ เพราะพระพุทธศาสนาเถรวาทมองเรื่องกรรมเป็นกฎธรรมชาติ ส่วนข้อที่ ๔ เป็นการเชื่อในความสามารถส่วนพระองค์ที่ทรงเข้าถึงความจริงหรือกฎของธรรมชาติ

๔. เป้าหมายสูงสุด พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่า การเชื่อมีจุดหมายอยู่ที่การเกิดปัญญา (ญาณทัสสนะ) คือการเกิดความรู้ ความเข้าใจ สามารถพิจารณาสิ่งต่างๆตามความเป็นจริง มีจิตใจสงบ สว่าง ปราศจากกิเลส กรรม วิบาก มีชีวิต ที่อิสระจากทุกข์โดยสิ้นเชิง กำจัดราคะ โทสะ และโมหะซึ่งก็คือพระนิพพานนั่นเอง ซึ่งบุคคลจะเข้าถึงได้ในชีวิตนี้

๕. การเชื่อเรื่องนิพพาน นิพพานเป็นสภาพของจิตที่ไร้กิเลสตัดมหาทุกข์ทุกอย่าง สูญสิ้นความอยากทุกอย่างที่เราปลุชนเกลือกกลั้วอยู่ เป็นสภาพที่สงบ ไร้กังวล เกษม เป็นอิสระจากทุกข์โดยสิ้นเชิง เพราะการปล่อยวาง ไม่ยึดมั่นในอุปาทานขั้น ๕ เป็นสภาพที่ต่างจากขั้น ๕ ซึ่งอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ทั้งระบบกล่าวคือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ในขณะที่นิพพานอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ เฉพาะข้อสุดท้าย คือ เป็นอนัตตา ได้แก่ไม่มีตัวตนที่เป็นแก่นเป็นแกนอยู่ ไม่มีตัวตนที่คงที่ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้สลาย ไม่มีอำนาจในตัวเองบังคับให้เป็นไปในอำนาจไม่ได้ แแย้งต่ออดีต

๖. การเชื่อเรื่องการสร้างโลก พระพุทธศาสนาเถรวาทไม่เชื่อเรื่องพระเจ้าสร้างโลก และปฏิเสธลัทธิที่มีพระเจ้าสร้าง ลัทธิที่แสดงกำเนิดและความเป็นไปของโลก ในรูปของการบันดาลโดยอำนาจเหนือธรรมชาติทุกระบบ และมองสิ่งต่างๆว่ามีได้เพราะการประสมของเหตุปัจจัย และดำเนินไปตามเหตุปัจจัยในรูปของอิทัปปัจจยดา และแสดงการเกิด การดับของโลกที่ตัวเราเท่านั้น

๗. ศรัทธาญาณสัมปยุต ในพระพุทธศาสนา เถรวาท เป็นการเชื่อ ที่ประกอบด้วยญาณประกอบด้วยปัญญา มีปรีชาหยั่งรู้ ว่าสิ่งนั้นๆมีเหตุผลควรเชื่อหรือไม่ ศรัทธาญาณสัมปยุตมีจุดเน้นที่สำคัญคือต้องมีปัญญาเป็นสิ่งที่ช่วยกลั่นกรองตรวจสอบ พิจารณา ไตร่ตรอง เพื่อให้ได้ การเชื่อที่มีความจริงและมีเหตุผล และสามารถนำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้จริง

หลักการเชื่อของศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญออกัสติน

๑. ความหมาย หมายถึงความเชื่ออันเป็นบันไดขั้นแรก ที่จะนำพามนุษย์ไปสู่พระเจ้า พร้อมกับการยอมรับพระอนุภาพ ของพระเป็นเจ้าพร้อมกับการยอมอ่อนน้อมถ่อมตนต่อพระเจ้า การเชื่อจัดเป็นพระพรที่พระเจ้าทรงเปิดเผยให้แก่มนุษย์ทุกคน เพื่อเป็นตัวเชื่อมแดนธรรมชาติกับแดนเหนือธรรมชาติ ความเชื่อจึงเป็นท่าทีที่ถาวร ที่มนุษย์เปิดใจรับพระเจ้า โดยทั่วไปซึ่งก็หมายถึง การเชื่อในพระตรีเอกานุภาพ (Trinity)

๒. ความสำคัญ St. Augustine ถือว่าการเชื่อมีความสำคัญ ๒ ประการเช่นกันคือ ๑) การเชื่อเป็นขั้นแรกที่จะนำพาเราไปสู่ความจริงและความสุขอย่างแท้จริง เป็นจุดเริ่มต้นของหนทางอันนำไปสู่พระเจ้า หรือเป็นสิ่งที่จะช่วยเราให้รับรู้พระเจ้าได้โดยอาศัยสิ่งนี้ ๒) การเชื่อเป็นที่มาของความรู้ที่แท้จริง หรือความรู้สิ่งอันเป็นจริง ที่มนุษย์จะเข้าถึงความจริงได้นั้น นอกจากจะอาศัยตนเองแล้ว มนุษย์ยังต้องอาศัยการเปิดเผยของพระเจ้าด้วย โดยเชื่อว่าการรู้ความจริงนั้นไม่ได้มาจากปัญญาภาคปฏิบัติของมนุษย์เอง หากแต่มาจากสิ่งเหนือธรรมชาติ

๓. ประเภทของการเชื่อคือศรัทธา St. Augustine ไม่ได้แบ่งไว้อย่างชัดเจนนัก แต่พอสรุปได้ว่ามี ๒ ประเภทคือ ๑) ศรัทธาพระเจ้า (To Believe God) เป็นความเชื่อที่เป็นการแสดงท่าทีเชื่อ / ไม่เชื่อ / เชื่อมาก / เชื่อน้อย ๒) ศรัทธาในพระเจ้า (To Believe in God) เป็นยึดคิดของจิตใจต่อพระบัญชาของพระเจ้า และประกอบ ด้วยมิตการอุทิศตนแก่พระเจ้า มีสำนึกเชิงพันธกิจผูกพันกับสิ่งที่เชื่อนั้น ตลอดเวลา

๔. เป้าหมายสูงสุด St. Augustine ถือว่าเป้าหมายสูงสุดของศรัทธา คือการเข้าถึงอาณาจักรพระเจ้า (City of God) หรือเมืองแห่งสวรรค์อันเกิดจากความรักพระเจ้าถึงขนาดเหยียบย่ำตนเอง สันติภาพในอาณาจักรพระเจ้าหรืออาณาจักรสวรรค์เป็นสิ่งที่มิอยู่ชั่วนิรันดร์ เป็นอาณาจักรสมบูรณ์สูงสุด และเป็นความสงบสุขชั่วนิรันดร์ เป็นเมืองที่ไม่เหมือนอย่างเช่นที่มนุษย์ได้เคยประสบมา ซึ่งมันก็ผ่านไปโดยการเกิดและการตาย แต่มันเป็นความสงบสุข ที่มีความเป็นอิสระจากสิ่งชั่วร้ายทั้งหมด

๕. การเชื่อเรื่องพระเจ้า St. Augustine เชื่อว่าพระเจ้ามี่ลักษณะเหมือนแบบในปรัชญาพลาโต คือมีความเป็นจริงสูงสุดแบบปรนัย (objective) ทรงเป็นสิ่งที่มิภาวะเป็นอยู่ด้วยตนเอง เป็นนิรันดร์ และไม่อาจเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่อนันต์ และด้วยภาวะเป็นอนันต์ มนุษย์จึงไม่อาจเข้าใจพระเจ้าได้ ว่าเป็นอย่างไร มนุษย์เพียงรับรู้การมีอยู่ได้เท่านั้น แต่พระเจ้าทรงมีการกระทำบางอย่างเกี่ยวกับโลกและมนุษย์ผ่านการเปิดเผย (revelation) พระเจ้าจึงทรงมีภาวะเป็นอัตตา

๖. การเชื่อเรื่องการสร้างโลก St. Augustine เชื่อว่าพระเจ้าทรงสร้างโลกจากความว่างเปล่า แหล่งที่มาของการสร้าง แหล่งที่มาของความรู้และแหล่งที่มาของมาตรฐานทางคุณธรรม มาจากแหล่งเดียวกันทั้งหมดคือพระเจ้า พระเจ้าคือปฐมเหตุที่ทรงอยู่เบื้องหลังของสรรพสิ่ง ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เกิดจากการวิวัฒนาการของสสารที่พระเจ้าทรงสร้างขึ้นแล้ว ให้ดำเนินไปตามวิถีทางกฎที่ทรงวางไว้

๗. การเชื่อคือศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้าของ St. Augustine เป็นการเชื่อหรือศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นไปสู่การพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า การเชื่อเป็นส่วนประกอบขั้นพื้นฐาน ที่จะนำไปสู่ความเข้าใจในการมีอยู่ของพระเจ้า พระเจ้าทรงอยู่เหนือประสบการณ์ของมนุษย์ จึงไม่อาจหามาตรการใดมาตัดสินการมีอยู่ได้ จึงต้องใช้ การเชื่อ นำหน้า แล้วมีเหตุผลมาสนับสนุนเพื่อเข้าถึงการมีอยู่ของพระเจ้า

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่องหลักการเชื่อของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกเกสติน ในประเด็นที่ว่าด้วยคำนิยามความหมาย ความสำคัญ การแบ่งประเภท จุดหมายสูงสุด การเชื่อสิ่งสูงสุด และศรัทธาญาณสัมปยุตกับศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า มีทั้งลักษณะที่คล้ายคลึงและแตกต่างกัน สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

พระพุทธศาสนาเถรวาท มองว่า “การเชื่อ” หมายถึงความเชื่อ ความเชื่อมั่นในความดี อันเป็นความเชื่อที่มีเหตุผลสนับสนุน ไม่ใช่เพียงอารมณ์อย่างเดียว เป็นการเชื่อคือศรัทธาที่มีปัญญากำกับ คือมีปัญญาประกอบให้อยู่ในลักษณะที่เชื่อตามความเป็นจริง ดังจะเห็นได้จากกาลามสูตรซึ่งชี้ชัดว่าจะเชื่ออะไรนั้นต้องมีปัญญากำกับเสมอ กระบวนการใช้ปัญญาสอดคล้องกับคำว่าเหตุผล หรือหลักโยนิโสมนสิการที่ใช้พิจารณาเพื่อเข้าถึงต้นเหตุ เพื่อมองให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลของสิ่งต่างๆ ในทรรสนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท ศรัทธาต้องมีการควบคุมด้วยปัญญาทุกขั้นตอน ลักษณะของ การเชื่อคือ ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นจึงไม่ให้ด่วนเชื่อสิ่งใด จนกว่าจะได้รับการพิสูจน์ด้วยประสบการณ์ตรง เพื่อให้ได้ศรัทธาที่มีเหตุผล ผู้วิจัยได้พบว่า การเชื่อคือศรัทธาในพระไตรปิฎกท่านประสงค์เอาเฉพาะตถาคตโพธิสัตถา คือการศรัทธาในปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ในฐานะทรงเป็นตัวอย่างของมนุษย์ที่พัฒนาตนได้สูงสุด และใช้ปัญญาแก้ปัญหาเสร็จสิ้นแล้ว ในทางปฏิบัติ ตถาคตโพธิ สัตถา หมายถึง การศรัทธาที่ครอบคลุมถึงศรัทธาในพระรัตนตรัยครบทั้ง ๓ อย่างในเวลาเดียวกัน แต่ในชั้นอรรถกถาท่านกำหนดขอบเขตของ การเชื่อคือศรัทธาไว้ ๔ ประเภท

๑. กัมมสัตถา เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อ กฎแห่งการกระทำว่ากรรมดีกรรมชั่วเป็นเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องกันไปเป็นการเชื่อในเหตุ

๒. วิปากสัตถา เชื่อผลของกรรม คือเชื่อว่าสิ่งที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากเหตุ เมื่อบุคคลกระทำสิ่งใดแล้วย่อมมีผลตามมา เป็นการเชื่อผล

๓. กัมมัตสกตาสัตถา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของ ๆ ตน คือเชื่อว่าแต่ละคนจะต้องรับผิดชอบผลของการกระทำที่จะต้องตามมา เป็นการเชื่อทั้งเหตุและผล

๔. ตลาคตโพธิ สัทธา เชื่อปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ในฐานะที่ทรงเป็นแม่แบบของมนุษย์ที่พัฒนาจนกระทั่งบรรลุถึงความสมบูรณ์สูงสุดได้ ทำให้เห็นศักยภาพของมนุษย์ เกิดความมั่นใจว่ามนุษย์แต่ละคนมีศักยภาพในตัวเองที่สามารถจะพัฒนาไปจนกระทั่งเป็นผู้สิ้นสุดทุกข์ได้ด้วยตนเอง

ศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญอเกิสติน มองว่า การเชื่อ (Belief) หมายถึงการยึดติดของใจกับความจริงเหนือธรรมชาติ และการมอบน้อมอย่างสุดชีวิตของมนุษย์ที่ชื่นชมต่อพระเจ้า เป็นจุด เริ่มต้นของหนทางอันจะนำไปมนุษย์สู่พระเจ้า หรือสิ่งที่เป็นเครื่องช่วยมนุษย์ให้รับรู้พระเจ้าได้โดยอาศัยสิ่งนี้เท่านั้น การเชื่อจึงเป็นการกระโดดจากแดนธรรมชาติสู่แดนเหนือธรรมชาติ เป็นพระพรที่พระเจ้าทรงเสนอให้แก่มนุษย์ เป็นคุณธรรมพื้นฐานให้แก่คุณธรรมอื่นๆ และ การเชื่อยังเป็นหลักตัดสินใจการกระทำอีกด้วย กล่าวคือ ถ้าการกระทำใดเป็นไปตามหลัก การเชื่อคือ ศรัทธา การกระทำนั้นก็ถือว่ามีส่วนของความถูกต้องมากกว่าที่จะผิด St. Augustine แบ่งการเชื่อออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. การเชื่อพระเจ้า (To Believe God) หมายถึงการเชื่อที่ยังไม่มั่นคง ไม่ประกอบด้วยมิตติการอุทิศตนแก่พระเจ้า ยังต้องหาเหตุผลไปพร้อมๆกับการเกิดขึ้นของการเชื่อ

๒. การเชื่อในพระเจ้า (To Believe in God) หมายถึงการเชื่อมั่น โดยไม่ต้องหาหลักฐานมาสนับสนุนและ ไม่มีความลังเลสงสัย จึงเป็นความเชื่อที่สูงส่งกว่า การพิจารณาด้วยเหตุผลของมนุษย์ ประกอบด้วยมิตติการอุทิศตนแก่พระเจ้า เป็นท่าทีถาวรที่มนุษย์เปิดใจรับพระเจ้าอย่างแท้จริง

อนึ่งด้านการแบ่งประเภทของ การเชื่อ ดังกล่าวนั้น แนวคิดทั้งสอง ศาสนา ใช้เกณฑ์ต่างกันในการจำแนก หลักการเชื่อ กล่าวคือพระพุทธศาสนาเถรวาทตั้งอยู่บนพื้นฐานของกฎธรรมชาติเป็นสำคัญ จึงแบ่ง การเชื่อออกเป็น ๔ ประเภท ทำให้มีขอบเขตกว้างขวาง ครอบคลุมทั้งในด้านธรรมชาติ ทั้งด้านศาสนาและศีลธรรม ส่วนศาสนาคริสต์ ตามคตินักบุญอเกิสติน แบ่งประเภทการเชื่อออกเป็น ๒ ประเภท จึงมีความหมายแคบกว่าพระพุทธศาสนาเถรวาท

ด้านความสำคัญของหลักการเชื่อ แนวคิดทั้ง ๒ มีความเหมือนกันเพราะต่างก็ถือว่า การเชื่อเป็นบันไดขั้นต้นของการเข้าถึงความจริง และเป็นที่มาของความรู้สูงสุด จะ แตกต่างกันก็เพียงแต่ความรู้สูงสุดในแนวทางของศาสนาทั้ง ๒ ซึ่งแตกต่างกันก็คือปัญญาและพระเจ้าเท่านั้น

ด้านจุดมุ่งหมายสูงสุดของหลัก การเชื่อ ถือว่าทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญอเกิสติน ต่างก็ปรารถนาสิ่งเดียวกันคือความสุข โดยการละกิเลสตัณหาที่ทำให้จิตของมนุษย์เศร้าหมอง เพียงแต่ศาสนาคริสต์ ตามคตินักบุญอเกิสติน ไม่ได้ละอย่างเด็ดขาด กล่าวคือมีคุณธรรมฝ่ายสูงคอยควบคุมกิเลสฝ่ายต่ำให้เป็นไปในทางที่ควรเท่านั้น ส่วน

พระพุทธศาสนาเถรวาทหมายถึงการดับกิเลสตัณหาได้อย่างสิ้นเชิง นอกจากนี้อำนาจของพระเจ้าอันเป็นจุดหมายสูงสุดของศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสติน นั้น บุคคลสามารถบรรลุได้ก็ต่อเมื่อต้องตายลงเท่านั้น โดยวิญญานอมตะจะได้รับการตัดสิ้นให้ได้ไปสู่อาณาจักรพระเจ้าซึ่งต่างกับพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่บุคคลสามารถบรรลุเป้าหมายได้ทั้งในขณะที่มีชีวิตอยู่ เรียกว่า “สุอุปาทิเสสนิพพาน” และสามารถนิพพานทั้งดับกิเลสและดับร่างกายเรียกว่า “อนุอุปาทิเสสนิพพาน” อีกประการหนึ่งศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสติน ยังถือว่า อำนาจพระเจ้าเป็นโลกๆหนึ่งที่อยู่เหนือประสาทสัมผัส ส่วนพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่า นิพพานเป็นเพียงสภาวะเท่านั้น ไม่ใช่โลก ไม่ใช่สถานที่ไม่ใช่สถานที่ และประการสุดท้ายแนวทางดำเนินสู่จุดหมายสูงสุดนั้นก็แตกต่างกันตามหลักศาสนาของตน กล่าวคือพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นปฏิบัติทาเพื่อดำเนินสู่พระนิพพาน ได้แก่ ความเห็นชอบ คำริชอบ เจรจาชอบ กระทำชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ และตั้งจิตมั่นชอบ และองค์ประกอบทั้ง ๘ ประการนี้ จะต้องดำเนินไปร่วมกัน เนื่องกัน พร้อมเพรียงกัน สอดประสานกันไป จึงจะสามารถเข้าถึงพระนิพพานได้ ส่วนศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสติน ถือว่า ผู้จะดำเนินสู่ความเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้าได้นั้น จะต้องดำเนินไปตามมรรคคือ การเชื่อ และพยายามกำจัดกิเลสด้วยตนเองส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสติน สอนให้ฟังพระเจ้า จึงจะสามารถเข้าถึงชีวิตนิรันดรในอาณาจักรของพระเจ้าได้

ด้าน การ เชื่อเรื่องพระเจ้าและนิพพาน แนวคิดทั้งสองนี้มีลักษณะที่คล้ายกันคือ นิพพานและพระเจ้าเป็นภาวะที่ไม่อาจรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือเป็นภาวะที่อยู่เหนือผัสสะของมนุษย์ทั่วไป เป็นสิ่งที่ล่วงเลยหลักเหตุผล ไม่อาจเข้าถึงด้วยหลักตรรกวิทยา เราไม่อาจพูดถึงภาวะอันแท้จริงของนิพพานและพระเจ้าได้อย่างถูกต้อง เพราะภาษามีความจำกัดทั้ง ๒ ระบบจึงเห็นว่าควรบ่งถึงภาวะทั้ง ๒ ด้วยข้อความเชิงบวก (Positive) และเชิงลบ (Negative) และนิพพานกับพระเจ้าก็มีความแตกต่างกันตามพื้นฐานของ การเชื่อ คือนิพพานเป็นอนัตตา ส่วนพระเจ้าทรงเป็นอัตตา

ด้าน การ เชื่อเรื่องการสร้างโลกแนวคิดทั้งสอง มีความต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือพระพุทธศาสนาเถรวาทไม่ยอมรับเรื่องพระเจ้าสร้างโลก และปฏิเสธลัทธิที่มีผู้สร้าง ลัทธิที่แสดงกำเนิด และความเป็นไปของโลกในรูปของการบังเกิดโดยอำนาจเหนือธรรมชาติทุกระบบพระพุทธศาสนาเถรวาท พุทธถึงการเกิดดับของโลกในกระแสแห่งปัจจุสมุปบาทเท่านั้น ส่วนศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกเกสตินนิกายมีการเชื่อว่า โลกและสรรพสิ่งเกิดจากการสร้างของพระเจ้า พระเจ้าทรงเป็นปฐมเหตุ (first cause) ของสรรพสิ่ง

ส่วนการเชื่อคือศรัทธาญาณสัมปยุต กับ การเชื่อคือศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า ก็มีลักษณะที่ต่างกันตามหลักศาสนาของตน กล่าวคือศรัทธาญาณสัมปยุต เป็น การเชื่อที่ต้องประกอบด้วยเหตุผลโดยมีจุดเน้นอยู่ที่ว่าไม่ควรด่วนเชื่อสิ่งใด จนกว่าจะได้รับการตรวจสอบด้วยประสบการณ์ตรงเสียก่อน เป็น การเชื่อชนิดที่คิดหาเหตุผลเห็นสมจริงแล้วจึงเชื่อ ส่วน การเชื่อคือศรัทธาพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า เป็นการใช่ การเชื่อเป็นจุดเริ่มแรกของการพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า เหตุผลจะเป็นกระบวนการถัดมาจากนั้น ศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญอเกสติน เชื่อว่าคำฟังแต่การใช้เหตุผลของมนุษย์สามารถรับรู้ได้แต่ความจริงในระดับธรรมชาติ (Natural truth) ซึ่งเป็นความจริงที่สามารถเข้าใจได้ด้วยสภาวะการรับรู้อันจำกัดของมนุษย์ แต่หากมนุษย์ไม่ได้รับการเปิดเผยจากพระเจ้า มนุษย์ก็จะไม่สามารถรับรู้ความจริงเกี่ยวกับความมีอยู่ของพระเจ้าอันเป็นความจริงในระดับที่สูงได้ การเชื่อจึงทำหน้าที่เป็น “เครื่องมือนำทาง” ให้กับการใช้เหตุผลของมนุษย์ ซึ่งมีสภาวะที่จำกัดให้สามารถรับรู้ความจริงในระดับที่เหนือธรรมชาติ (Supernatural truth) ได้ เป็นการเชื่อชนิดเชื่อก่อนแล้วทำให้มีเหตุผลภายหลัง

ผู้วิจัยเห็น ว่า การ เชื่อของมนุษย์เกิดขึ้นมาจากความต้องการมูลฐานหลายอย่าง โดยเฉพาะความต้องการทางจิตวิญญาณ และศาสนาเท่านั้นที่สามารถตอบสนองความต้องการทางจิตวิญญาณของมนุษย์ ศาสนาเป็นผลิตผลทาง การ เชื่อของมนุษย์อีกต่อหนึ่ง ที่เกิดจากศรัทธาอันยิ่งใหญ่ที่มนุษย์ต้องการแสวงหาคำตอบให้แก่ชีวิต เมื่อมนุษย์แสวงหาคำตอบมีจำนวนมาก คำตอบที่ได้จึงมีความหลากหลาย ลัทธิความเชื่อจึงมีมากเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ แต่สิ่งที่มนุษย์ต้องการก็มีความเหมือนกันอยู่ประการหนึ่งคือความสุข และทุกๆศาสนาก็มีคำสอนที่นำไปสู่เป้าหมายปลายทางเดียวกันคือการนำชีวิตไปสู่ความสุขทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ถึงแม้ การเชื่อในเรื่องปลีกย่อยของแต่ละศาสนาจะแตกต่างกัน ดังเช่น การ เชื่อของพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญอเกสติน ที่มีความต่างกันในบางประเด็น แต่นั่นก็เนื่องมาจากความคิดเห็น ความเชื่อ ของมนุษย์นั้นเป็นสิทธิ์ส่วนตัวบุคคลที่มนุษย์มีมาโดยธรรมชาติตั้งแต่เกิด มนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกันทั้งในทางร่างกาย ความคิด และการตัดสินใจ การที่มนุษย์มี การเชื่อแตกต่างกันจึงเป็นเรื่องธรรมดา การเชื่อในศาสนาของใคร ก็เป็นสิทธิ์และความพอใจของผู้นั้น จะให้เหมือนกันทั้งหมดย่อมเป็นไปได้ และเป็นความจริงที่เราต้องยอมรับ แต่หลักใหญ่ๆ แล้ว การเชื่อของศาสนานานโลกนี้ย่อมไม่มีความต่างกัน และ การเชื่อในทางศาสนาเป็น การเชื่อที่ไม่ต้องการการวิพากษ์วิจารณ์ ว่าการเชื่อของใครถูกผิดควรค่าแก่การนับถือมากกว่ากัน เนื่องจากคำสอนในทุกศาสนาย่อมมีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานของมนุษย์คือความทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น

นอกจากนั้นการเชื่อทางศาสนาย่อมมีแต่ผลดีไม่มีผลเสียเลย เช่นที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า คนที่ตัดสินใจเชื่อในเรื่องจริยธรรมของศาสนาย่อมจะได้ความอุ่นใจว่า หากเราทำความดีไว้ ถ้า

ชาติหน้ามีจริง ผลกรรมที่ทำไว้มีจริง เราก็จะได้ไปสู่สุคติ ถ้าชาติหน้าไม่มี ผลกรรมที่ทำไว้ก็ไม่มี เราก็จะอยู่โดยไม่มีทุกข์ ไม่มีเวรภัยในชาตินี้ เป็นต้น และวิลเลียม เจมส์ (William James) ได้กล่าวถึงข้อดีของการเชื่อไว้ว่า มนุษย์ต้องเลือกที่จะเชื่อ เพราะถ้าไม่รอให้มีหลักฐานมนุษย์จะเสียประโยชน์ ถ้าพระเจ้ามีจริงขึ้นมา การลังเลสงสัยย่อมตัดโอกาสไปสู่ความรอด ฉะนั้น การเชื่อของทุกๆ ศาสนาย่อมมีแต่ผลดี ถึงแม้ว่าแต่ละศาสนามีคำสอนแยกย่อยต่างกัน แต่โดยองค์รวมแล้ว การเชื่อเหล่านั้นย่อมจะอยู่ในระบบเดียวกันและมีเป้าหมายอย่างเดียวกัน คือความสุข ซึ่งตราบไต่ที่มนุษย์ยัง การเชื่อคือ ศรัทธา ยึดมั่น และประพฤติตามแนวทางความเชื่อในศาสนาของตนอยู่เสมอ สังคม ประเทศชาติ และโลกก็จะมีแต่ความสุข

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่องหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับศาสนาคริสต์ ตามคติของนักบุญออกเกสติน นั้น ผู้วิจัยว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจในการนำไปศึกษาวิจัยเพิ่มเติมอีกหลายเรื่อง เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจยิ่งขึ้น กล่าวคือ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑. ควรนำหลักการเชื่อในทางพระพุทธศาสนา และคริสตศาสนาไปประยุกต์ใช้ในสังคมไทยในทุกระบบของสังคมอย่างยั่งยืน

๒. ควรมีการส่งเสริมการสร้างการเชื่อคือศรัทธาให้บังเกิดมีในสังคม โดยมีหน่วยงานราชการเป็นหน่วยงานหลักในการบรรจุให้เป็นวาระแห่งชาติ เพื่อสร้างสังคมให้บังเกิดสันติสุขอย่างแท้จริง

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ศึกษาหลักการเชื่อในทางพระพุทธศาสนาและคริสตศาสนาในเชิงปริมาณ

๒. ศึกษาเพื่อประยุกต์หลักการเชื่อในทางพระพุทธศาสนาและคริสตศาสนาต่อสันติสุขในสังคมไทยอย่างยั่งยืนต่อไป

๓. ศึกษาเปรียบเทียบหลักการเชื่อในทางพระพุทธศาสนาและคริสตศาสนากับการบูรณาการเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทยและบาลี

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐ ๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๓๒.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กิริติ บุญเจือ. แก่นปรัชญากรีก. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๘.

_____ . แก่นปรัชญายุคกลาง. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๗.

_____ . หลักปฏิบัติของชาวคริสต์คาทอลิก (ภาค ๒). กรุงเทพมหานคร : บริษัท สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๐.

_____ . ชุดศาสนศึกษาหลักความเชื่อของชาวคริสต์คาทอลิก. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๗.

_____ . ปรัชญาเบื้องต้นและตรรกวิทยาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : ผดุง วิทยาการพิมพ์, ๒๕๑๖.

_____ . ปรัชญาอินเดีย (โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธปรัชญา) สำหรับนักปรัชญาคริสต์ . กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดพิมพ์, ๒๕๒๒.

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย . อารยธรรมสมัยโบราณ – สมัยกลาง . พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

- จินดา จันทร์แก้ว. **พุทธวิภาษวิธี**. กรุงเทพมหานคร : โครงการวิจัยพุทธวิทยาจัดพิมพ์, ๒๕๒๒.
- จูเลียน ฮักซ์ลีย์ และคณะ. **วิวัฒนาการแห่งความคิดภาคมนุษย์และโลก**. แปลโดยจุฬาทิพย์ อุมะวิชณี.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. **ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- _____. **ศาสนาเปรียบเทียบระหว่างพระพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนา**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๔.
- ชัยวัฒน์ อัดพัฒน. **ญาณวิทยา**. (พิมพ์ครั้งที่ ๒) กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
รามคำแหง, ๒๕๒๘.
- ดัมบลิว ที สเตซ. **A critical History of Greek philosophy**. แปลโดย ปรีชา ช้างขวัญยืน.
กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔.
- เดือน คำดี. **ปรัชญาตะวันตก** (จากโบราณจนถึงปัจจุบัน). ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๒.
- _____. **ศาสนศาสตร์**. ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะสังคมศาสตร์, สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑.
- ทองหล่อ วงษ์ธรรมา. **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนส โตร์, ๒๕๓๕.
- ธนู แก้วโอภาส. **ปรัชญาเอก**. (ปรัชญาเพื่อชีวิต), กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บางกอก บล็อก,
๒๕๓๖.
- นงเยาว์ ชาณูณรงค์. **ศาสนากับสังคม**. (พิมพ์ครั้งที่ ๒) กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
รามคำแหง, ๒๕๓๖.
- บุญมี แทนแก้ว. **พุทธปรัชญาเถรวาท**. กรุงเทพมหานคร : โอ เอส. พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๕.
- ปานทิพย์ ประเสริฐสุข. **ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
รามคำแหง, ๒๕๒๓.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา. **มนุษย์กับศาสนา**. โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์จุฬาล
งกรณ์มหาวิทยาลัยจัดพิมพ์, ๒๕๔๓.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). **โพธิปักขิยธรรม**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๘ .
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาล
งกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____ .พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์. มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย : วิทยาเขตเชียงใหม่จัดพิมพ์, ๒๕๓๖.

พระพุทธโฆษาจารย์. **วิสุทธิมรรคปกรณ์** (ตติโย ภาโก).กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____ .**ธมมปทภูฏกถา** (ปฐโม ภาโก – จตุตโธ ภาโก).กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา-
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระมหาอุทัย ญาณวโร. **วิถีแห่งกลไกแบบพุทธอภิปรัชญาของพุทธศาสนา**. Bangkok: Buddha's
Path Follower, Bangkok Thailand, ๒๕๓๕.

พระเมธีธรรมากรณี (ประยูร ธมฺมจิตโต). **ปรัชญากรีก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ . กรุงเทพมหานคร : บริษัท
เคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๗.

พิน ดอกบัว.**ปวงปรัชญากรีก**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร, ๒๕๓๒.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ปรัชญานูรพาทิศ**. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์ในงานฉลอง
ครบรอบ ๑๐๐ ปี แห่งการสถาปนา, ๒๕๓๒.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. เอกสาร**ประกอบการสอนชุดมนุษย์กับสังคม** .ห้างหุ้นส่วนจำกัด
อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐.

มูลนิธิปราณี. **มิลินทปัญหา** (เล่ม ๑). กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิปราณีสำเร็จราชย์จัดพิมพ์เผยแพร่,
๒๕๓๘.

มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย. **อภิธานนปทีปิกาและ อภิธานนปทีปิกสูจิ** . กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มูลนิธิภูมิพล. **สทฺทนีติมาลาปกรณ์ สุตตมาลา**. (ฉบับภูมิพล). กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพล,
๒๕๒๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ – ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓ . กรุงเทพมหานคร :
บริษัทที่เคซีแอนด์เจอร์นัล พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๑.

_____ .**พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ – ไทย**. กรุงเทพมหานคร :
ราชบัณฑิตยสถานจัดพิมพ์, ๒๕๔๕.

วิทย์ วิศทเวทย์. **ปรัชญาทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ไทยร่วมเกล้า จำกัด (ฝ่าย
การพิมพ์), ๒๕๔๒.

วิชาน สุชีวกุปต์. **อภิปรัชญา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
๒๕๓๔.

ศรันย์ วงคำจันทร์. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๓๔.

สนิท ศรีลำแดง. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : นีลนาราการพิมพ์, ๒๕๓๕.

สมเด็จพระมหาสมเด็จเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

สุจิตรา วัฒนชื่น. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อักษรภาพิพัฒนา จำกัด, ๒๕๓๒.

สุวรรณมา สถาอานันท์. **ศรัทธากับปัญญา บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

สุวัฒน์ จันทร์จำนง. **ปรัชญาและศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐.

เสรี พงศ์พิศ. **ศาสนาคริสต์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๑.

แสง จันทร์งาม. **พุทธศาสนวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๓๕.

เสถียร พันธังสี. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

อมร ไสภณวิเศษฐวงศ์. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. **คู่มืออภิปรัชญา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถานจัดพิมพ์, ๒๕๔๐.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. **ปรัชญาอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถานจัดพิมพ์, ๒๕๒๔.

(๒) บทความ :

นภาเดช กาญจนะ . “ศรัทธาในทัศนะของพุทธศาสนา” , **วารสารธรรมศาสตร์**. ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๓ (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๓๘), : ๘๑ – ๘๘.

วิทย์ วิศทเวทย์. “ความรู้ในทัศนะของพุทธศาสนา” , **พุทธศาสนศึกษา**. (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๓๘), : ๔๐ – ๔๘.

(๓) วิทยานิพนธ์ :

บัญชา ศรีวัลลภานนท์. “ข้อจำกัดของญาณวิทยาแบบสังขนิยมทางวิทยาศาสตร์ในการพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้า”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

- ประโยชน์ ส่องกลิ่น. “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ศึกษาแนวความคิดในพุทธศาสนาเถรวาทและ
มหายาน”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัย** : มหาวิทยาลัยมหิดล,
๒๕๔๐.
- พระมหาปรม โสภาโส. “การศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย** : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๑.
- พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ. “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” . **วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย** : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๓.
- วรเทพ ว่องสรรพการ. “การอ้างเหตุผลสนับสนุนการมีอยู่ของพระเจ้าตาม ทฤษฎี นัยนิยม”.
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๕.
- วัชระ งามจิตรเจริญ. “นิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท : อุตตาหรืออนัตตา” . **วิทยานิพนธ์ ปรัชญา
ดุสิตบัณฑิต. คณะอักษรศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔**
- สิวลี สิริไล. “ปัญหาเรื่องการมีอยู่ของพระเจ้า” . **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิต
วิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖.**
- พระมหาภาณุ ภาณุโก (กลิ่นปราชญ์). “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศรัทธาในพุทธปรัชญา
เถรวาท กับเซนต์ ออกัสติน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย** :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนยงค์). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องการบูชาใน
พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย** :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

๒. ภาษาอังกฤษ

1. PRIMARY SOURCES :

Augustine, Saint. **The Confessions**. English. London : Everyman’s Library. 2001.

_____. **The City of God**. London: This translation published in Penguin Books, 1972.

2. SECONDARY SOURCES :

- Aspell, Patrick J. **Medieval Western Philosophy: the European Emergence.** The Council for Research in Values and philosophy, 1999.
- Copleston, Frederick S. J. **A History of philosophy.** (volume 2) (Augustine to Scotus) United States : paulist press, 1950.
- Fowler, James **W. Christian Perspectives on Faith Development.** Michigan : Eerdmans Publishing Company, 1992.
- Frank Thilly. **A History of philosophy.** Delhi : INDIAN Universities press, 1965.
- Gilson, Etienne. **The Christian Philosophy of Saint Augustine.** New York: Random House, 1967.
- _____. **Reason and Revelation in the Middle Ages.** New York: Charles Scribner's Sons, 1938.
- Hick , John. **Exstence of God .**New York: Macmillan, 1964.
- Karl, Jaspers. **Plato and Augustine.** New York: Harcourt, Brace & World, 1957.
- Ramsey, Ian T. **Religious language.** London : SCM press, Ltd., 1969.
- Stumpf, S.E. **Philosophy : History & Problems.** (third Edition), Singapore : McGraw-Hill Book Company, 1989.
- _____. **Socrates to Sartre : A History of Philosophy.** Singapore : McGraw-Hill Companies, 1999.
- Stump Eleonore. **The Cambridge compantion to Augustine.** (London: Cambridge University press, 2001.
- The encyclopedia of philosophy. (vol. 1-2), New York: Macmillan Company & the free press, 1972.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ** : พระสร้างชาติสิริ จารุณโณ (สุวรรณพุทธ)
- เกิด** : ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๐
- สถานที่** : ๕๒/๒ ต.ทุ่งรวงทอง อ.จุน จ.พะเยา
- อุปสมบท** : ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๑ ณ วัดดาวคณอง แขวงบุดคโล เขตธนบุรี กรุงเทพฯ ฯ
- สังกัดปัจจุบัน** : วัดดาวคณอง แขวงดาวคณอง เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร ๑๐๖๐๐
- การศึกษา** : สายสามัญ - ศึกษาศาสตรบัณฑิต (ศษ.บ.) จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช
- พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) (ปรัชญา) จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ประสบการณ์** : ปฏิบัติธรรม - นักรธรรมชั้นเอก จากสำนักเรียนวัดประยุรวงศาฬารวิหาร
- ประสบการณ์** : เป็นพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาสังกัด
สำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน(สพฐ.) เขต ๑ ธนบุรี กรุงเทพมหานคร

ชื่อบทความ

การศึกษาเปรียบเทียบหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท
กับศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกัสติน

A Comparative Study of the principles of believing in Theravāda Buddhism
and Christianity according to St. Augustine

พระสร้างชาติสิริ จารุวรรณ (สุวรรณพุทธ)

สาขาวิชา ศาสนาเปรียบเทียบ

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ คือ- ๑. เพื่อศึกษาหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒. เพื่อศึกษาหลักการเชื่อในศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกัสติน ๓. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกัสติน

การวิจัยพบว่า “การเชื่อ” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การเชื่อมั่นในความดี เป็นการเชื่อที่มีเหตุผลสนับสนุน เป็นการเชื่อคือศรัทธาที่มีปัญญากำกับ ชักนำไปให้อยู่ในลักษณะที่เชื่อตามความเป็นจริง โดยมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลของสิ่งต่างๆ พระพุทธศาสนาเถรวาท เน้นไม่ให้ตัดสินใจหรือลงความเห็นในเรื่องใด จนกว่าจะได้รับการพิสูจน์ด้วยการลงมือปฏิบัติจนเห็นผลที่ได้รับจากประสบการณ์ตรง เพื่อให้ได้ศรัทธา คือการเชื่อที่มีเหตุผล การเชื่อหรือศรัทธาที่มีเหตุผลในพระไตรปิฎกหมายถึงตถาคต โพธิสัตว์อย่างเดียว แต่ในยุคหลังศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทถูกกำหนดกรอบไว้ ๔ อย่าง คือ (๑) กัมมสัทธา (๒) วิปากสัทธา (๓) กัมมัตสสกาสัทธา (๔) ตถาคตโพธิสัทธา

ส่วนการเชื่อของศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกัสตินนั้น มีความหมายเหมือนกับการของชาวคริสต์ทั่วไป กล่าวคือมีเนื้อหาหลักที่สัมพันธ์อยู่กับเรื่องพระเจ้า หมายถึงการยึดติดของจิตใจกับความจริงเหนือธรรมชาติและการนอบน้อมของมนุษย์ที่ชื่นชมต่อพระเจ้า เป็นการมอบการเชื่อใจให้กับพระเจ้าจึงเป็นท่าทีถาวรที่มนุษย์เปิดใจยอมรับพระเจ้า โดยมีเหตุคือพระพรที่พระเจ้าทรงประทานให้แก่ทุกคน การเชื่อในขอบเขตของศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกัสติน จึงมี ๒ ประการคือ (๑) การเชื่อพระเจ้า (๒) การเชื่อในพระเจ้า

ด้านการเชื่อคือศรัทธาญาณสัมพันธ์กับการเชื่อเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า มีความแตกต่างกันอย่างมาก กล่าวคือ การเชื่อคือศรัทธาญาณสัมพันธ์กับการเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา หรือเหตุผล มีการพิสูจน์ทดสอบด้วยปัญญาของตนให้เห็นเหตุผลชัดเจน จนมั่นใจ หมดความลังเลสงสัยก่อนจึงค่อยปักใจเชื่อ เป็นไปในลักษณะที่ว่าเข้าใจแล้วจึงเชื่อ ส่วนการเชื่อเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า ในศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออกัสตินนั้น เชื่อว่าพระเจ้าเป็นสิ่งมีภาวะสูงสุดที่อยู่เหนือธรรมชาติ และมนุษย์ไม่อาจเข้าใจพระเจ้าได้อย่างแท้จริง

ความรู้ความเข้าใจในการมีอยู่ของพระเจ้าเป็นสิ่งสนองตอบจากเบื้องบน มาสู่จิตมนุษย์ที่มีความเชื่อและการเชื่อ เป็นสิ่งที่ช่วยเตรียมจิตมนุษย์ให้พร้อมจะแสวงหาเหตุผลมาสนับสนุนความเชื่อ การเชื่อในการพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้าจึงเป็นสิ่งที่มาก่อนเหตุผลและความเข้าใจ เป็นไปในรูปแบบที่ว่าเชื่อเพื่อที่จะเข้าใจ

ABSTRACT

This objectives of this research are:- 1) to study the principles of believing in Theravāda Buddhism 2) to study the principles of believing in Christianity according to St.Augustine 3) to study Comparative the same and different of the principles of believing in Theravāda Buddhism and Christianity according to St.Augustine

From the research it was found that belief in the Theravāda Buddhism means the firm belief in goodness which is the belief supported by reasons. It belief supervised by wisdom and leading to the state of believing according to truth. It belief which induces one to see the relationship between the cause and the effect of all things. The Theravāda Buddhism emphasizes that one must not have decision on any matter before on approves it by oneself as reasonable belief. The reasonable belief in Buddhist scripture is really The Tathāgatābodhi-saddhā. Later on the Principle of Believing in Theravāda Buddhism was confined to 4 kinds of belief namely : Kamma-saddhā, Vipāka-saddhā, Kammassakatā-saddhā and Tathāgatābodhi-saddhā

In Christianity according to St.Augustine viewpoint , the same as the belief held by all the Christians, that is to say it essentially the relation to the God. It means the mental attachment to truth above nature and the human obedience with joy to God. It is the way of offering confidence to God which is the permanent attitude by which the human beings acknowledge God open mindedly, because this kind of action is the grace given to all by God. Belief in Christianity according to St.Augustine is of two types: the belief that there is one God and the belief in Him.

The principles of believing of wisdom (Nāṇasampayutta - saddhā) and the principles of believing the existence of God are much different from each other. That is to say, the faith consisting of wisdom is the principles of believing with wisdom and reasonability. It is the way of testing with one's wisdom up to the realization of reasons, the confidence, the freedom from doubt and the final belief. It is in the form of belief after fully understanding. On the contrary, Christianity according to St.Augustine belief in proving the existence of God confirms that God is the supreme above nature, and the human beings cannot really understand God as he really. The knowledge and the understanding of the existence of God come from the above, The principles of

believing helps human beings to prepare their minds to be ready to find out the reasons to support their beliefs. So, the principles of believing in proving the existence of God comes before the reasons and the understanding. It is in the form belief in order to understand truth.

๑. ความนำ

ศาสนาในโลกแบ่งการเชื่อคือความศรัทธาของมนุษย์ออกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือศาสนาที่เชื่อว่ามีพระเจ้ากับศาสนาที่ไม่เชื่อว่ามีพระเจ้า ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้ ก็นับว่าเป็นปัญหาใหญ่เหมือนกันถ้าตราบใดที่มวลมนุษยย์มีความเห็นที่ขัดแย้ง และความเชื่อที่ไม่สอดคล้องกัน ศาสนาแบบเทวนิยมจะสอนว่าพระเจ้าทรงมีจริง และทรงสร้างจักรวาลและมนุษย์ด้วย ในขณะที่ศาสนาแบบอเทวนิยมจะสอนว่าไม่มีพระเจ้า มีแต่กฎธรรมชาติ และสอนให้เชื่อใน กฎแห่งกรรม คือการกระทำของมนุษย์โดยตรง ซึ่งในประเด็นนี้ผู้วิจัยคิดว่ามีความสำคัญที่จะต้องศึกษาว่าเพราะเหตุใดศาสนาต่าง ๆ จึงสอนให้มนุษย์มีความเชื่อความศรัทธาที่แตกต่างกัน โดยธรรมชาติของศาสนานั้น จะมีคำสอนจำนวนหนึ่งในทุกศาสนาที่ไม่สามารถตรวจสอบด้วยประสาทสัมผัส และคำสอนของศาสนาต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกันก็มักจะได้แก่คำสอนในส่วนที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้นี้ เมื่อไม่สามารถพิสูจน์ได้ เราก็ควรยอมรับว่าคำสอนที่ตรงกันข้ามเหล่านี้มีฐานะเท่าเทียมกันในแง่ที่ต่างก็ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าจริงเท่า ๆ กัน^๑

การเชื่อเป็นจุดเริ่มต้นของศาสนาน้อยใหญ่ทั้งปวง การเชื่อคือศรัทธานั้นมี ๒ อย่าง ได้แก่ ศรัทธาอันเป็นญาณสัมปยุต คือการเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา รู้เหตุรู้ผล และศรัทธาอันเป็นญาณวิปยุต ได้แก่ ความเชื่ออันเกิดจากความไม่รู้เหตุรู้ผล ศาสนาน้อยใหญ่ทั้งปวงเกิดจากศรัทธา ๒ ประการดังกล่าว ศรัทธาประเภทใดประกอบด้วยอวิชชา เป็นญาณวิปยุต ศาสนาที่เกิดก็ตั้งอยู่ไม่ได้นาน เพราะไม่มีเหตุผลตามธรรม ส่วนศาสนาที่เกิดขึ้น และตั้งอยู่ได้นานนั้นเกิดจากศรัทธา อันเป็นสัมปยุตด้วยปัญญา ^๒ การเชื่อของมนุษย์เกิดขึ้นเนื่องมาจากความต้องการขั้นมูลฐาน ๔ ประการ คือ ความต้องการทางร่างกายเพื่อตนเองอยู่รอด ความต้องการทางสังคม เพื่อให้ตนมีศักดิ์ศรีและมีความหมายเป็นที่ยอมรับ ความต้องการทางปัญญาเพื่อการเรียนรู้ และความต้องการทางจิตวิญญาณเพื่อจัดทุกข์ทางใจ^๓

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าการเชื่อเป็นเบื้องต้นแห่งการประกอบและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ การเชื่อคือศรัทธาถือว่าเป็นมรรคานำไปสู่การบรรลุความสุข ความเจริญ และพระนิพพานได้ โดยเฉพาะตาคตโพธิสัตว์ ในส่วนของศาสนาคริสต์ ชาวคริสต์เชื่อว่า พระเยซูเป็นพระเมสสิอาห์ซึ่งเป็นบุตรของพระเจ้า พระเจ้าส่งมาเกิดเพื่อไถ่บาปของมนุษย์ในโลก ทรงบังเกิดมาเพื่อสร้างสันติ ทรงบังเกิดเป็นมนุษย์เพื่อช่วยเหลือมนุษยชาติให้รอด ตามแผนของพระเจ้า มนุษย์ทุกคนเป็นพี่น้องกัน อยู่ในครอบครัวเดียวกัน ทำงานร่วมกันและมีส่วนได้ส่วน

^๑ สมภาร พรหมทา, มนุษย์กับศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๖.

^๒ เสฐียร พันธงชัย, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖.

^๓ สุวัฒน์ จันทรวงศ์, ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๗.

เสียชีวิตกัน^๔ พระเยซูทรงสอนให้มนุษย์เพื่อแผ่ความรักไปรอบด้านไม่เลือกที่รักมักที่ชัง หลักคำสอนนี้มีอยู่ในบทเทศนาบนภูเขา ความรักระหว่างมนุษย์กับมนุษย์แสดงออกได้โดยความเมตตากรุณาและความเสียสละ ส่วนความรักที่มนุษย์มีต่อพระเจ้าแสดงออกโดยความศรัทธา ความศรัทธานี้สรุปได้ คือ ศรัทธาว่าพระเจ้าคือพระยะโฮวาห์ เป็นพระเจ้าสูงสุดเพียงองค์เดียว ศรัทธาว่าพระเจ้าทรงรักมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน ศรัทธาว่าพระเยซูเป็นบุตรของพระเจ้า ศรัทธาว่าพระเยซูเป็นผู้ช่วยให้รอด และศรัทธาในแผ่นดินสวรรค์หรืออาณาจักรของพระเจ้าที่กำลังจะมาถึง^๕

ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ศึกษาโดยได้ทำการค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับทัศนคติเรื่องหลักศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญออกเกสตินในเชิงเปรียบเทียบในด้านความเหมือนกันและความแตกต่างกัน ซึ่งประเด็นหลักในการวิจัยครั้งนี้คือ ตถาคคโพธิสัตถา คือ การเชื่อในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และเชื่อในความมีพระเจ้าของศาสนาคริสต์

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักการเชื่อในศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญออกเกสติน

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญออกเกสติน

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งเน้นการศึกษาหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญออกเกสติน โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

๑. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ โดยวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ โดยวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาหลักการเชื่อในศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญออกเกสติน

๓. ศึกษา วิเคราะห์ข้อมูล และทำการเปรียบเทียบเนื้อหาหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาคริสต์ตามคตินักบุญออกเกสติน ว่ามีความเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร?

๔. สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

^๔ กิริติ บุญเจือ, *หลักความเชื่อของชาวคริสต์คาทอลิก*, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๐), หน้า ๑๕.

^๕ นัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ, *ความรู้พื้นฐานทางศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๖๕.

๔. สรุปผลการวิจัย

การเชื่อของมนุษย์เกิดขึ้นมาจากความต้องการมูลฐานหลายอย่าง โดยเฉพาะความต้องการทางจิตวิญญาณ และศาสนาเท่านั้นที่สามารถตอบสนองความต้องการทางจิตวิญญาณ มนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกันทั้งในทางร่างกาย ความคิด และการตัดสินใจ การที่มนุษย์มีการเชื่อที่แตกต่างกันจึงเป็นเรื่องธรรมดา การเชื่อในศาสนาของใคร ก็เป็นสิทธิและความพอใจของผู้นั้น จะให้เหมือนกันทั้งหมดย่อมเป็นไปไม่ได้ และเป็นความจริงที่เราต้องยอมรับ แต่หลักใหญ่ๆ แล้วความเชื่อของศาสนาในโลกนี้ย่อมไม่มีความต่างกัน และการเชื่อในทางศาสนาเป็นการเชื่อที่ไม่ต้องการการวิพากษ์วิจารณ์ ว่าการเชื่อของใครถูกผิดควรค่าแก่การนับถือมากกว่ากัน เนื่องจากคำสอนในทุกศาสนาย่อมมีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานของมนุษย์คือความทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น

นอกจากนั้นการเชื่อทางศาสนาย่อมมีแต่ผลดีไม่มีผลเสียเลย เช่นที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า คนที่ตัดสินใจเชื่อในเรื่องจริยธรรมของศาสนาย่อมจะได้รับความอุ่นใจว่า หากเราทำความดีไว้ ถ้าชาติหน้ามีจริง ผลกรรมที่ทำไว้มีจริง เราก็จะได้ไปสู่สุคติ ถ้าชาติหน้าไม่มี ผลกรรมที่ทำไว้ก็ไม่มี เราก็จะอยู่โดยไม่มีทุกข์ ไม่มีเวรภัยในชาตินี้เป็นต้น และวิลเลียม เจมส์ (William James) ได้กล่าวถึงข้อดีของการเชื่อไว้ว่า มนุษย์ต้องเลือกที่จะเชื่อ เพราะถ้ามัวรอให้มีหลักฐานมนุษย์จะเสียประโยชน์ ถ้าพระเจ้ามีจริงขึ้นมา การลี้ภัยขี้ขลาดโอกาสไปสู่ความรอด ฉะนั้นความเชื่อของทุกๆ ศาสนาย่อมมีแต่ผลดี ถึงแม้ว่าแต่ละศาสนาจะมีคำสอนแยกย่อยต่างกัน แต่โดยองค์รวมแล้วการเชื่อเหล่านั้นย่อมจะอยู่ในระบบเดียวกันและมีเป้าหมายอย่างเดียวกัน คือความสงบสุข ซึ่งตราบใดที่มนุษย์ยังมีการเชื่อคือศรัทธา ยึดมั่น และประพฤติตามแนวทางการเชื่อในศาสนาของตนอยู่เสมอ สังคม ประเทศชาติ และโลกก็จะมีแต่ความสงบสุข

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

Augustine Saint. **The City of God**. London: This translation published in Penguin Books, 1972.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

กীরติ บุญเจือ. **หลักความเชื่อของชาวคริสต์คาทอลิก**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๐.

พระมหาปรม โสภาโส. “การศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาภาณุ ภาณุโก (กลิ่นปราชญ์). “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท กับเซนต์ ออกัสติน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.